

Kiszely Pál – Nagy István

Az idő rabságában

A hosszú időre ítélték büntetés-végrehajtásának helyzete a Szegedi Fegyház és Börtönben

1. A hatályos jogszabályi háttér

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogi szabályozásának csúcspontján az Alaptörvény áll. Az Alaptörvény IV. cikkének (2) bekezdése így szól: „Senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.”¹

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés intézményét a magyar büntetőjogba az 1998. évi LXXXVII. törvény iktatta be, amikor a Btk. 47. §-át az említett törvény 5. §-a módosította.² A módosítás 1999. március 1. napján lépett hatályba, a módosított Btk. 47. § (1) bekezdésének hatályos szövege azóta a következőképpen rendelkezik az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a felülvizsgálatról, a feltételes szabadságra bocsátásról: „Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.”

A Büntető Törvénykönyvnek a fenti törvény 5. §-ával történt módosítása érdeklődést keltett új szabályozást teremtett a feltételes szabadságra bocsátás tekintetében is: módosult a Btk. 47/A. §-a és kiegészült a 47/B-47/C. §-okkal. A feltételes szabadságra bocsátás lehetősége 1999. március 1-jétől – el nem évülő bűncselekmények esetében – legalább harminc évre emelkedett.

A hivatkozott rendelkezések valójában új fejezetet nyitottak a magyar pönológia történetében. A büntetés-végrehajtási anyagi jogban 1999. március 1-jétől kezdődően egy jogszabályi anomália áll fenn, melyet a jogalkotó megnyugtatóan a mai napig nem rendezett. Ez az ellentmondás abban áll, hogy a büntetés-végrehajtás rendjét szabályzó rendelkezések nincsenek hozzáigazítva a szóban forgó – mondhatni önálló – büntetési nemhez, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéshez.

Miről is van szó valójában? A hatályos jogszabályok alapján a büntetés-végrehajtási nevelés tárgyában az alábbi szabályozás az irányadó: A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet az elítélt nevelése című rész [68. § (1)-(2) bekezdés] elején úgy fogalmaz, hogy „a szabadságvesztés céljának elérése érdekében az

¹ Magyar Közlöny, 2011. 43. szám (2011. április 25.). Az Alaptörvény hatályos: 2012. január 1. napjától.

² Itt kell megemlítenünk, hogy az 1993. évi XVII. törvénnyel módosított Btk. elviekben már ismerte a feltételes szabadságból való kizárás lehetőségét, de azt 1999-ig a magyar bíróságok az nem alkalmazták.

elítéltek nevelése – önbecsülésük és felelősségérzetük fenntartása, fejlesztése, a társadalmi hasznosság tudatának kialakítása, szabadulásuk után a társadalom életébe való beilleszkedés elősegítése – a büntetés-végrehajtási szervezet (...) feladata. A nevelési folyamat magában foglalja az elítélt személyiségének a megismerését, megfelelő foglalkoztatását és önképzését, a rehabilitációs és a szabadidőprogramok szervezését, a családi és társadalmi kapcsolatok támogatását.”

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet kimondja, hogy „a szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze a felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre.” Az előbbieket „(...) végrehajtása érdekében fel kell használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, biztosítani kell a rendszeres munkavégzés feltételeit.” [38. § (1)-(2) bekezdés]

A fentiekből az következik, hogy a büntetés-végrehajtási nevelés egy komplex pedagógiai tevékenység, melynek során az elítélt megismerése útján a rendelkezésre álló összes pedagógia eszköztár igénybevételével kell elérni azt a célt, hogy a szabadságától megfosztott ember a társadalom hasznos tagjaként, a társadalom elvárásainak megfelelően önállóan képes legyen boldogulni. Felvetődik a kérdés: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartott esetében ennek a jogszabályi kötelezettségének hogyan tegegyen (tehet) eleget a magyar büntetés-végrehajtás?

2. Rövid nemzetközi kitekintés

Az európai államok többsége ismeri a határozatlan időtartamú szabadságvesztés intézményét. Áttekintve a vonatkozó szakirodalmat, megállapíthatjuk, hogy az európai államok büntetőjoga ismeri és alkalmazza az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést.³ Azokban az országokban, ahol nincs életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés, ott a büntető jogszabály generális törvényi maximumot állapít meg. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézményét Magyarországon kívül csak Anglia és Wales alkalmazza.⁴ A szakirodalom itt

³ VIG DÁVID: *Izoláció a társadalomvédelem bűvöletében: határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában.* In: *Kriminológiai Tanulmányok.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2009. 38-53. o.; NAGY FERENC: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés az európai államok büntetőjogában.* *Börtönügyi Szemle,* 1992. 1. 8-14. o.; NAGY FERENC: *Az európai büntetőjog fejlődési irányairól és jogállami alapjairól.* *Európai Jog,* 2002. 4. 3-8. o. – A kérdéskör hazai szabályozásának irodalmára vonatkozóan lásd még: LÁSZLÓ ZSUZSANNA: *Örökké tartó rabság. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai.* *Börtönügyi Szemle,* 2008. 3. 54-63. o.; NAGY FERENC: *A hosszú tartamú szabadságvesztés büntetőjogi kérdéseiről.* *Börtönügyi Szemle,* 2005. 2. 7-18. o.; NAGY FERENC: *A hosszú tartamú szabadságvesztés büntetőjogi kérdéseiről.* In: *Csillagbörtön 1885-2005. Előadások a hosszútartamú szabadságvesztés témakörében.* (Szerk. Bozó Bea, Mocsai Zoltán.) Szeged, Szegedi Fegyház és Börtön, 2005. 15-31. o.; NAGY FERENC: *Felmérés Szegeden. Életfogytiglanosok – Tagolt idő – Differenciálás.* *Börtönügyi Szemle,* 1993. 3. 20-23. o.

⁴ *Hollandiában az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek nincs lehetősége arra, hogy egy meghatározott idő után kérje a feltételes szabadságra bocsátását, de királyi kegyelemben részesülhet. Svájc vonatkozásában a határozatlan ideig tartó biztonsági őrizet mutat ha-*

28 és 35 közötti elítéltet tart számon. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért az alábbi táblázatokban összefoglaltuk és csoportosítottuk néhány európai állam joggyakorlatát a szabadságvesztés-büntetés generális maximuma, illetve a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja szempontjából.

Ország	Határozott időtartamú szabadságvesztés generális maximuma (év)
Izland	15
Norvégia	15
Portugália	20
Bosznia-Hercegovina	40
Horvátország	40
Spanyolország	40
Szerbia	40

7 év	10-12 év	14-15 év	18-20 év	25-26 év	30 év
Írország	Belgium Dánia Finnország	Ausztria Németország Svájc	Franciaország Románia Svédország	Albánia Lengyelország Lettország Olaszország Oroszország Ukrajna	Bulgária Észtország

A feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja néhány európai országban.⁵

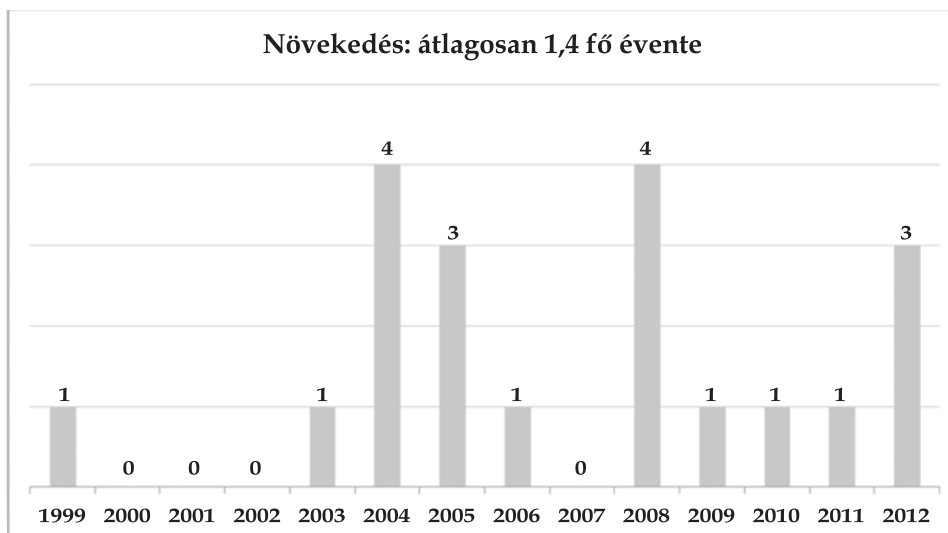
3. Élet a rácsok mögött

Az elmúlt 10 év viszonylatában elmondható, hogy évente átlagosan 14 esetben szabtak ki a magyar bíróságok életfogytig tartó szabadságvesztést, emellett a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárást [Btk. 47/A. § (1) bek. második fordulata; a továbbiakban: TÉSZ] évente átlagosan 2 esetben alkalmazták. Mivel egy fő elítélt kivételével – aki egy rövid ideig nem tartózkodott intézetünkben – az összes TÉSZ-re ítélt fogvatartott a Szegedi Fegyház és Börtönben van és volt elhelyezve, az intézeti létszámból pontosan nyomon kísérhetjük a TÉSZ-re ítélték létszámát, az éves növekedést. A Szegedi Fegyház és Börtönben a TÉSZ-re ítélték létszáma az elmúlt bő tizenkét évben az alábbiak szerint alakult:

---

sonló jegyeket a tényleges életfogytiglan intézményével. A A svájci büntető törvénykönyv (Schweizerisches Strafgesetzbuch von 21. Dezember 1937.) egy 2008-as módosítása lehetővé teszi az akár életfogytig tartó biztonsági őrizetet azzal a megszorítással, hogy egy szakértői bizottság előtt bizonyítani kell, „hogy van olyan tudományos felfedezés, amelynek alapján feltehető, hogy lehetőség van az őrizetes olyan kezelésére, hogy később ne jelentsen veszélyt a társadalomra.” Vö.: VIG DÁVID: i. m. 45-46. o.

⁵ Vig Dávid tanulmányában fellelhető táblázatok szerkesztett változata. Vö. VIG DÁVID: i. m. 52-53. o.

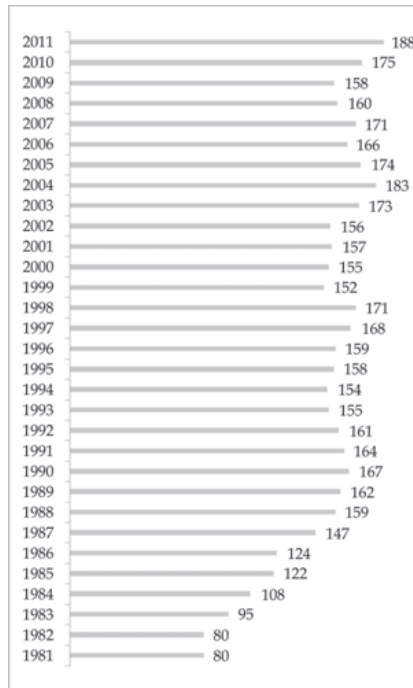
*A jogerősen TÉSZ-re ítélték száma (számának növekedése)
a Szegedi Fegyház és Börtönben 1999-2012 között.*

A fenti táblázatból megállapítható, hogy az elmúlt években csak 2004-ben és 2008-ban évben fordult elő, hogy a bíróságok négy esetben hoztak TÉSZ-ítéletet. Az idei, 2012-es évben az ítéletek számának jelentős növekedése várható. Amennyiben ez a tendencia megmarad – márpedig úgy tűnik, hogy a TÉSZ-ítéletek száma növekszik – elérhetjük az évi átlagosan három ítéletszámot is.

3.1. Életfogytiglan felülvizsgálattal

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték döntő többsége a Szegedi Fegyház és Börtönben tölti ítéletét,⁶ számuk az elmúlt években enyhe csökkenést követően drasztikusan megemelkedett. Ezt a létszámnövekedést jól szemlélteti az alábbi táblázat, melyben nyomon követhetjük az intézetben büntetésüket töltő életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték létszámát 1981-től kezdődően:

⁶ A BVOP Központi Szállítási és Nyilvántartási Főosztály 2012. augusztus 22-ei adatai alapján Magyarországon jelenleg 257 fő tölti életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetését (ez az adat 2012. május 11-én 236 fő volt!). A Szegedi Fegyház és Börtönben a 257 főből 182 fő elítélt tölti büntetését (2012. augusztus 23-i adat.)

A jogerősen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték átlagszáma a Szegedi Fegyház és Börtönben 1981-2011 között.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték a Szegedi Fegyház és Börtönben több nevelési csoportban, az I. objektum Csillag alakú épületegyüttesében, a fegyház körleten vannak elhelyezve. A Felkészítő Csoportban történik az elítéltek büntetési időre történő felkészítése. Ezt követően az elítéltet a Befogadási és Foglalkoztatási Bizottság egy nevelési csoportba helyezi. Az ítéleti idő hosszától, az elkövetett bűncselekménytől, az elítélt börtönrutinjától függően és sok más fontos szempont mellett az elítélt egyéni kockázatkezelési mutatói alapján a Bizottság eldönti, hogy az egyén ún. normál fegyház-as körleten elhelyezhető-e, vagy számára valamelyik speciális nevelési csoportot kell kijelölni. Ezen speciális nevelési csoportok egyike az ún. pszichoszociális körlet, ahol az idősebb, koruknál fogva kiszolgáltatottabb vagy olyan elítélteket helyez el az intézet, akiket az elkövetett bűncselekményük miatt taszít ki, vagy nem fogad be a börtöntársadalom. E körlet sajátossága a kis létszámú zárcsozottság.⁷ Ezek közé az elítéltek közé tartoznak azok, akik kiskorúak vagy nők sérelmére követtek el bűncselekményt, vagy a nemi erkölcs ellen vétettek. De ezen a körleten vannak elhelyezve azok az elítéltek is, akiket a szexuális orientáltságuk miatt nem fogad be a börtönpopuláció.

Egy másik speciális csoportban, az ún. erőszakmentes körleten azok az elítél-

⁷ Hajdan a Csillag épület ezen részében hajtották végre az egyszemélyes elhelyezéseket, melyekről intézetünk első igazgatója, Törökfalvi Török Kálmán is ír a börtön első éves tevékenységét bemutató, Szegeden megjelent könyvében. Vö. Törökfalvi Török Kálmán: *Emlékirat a szegedi királyi kerületi börtön és kir. törvényszéki fogházakról*. Szeged, Engel, 1886. 43-49. o.

tek vannak elhelyezve, akik az intézet rendjébe könnyen beilleszkedtek, alapvetően együttműködők és segítik a büntetés-végrehajtás munkáját, illetve vállalják a hosszú távú együttműködést az intézettel.

A Biztonsági Speciális Rezsimet (a továbbiakban: BSR) az intézet azért hívta létre, mert nemcsak az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték között, hanem a határozott ideig tartó fegyházbüntetésre ítélt elítéltek között is szép számmal akad olyan fogvatartott, aki tudatosan szembehelyezkedik a végrehajtás rendjével. Ide kerülnek azok az elítéltek, akik hosszú időn keresztül nem tudnak beilleszkedni és nem tudják elfogadni a bv. rendjét; elhelyezésük, őrzésük ezen a körleten megoldott. A BSR-körleten szintén kis zárkák találhatók, jellemzően egy és kétszemélyes elhelyezés érvényesül, ahol a fogvatartás során a biztonsági szempontok fokozott érvényesítése mellett az általános fegyházkörülmények az irányadók.⁸

3.2 Tényleges életfogytiglan

Napjainkban Magyarországon 25 TÉSZ-ítéletet tartunk számon, melyből a Szegei Fegyház és Börtönben jelenleg 20 fő jogerősen TÉSZ-re ítélt fogvatartott tölti büntetését.

A jogerősen elítélt TÉSZ-esek személyi körülményeinek vizsgálatához áttekintettük az elítéltek ítéletkiadmányait, valamint az ítéletet hozó bíróságok bírói értesítőit, melyek segítségével az alábbi megállapításokat tehetjük. A TÉSZ-re ítélt személyek átlagéletkora 42 év, közülük 25-29 éves 2 fő, 30-39 éves 8 fő, 40-49 éves 6 fő és 50-59 éves 4 fő. Iskolai végzettségükről elmondható, hogy 12 fő végezte el az általános iskola nyolc osztályát, 4 fő érettségizett (1 fő főiskolára is járt), illetve 4 fő pedig az érettségi mellett szakképesítést szerzett.

Az előélet vonatkozásában megállapítható, hogy 4 fő büntetlen előéletű volt, amikor azt a cselekményt elkövette, melyért jelenleg jogerős TÉSZ-ítéletét tölti. 12 fő 1-5 alkalommal, 3 fő 5-10 alkalommal volt büntetve, egy fő pedig 10-nél több alkalommal állt a bíróságok előtt.

A TÉSZ-ítélettel érintett bűncselekmények minden esetben az emberölés minősített esetei. Ezen felül a következő bűncselekményeket állapították meg az eljáró bíróságok: két esetben súlyos testi sértést [Btk. 170. § (2) bek.], egy esetben maradandó fogyatékossgot okozó testi sértést [Btk. 170. § (4) bek.], jármű önkényes elvételét (Btk. 327. §), lopást (Btk. 316. §) és állatkínzást (Btk. 266/B. §), két-két esetben pedig személyi szabadság megsértését (Btk. 175. §), rablást (Btk. 321. §), kifosztást (Btk. 322. §), magánlaksértést (Btk. 176. §), kábítószerrel való visszaélés vétségét (Btk. 282/C. §) és közokirat-hamisítást (Btk. 274. §). Jellemző, hogy az elkövetések majdnem felénél, hét esetben a visszaélés lőfegyverrel és lőszerrel (Btk. 263/A. §) bűncselekmény tényállását is megállapították az eljáró bíróságok. Ha megvizsgáljuk a büntettek indítékait

⁸ A felülvizsgálattal életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték kérdésköréhez kapcsolódóan a legújabb kutatási eredményeket lásd: ANTAL SZILVIA – NAGY LÁSZLÓ TIBOR – SOLT ÁGNES: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata*. In: *Kriminológiai Tanulmányok*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2009. 54-94. o.

és az elkövetéskori motivációt, igencsak beszédes adatokat találunk. Az elkövetéskor 12 esetben az anyagi haszonszerzés, két esetben pedig a szexuális indíttatás volt a meghatározó az elkövetett bűncselekménynél, négy fogvatartott saját családja sérelmére követte el a bűncselekményt.

A TÉSZ-re ítélték közül 5 főnek volt állandó munkahelye, 10 fő alkalmi munkát végzett, 5 fő nem dolgozott akkor, amikor a bűncselekményt elkövette. A személyi körülmények taglalásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az elkövetéskor fennálló szenvedélybetegségeket sem, hiszen az ítéletkiadmányok mindegyike tartalmazott erre vonatkozóan megállapításokat. Ezeket a megállapításokat az elítélt kezelése során az intézetbe történő befogadástól kezdődően kiemelten figyelembe vesszük. A TÉSZ-esek közül 7 fő alkoholista életmódot folytatott, 2 fő volt kábítószerfüggő, 1 fő a játékszenvedélyével összefüggésben követte el a bűncselekményt, mely tett természetesen más szenvedélybetegséggel – jelen esetben kábítószerfüggés – is kapcsolatban állt. 10 fő nem volt szenvedélybeteg akkor, amikor a bűncselekményt elkövette.

A büntetés-végrehajtási kezelés szempontjából nem hagyhatjuk figyelmen kívül a TÉSZ-esek személyi körülményeinek vizsgálatánál és megismerésénél az elkövetéskori elmeállapotot sem. E tekintetben a büntetés-végrehajtás sok esetben tehetetlen, hiszen jelenleg nincs olyan hatályos jogszabályi rendelkezés, mely előírná, hogy az eljárás alá vont személy elmeorvos-szakértői vizsgálatának eredményeit – legalábbis annak fontos megállapításait – a büntetés-végrehajtási intézetnek meg kell küldeni. E körülmény mellett azért sem mehetünk el szó nélkül, mert a bv. intézet az elítélt befogadása után legtöbb esetben a sötétben tapogatózik, hiszen az ítélező bíróságok az ítéletkiadmányokban csak igen ritkán (a vizsgált húsz esetből csak négy alkalommal) tettek említést az elítélt elkövetéskori elmeállapotáról. Ezért a bv. intézet számára rendkívül sok energiát és odafigyelést igényel egy TÉSZ-ítélettel fenyegetett személy megismerése, főleg olyan vidéki (megyei) bv. intézetek esetében, ahol szakember, szakpszichológus csak esetenként áll rendelkezésre. Az elkövetéskori elmeállapot és a pszichés attitűdök a jogerős ítélet kiszabását követően is meghatározhatják az elítélt bv. intézeten belüli magatartását, kezelésének módját.

A Szegedi Fegyház és Börtönben a jogerősen TÉSZ-re ítélték közül 4 fő szenvedett személyiségzavarban, amikor a bűncselekményt elkövette. Közülük 1 fő antiszociális és paranoid jegyeket is mutatott, egy másik esetben a szakértő pszichopátiás személyiségzavart állapított meg, továbbá egy esetben a pszichopátia és szociopata viselkedésmód is megállapítható volt a szakértői vizsgálat szerint.

3.3. A Szegedi Fegyház és Börtön HSR-körlete

A Szegedi Fegyház és Börtönben működő hosszúidős speciális rezsimet (a továbbiakban HSR-körlet) abból a megfontolásból hozta létre a magyar büntetés-végrehajtás, hogy elsősorban az extrém hosszú büntetések végrehajtása során a fogvatartás maximális biztonsága mellett a humánus, emberséges fogvatartás körülményei megvalósulhassanak. A körlet működtetésére készült útmutató mind ezekről az alábbiak szerint rendelkezik: „A végrehajtás módszertanának összeállítása-

kor a módszerrepertoár biztosítása érdekében felhasználásra kerültek az életfogytig tartó és a hosszútartamú szabadságvesztéshez kapcsolódó felnőttnevelési és kezelési tapasztalatok, a helyi speciális rezsimok és csoportok, valamint a nehezen kezelhető, veszélyes elítéltek körében, továbbá a MATRA-programban és a külföldi bv. intézetekben megszerzett ismeretanyagok. (...) Börtönfilozófiai szempontból a pragmatikusan működő lakóbörtön rendszer egyik külön kategóriát képező elemeként »otthon börtönként« tekint rá [a körletre]. Az »otthon börtön« kialakításakor alapvető törekvés volt, hogy a klasszikus börtönfunkcióknak az intézet lehetőségei szerint elsősorban a körleten belül találjon helyet, személyre lebontott módon és tartalmakkal, a büntetés-végrehajtási alapelveknek megfelelően. A körletnek kettős küldetése van. Az első: a büntetés-végrehajtás keretei között a tartalmas élet feltételeinek lehetőség szerinti biztosítása a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték részére. A második: a bv. szerv biztonságos működtetése, a fogvatartás biztonságát sértő cselekmények, rendkívüli események bekövetkezésének megelőzése.⁹

A HSR-körlet folyósója

A HSR-körlet foglalkoztató helyisége

A szóban forgó körletrész a panoptikus,¹⁰ függőfolyosós rendszerben épült Csillag épület egyik szárnyában úgy lett kialakítva, hogy a kivitelezés során a függőfolyosókat egy rácsozattal és padozattal teljesen elkülönítették az épület többi körletrészétől. A kivitelezés során a körletrészen az egymás mellett lévő zárkák átjáróval történő összenyitásával egy nyolc lakóegységű zárka jött létre, valamint helyet kapott a körleten további két kríziszárka is. Ez az építészeti megoldás rendhagyónak tekinthető a magyar bv. intézetek viszonylatában, hiszen az eredetileg 7,81 m² alapterületű zárka a mellette lévő zárkával egybenytva egy 15,62 m² alapterületű helyiséget, lakóegységű zárkát eredményezett. A lakóegységű zárka két részből áll: egy nappali (dolgozó), valamint egy éjszakai (háló) részből. A zárkák ily módon történő felosztása lehetővé teszi, hogy az elítéltek a rendelkezésükre álló belső teret feloszthatják, a környezetet az életformájuk, ízlésük szerint alakíthassák ki.

⁹ Útmutató a hosszúidős speciális rezsim működtetésére. Szeged, Szegedi Fegyház és Börtön, 2005.

¹⁰ Olyan építkezési mód(szer), ahol egy adott pontról az egész épület áttekinthetővé válik.

A lakóegységes zárka nappali helyisége

A lakóegységes zárka éjszakai helyisége

Rátérve a TÉSZ-re ítélték intézetben belüli személyi körülményeire, az elmúlt tizenkét évben az alábbiakat figyelhettük meg.¹¹ A jelenleg szabadságvesztés-büntetésüket töltők több mint felét nem látogatják, a kapcsolattartásuk a külvilággal lassan leépül. Számszerűsítve: 11 főt egyáltalán nem látogatnak a hozzátartozók, 3 főt csak igen ritkán, míg 6 főről mondható el, hogy rendszeresen (havi rendszerességgel) fogad látogatót intézetünkben. A kapcsolattartás további formáit elemezve: 10 fő rendszeresen folytat levelezést hozzátartozóival, 8 fő egyáltalán nem ír és kap levelet, egy fő ritkán kap levelet, míg egy fő „házon belül” egy másik elítélttársával levelez. A távbeszélőt csupán 8 fő használja rendszeresen, két fő ritkán, és 10 fő egyáltalán nem él a telefonálás lehetőségével. Csomagot hozzátartozóitól 8 fő kap rendszeresen, 4 fő ritkán és 8 fő egyáltalán nem kap csomagot. A rendszeres kapcsolattartók az esetek többségében az elítélt családtagjai, a szülők és testvérek, más rokonok és a barátok csak igen ritkán érintkeznek az TÉSZ-re ítéltekkel.

Intézetünk kiemelt hangsúlyt fektet arra, hogy az elítéltek értelmes elfoglaltsággal töltsék idejüket; ezért, amint arra legkorábban lehetőség nyílik, gondoskodik a TÉSZ-re ítélték munkáltatásáról. Jelenleg – két elítéltet kivéve – mindegyik elítélt dolgozik; amennyiben az elítélttel kapcsolatos kockázatok nem teszik lehetővé, hogy az illető zárkán kívüli munkahelyen dolgozhasson, úgy olyan munkát keresünk számára, melyet zárkán is végezhet. Tekintettel a fentiekre csupán egy TÉSZ-re ítélt személy folytat iskolai tanulmányokat.

Az elítéltek szabadidős tevékenységeiről elmondható, hogy gyakorlatilag két elítéltet kivéve mindegyikük folytat valamilyen értelmes szabadidős tevékenységet. Ezek között említhető a barkácsolás, a kisállatok gondozása, valamint a HSR-körlet heti rendjébe iktatott sportolás lehetősége is.

¹¹ E tárgykörben írást legutóbb Matovics Csabától olvashattunk a *Börtönügyi Szemle* 2009/2. számában. MATOVICS CSABA: *A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúdós speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai*. *Börtönügyi Szemle*, 2009. 2. 99-108. o.

Az elítéltek hétköznapijainak bemutatása mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a TÉSZ-re ítélt fogvatartottak jutalmazási és fegyelmi helyzetét sem. Ezeknek az adatoknak a vizsgálatából kaphatunk visszajelzést arra, hogy az TÉSZ-re ítéltettek, valamint a HSR-körleten elhelyezettek vonatkozóan milyen, a kezeléssel, bánásmóddal kapcsolatos lépések megtétele szükséges. A TÉSZ-re ítélt fogvatartottak mindegyike részesült már jutalomban, kivéve egy főt. Ez az elítélt 2011 szeptembere óta tölti büntetését a Szegedi Fegyház és Börtönben. Az elbírált jutalmak fajtái széles skálán mozognak. A „legnépszerűbb” jutalomfajtában, a személyes szükségletekre fordított pénzösszeg növelésében 1999-2005 között 15 alkalommal, 2006-2010 között mintegy 40 alkalommal részesültek az elítéltek. Ez az adat kiemelkedik a többi jutalomfajtatól, hiszen dicséretben – mint jutalomban – a TÉSZ-re ítélték 2006-2010 között csak 28 alkalommal részesültek.

A fenti adatokból arra is lehet következtetni – bár a kapcsolattartás elemzése során is szembeűnő lehetett már –, hogy az elítéltek családi kapcsolatai felbomlóban, megszűnőben vannak. Ezért fordulhat elő az, hogy az elítélt jutalmazása során – természetesen a nevelőkkel történt egyeztetést követően – az elítélt leginkább azt a jutalomformát igényli, amely a személyes szükségleteinek leginkább megfelel. Mint láttuk, a személyes szükségletekre fordított pénzösszeg jutalom a leggyakoribb, ezt követi a dicséret, valamint a soron kívüli csomag jutalomforma. A felsorolt jutalmak mellett egy elítélt 5 alkalommal részesült látogatási idő meghosszabbítása jutalomban, de van olyan TÉSZ-es elítélt is, akit az intézet vezetése 3 alkalommal pénzjutalomban is részesített.

A TÉSZ-re ítélték fegyelmi helyzetét vizsgálva általánosságban megállapíthatjuk, hogy egy kirívó esetet kivéve az elmúlt időszakban a büntetés-végrehajtás rendjét súlyosan sértő vagy veszélyeztető fegyelmi cselekmény nem történt. Ez a kirívó eset egy szökési kísérlet volt, melynek során két elítélt az egyik zárkából szökni próbált. Ez az eset is azt példázza, hogy a TÉSZ-re ítélték – akiknek semmi veszítenivalójuk nincs, hiszen a legsúlyosabb büntetést kapták – elhelyezése, őrzése és felügyelete során a maximális biztonsági követelmények foganatosítása nem hiábavaló. Az esettel kapcsolatosan azt kell még megjegyezni, hogy a két TÉSZ-es azok közé az elítéltek közé tartozott, akik a kezdetektől fogva szembehelezkedtek a kezelő személyzettel; illetve egyikük az előzetes letartóztatása során a rendőrségi fogdáról megszökött.

A TÉSZ-esek által elkövetett fegyelmi cselekmények a következőképpen alakultak: 1999-2005 között egy-egy esetben fordult elő az állami tulajdon megrongálása, fogolyszökés kísérlete és a bv. személyzet tagja elleni erőszak esete. 2006-2010 között egy-egy esetben nyert bizonyítást az utasítás megtagadása, a zárka/körletrend megsértése, a kapcsolattartás szabályainak megsértése. 2011-től három különböző fegyelmi vétség fordult elő egy-egy esetben: tiszteletlen magatartás, házirend megsértése, valamint tiltott tárgy készítése vagy tartása.

A kiszabott fegyelmi fenytések a TÉSZ-esek esetében 1999-től napjainkig a következők voltak: 1999-2005 között két-két esetben kellett kiszabni feddést, kiétkezés-csökkentést, valamint magánelzárást. 2006-2010 között egy alkalommal

feddést, öt alkalommal kiétkezés-csökkentést, két alkalommal magánelzárást szabott ki az intézet. 2011-től mindösszesen két feddés fenytésben részesültek a TÉSZ-re ítélték. Ha figyelembe vesszük azokat a prognózisokat,¹² melyeket a szakirodalom a TÉSZ bevezetését követően állított fel, miszerint sorozatosak lesznek a büntetés-végrehajtás rendjét súlyosan sértő cselekmények, megállapíthatjuk, hogy ez a prognózis szerencsés módon egyelőre nem igazolódott be. Beigazolódott viszont az az előzetes feltételezés, hogy a TÉSZ-re ítélték esetében gyakrabban fognak előfordulni önkárosító, az élet kioltására irányuló cselekmények. A TÉSZ-re ítélték között eddig többen kíséreltek meg öngyilkosságot, befejezett öngyilkosság három esetben fordult elő.

4. Következtetések, javaslatok

A HSR nem egyenlő TÉSZ-re ítéltékkel, hiszen eddig is gyakorlat volt, egyfajta főszabály, hogy a TÉSZ-re ítélték ezen a körleten kezdték meg büntetésük letöltését. Nem bizonyítható és nem is prognosztizálható egy extrém hosszú büntetés esetében, hogy a büntetés csak ilyen szigorú, szabályozott keretek között hajtható végre. Minthogy az sem bizonyítható, hogy az egyes elítéltek „normál” fegyház körleten ne lennének elhelyezhetők, hiszen a munkáltatásuk, oktatásuk, a kulturális rendezvényeken való részvételük a fegyház többi nevelési csoportjából egyszerűbben és zökkenőmentesebben megoldható. Figyelembe kell vennünk, hogy az ítélet-végrehajtás során az idő strukturálása nagyon nehéz; az ítélet töltésének ideje alatt vannak lázadó, reménykedő és megnyugvó szakaszok, amelyek változnak az egyéni börtönbéli életút során.

A TÉSZ-t töltő elítéltek esetében az elsődleges motívum a túlélés és az életminőség minél magasabb szintű biztosítása. A szociális jellegű motívumok csak módosultan, rendkívül szűk keretek között érvényesülhetnek, hiszen a társadalomba való beilleszkedés csak a börtön körülményei között valósulhat meg. A cél azonban mindenképpen a szociális elem erősítése, valamint a kognitív motívumok bővítése, hiszen a börtönkörülmények között is lehetőség van az értelmes munkára, az alkotó tevékenység kibontakozására, mert az elítéltek számára is fontos a siker, a megbecsülés.

A fentieket összegezve, azt kiegészítve a TÉSZ-es, valamint a felülvizsgálati lehetőséggel életfogytig tartó szabadságvesztére elítélt fogvatartottak szegedi büntetés-végrehajtási helyzetéről leginkább az mondható el, hogy az elmúlt időszakban – köszönhetően többek között az elfogadott Alaptörvénynek, valamint a folyamatosan szigorodó büntető jogszabályoknak – a kiegyensúlyozott ítélettöltés mellett leginkább a reménytelenség és a tanácstalanság érezhető az

¹² A prognózisok tekintetében lásd: CSÓTI ANDRÁS: *A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés*. In: Csillagbörtön 1885-2005. Előadások a hosszútartamú szabadságvesztés témakörében. (Szerk. Bozó Bea, Mocsai Zoltán.) Szeged, Szegedi Fegyház és Börtön, 2005. 40-48. o.; BOROS JÁNOS: *A hosszú tartamú szabadságvesztés hatása a fogvatartottak személyiségére*. In: Csillagbörtön 1885-2005. Előadások a hosszútartamú szabadságvesztés témakörében. (Szerk. Bozó Bea, Mocsai Zoltán.) Szeged, Szegedi Fegyház és Börtön, 2005. 31-40. o.

elítéltek részéről. Be kell látnunk, hogy a magyar büntetés-végrehajtás nagyon hamar egy komoly szakmai dilemmával fog szembesülni: törvényesen hogyan hajthatjuk végre ezeket az ítéleteket?¹³

Azt is be kell látnunk, hogy a pedagógiai eszköztárunk lassan kiürül, egyre nehezebb lesz az idő strukturálásával, közeli és távoli célok kitűzésével nevelési terveket felállítani olyan elítélteknek, akik sohasem, vagy nem a belátható időn belül szabadulnak. Nem elég hangsúlyoznunk azt, hogy a büntetés-végrehajtási nevelés nem más, mint a személyiségfejlődés segítése; nem vezetés és irányítás, hanem az önállóság optimális kibontakoztatására irányuló célorientált tevékenység. A fentiekből kiindulva nehéz célorientált tevékenységet folytatni, következetesen minden elítélt esetében véghezvinni, amikor magát a célt nem látják az elítéltek.

Általánosságban elmondható, hogy 2009 óta a TÉSZ-re ítélt hangulata jelentősen megváltozott. Mit értünk ezalatt? Az új Alaptörvény társadalmi vitáját ez az elítélts csoport is folyamatosan, élénken figyelemmel kísérte. Naponta igényelték a foglalkozásokat, mintegy elvárták az intézet munkatársaitól, hogy pontos tájékoztatást adjanak a tervezett büntetőjogi szigorítások aktuális állapotáról. Amint az országgyűlés elfogadta az új Alaptörvényt, nyilvánvalóvá vált, hogy a korábbi híresztelésekkel ellentétben – ideértve a 2008. évi Btk. koncepciót is – a büntetőjogi szabályozás enyhítésére, a TÉSZ-ítéletek esetleges felülvizsgálatára nem kerül sor. Nemcsak a TÉSZ-ítélettel sújtott fogvatartotti populáció viselte nehezen a szigorodó törvényi változásokat, hanem szinte mindegyik életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartott is.

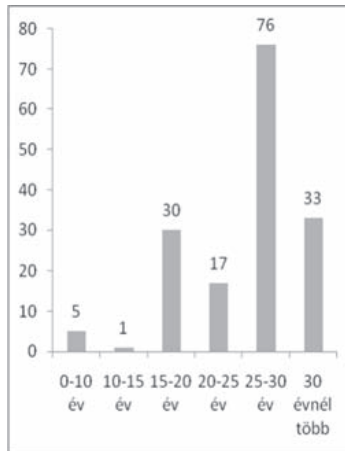
A fentiekből adódóan a közeljövőben át kell gondolnunk, új meglátásba kell helyeznünk a HSR-körlet rendjét szabályozó rendelkezéseket. Figyelembe kell vennünk, hogy a zárt, izolált elhelyezés következtében kiég az egyénből az értelmes élet utáni vágy, ösztöntevékenységei felerősödnek, társas készségei leépülnek. A HSR-körlet nem biztosít elegendő energiát a belső fejlődéshez, hiányzik a társak nyújtotta életmodell, melynek következtében az idő elteltével a TÉSZ-re ítélt visszavezetése a börtön nyitottabb világába egyre nehezebbé válik.

A fentiekből kiindulva úgy gondoljuk tehát, hogy az elkövetkezendőkben rendkívül nagy hangsúlyt kell fektetnünk a Szegedi Fegyház és Börtön személyi állományának szakmai képzésére. A személyi állományt – beleértve a felügyeletet, a nevelőket, szociális segédelőadókat, pszichológusokat – fel kell készítenünk a kb. 330-380 fős életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt fogvatartotti populáció kezelésére. Nehéz egyelőre megjósolni azt, hogy a TÉSZ-re ítéletek száma a fentiekben vázolt tendenciát követi-e majd.

Úgy gondoljuk, hogy intézetünk személyi állományát felkészültsége, a szakmai iránti elkötelezettsége, az elmúlt közel 130 év szakmai tapasztalata feljogosítja arra, hogy a jövőben is kiemelkedő munkát végezzen a Csillagbörtönben. A folyamatosan növekvő fogvatartotti létszám viszont új kihívások elé állítja

¹³ A „törvényesen” szó ebben a kontextusban a TÉSZ és a nevelési célok – az első fejezetben kifejtett – diszkrepanciájára utal.

kollégáinkat.¹⁴ Elmondhatjuk, hogy a Csillag épülete megtelt, telítettsége immáron 140,6%-on van. Elengedhetetlen, hogy a közeljövőben, de minél hamarabb egy új koncepció szerint átgondoljuk az ország legnagyobb életfogytos házának életét. Az alábbi grafikonból egyértelműen kitűnik, hogy aggodalmaink nem alaptalanok. Úgy prognosztizáljuk, hogy 2020 környékétől kezdve az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték száma meg fogja haladni a 300-330 főt, mely létszám – tekintve az ítéletek gyakoriságát és a kiszabott ítéletek hosszát – évtizedekig nem fog csökkenni.

Az életfogytiglani szabadságvesztés felülvizsgálatára váró elítéltek száma, illetve a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjainak alakulása.¹⁵

A grafikont elemezve megállapítható, hogy míg az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélt fogvatartottak száma rohamosan nő, addig a szabadságvesztés megnövekedett tartama következtében az elkövetkezendő 5-15 évben alig lesz szabaduló életfogytos intézetünkből.

A fentiekből az is következik, hogy a biztonsági feltételek javítása hosszú távon elengedhetetlen. Tudomásul kell vennünk, hogy az életfogytiglanra elítélt emberek folyamatosan az intézet biztonsági rendszerével „sakkognak”, folyamatosan az informális törekvéseik arra, hogy a védelmi rendszert megismerjék. A közeljövőben elengedhetetlen a statikus biztonsági elemek korszerűbbre cserélése, és rövidtávon növelni kellene a terápiás és foglalkoztató helyiségek számát is.

Az eddigi kezelési tapasztalatokat, valamint a fentieket is figyelembe véve úgy gondoljuk, hogy a Szegedi Fegyház és Börtönben a hosszú ideig tartó ítéletek végrehajtása tárgyában egy új kezelési koncepciót kell kidolgoznunk, melynek alapja lehet az alábbiakban felvázoltak egy része is.

¹⁴ A Szegedi Fegyház és Börtön létszáma 2010. augusztus 31. napján 1 272 fő volt, ebből 162 fő életfogytig tartó szabadságvesztés- büntetésre ítéelve, 16 fő pedig TÉSZ-re ítéelve. A fogvatartotti létszám 2012. szeptember 3-án: 1 650 fő, ebből életfogytiglanra ítéelve 158 fő, 20 fő pedig TÉSZ- ítéletet tölt.

¹⁵ Forrás: Szegedi Fegyház és Börtön, létszámadatok.

A HSR-körleten továbbra is főként TЭСZ-re ítéleteket kell elhelyezni, de figyelembe kell vennünk azt, hogy az elmúlt évek során e körletről már öt főt a normál fegyház körletre helyeztünk ki. Ezen elítéltek zökkenőmentesen beilleszkedtek a HSR-körleten kívüli, „zajosabb” fegyházkörletek életébe, közülük négy fő az intézet mellett működő Nagyfa-Alföld Kft-ben dolgozik, egy fő pedig iskolai tanulmányokat folytat. A kihelyezések azért is szükségesek, mert úgy az újonnan befogadott TЭСZ-re ítétek részére nem tudnánk férőhelyet biztosítani.

Az eddigi kezelési gyakorlatból adódóan nyilvánvaló, hogy a HSR-körlet egyfajta felkészítő részleg szerepét fogja betölteni az elkövetkezendő időszakban. A felkészítő időszak – ami az elítélt befogadásától a HSR-körletről történő kihelyezéséig tart – eddigi tapasztalataink szerint általában nem lehet kevesebb mint két év, hiszen egy extrém hosszú ítéletet töltő elítélt megismeréséhez, lelki történéseinek nyomon követéséhez hosszabb időre van szükség. A HSR-körleten szolgálatot teljesítő kezelő személyzet a felkészítő időszakot követően javaslatot terjeszt elő az intézet vezetésének, az elítélt magatartására tekintettel a HSR-körletről történő kihelyezésére, illetve az elítéltnak az alábbi nevelési csoportok egyikébe helyezésére:

1. Amennyiben az elítélt a végrehajtás rendjével tudatosan szembeszegül, és az intézet biztonságára magas biztonsági kockázatot jelent, egy szakmai team javaslata alapján, a fogvatartottat BSR-körleten helyezték el.
2. Azokkal az elítéltekkel kapcsolatosan, akik a felkészítés során vállalják az együttműködést, normakövetőek, beilleszkedésük zökkenőmentesen megtörtént, továbbá prognosztizálható a normakövető ítéletöltésük, születhet olyan döntés is, hogy az ún. „erőszakmentes körleten” legyenek elhelyezve. Ez a körlet annyiban különbözik a többi normál fegyház körlettől, hogy a napszak egy bizonyos időszakában a körlet zárkái nyitva vannak.

Amennyiben az elítélt egyéb speciális védelemben részesítendő az elkövetett bűncselekmény, a bűncselekmény sértettjei stb. miatt, úgy lehetőség van rá, hogy egy másik nevelési csoportban, a pszichoszociális körleten töltsé ítéletét.

Úgy gondoljuk, hogy azok a biztonsági intézkedések, amelyek a HSR-körleten elhelyezett elítéltek vonatkozásában fennállnak – a fokozatosság elvét betartva – adott esetben csökkenthetők, vagy mással helyettesíthetők lehetnek. Ezek közé tartozik például a látogatófogadás rendjének átgondolása, valamint a körleten elhelyezett elítéltek motozására vonatkozó speciális szabályok felülvizsgálata is.

Az elkövetkezendőkben szakpszichológusi monitoring rendszert és nyomon követést kívánunk kidolgozni és bevezetni, mely az elítélt befogadásától az esetleges szabadításáig tart. Ahhoz hogy ez a rendszer jól működjön, a büntetés-végrehajtási intézeteknek minden esetben meg kell kapniuk az elítéltről az elmeorvos-szakértő által készített szakvéleményeket, melyek alapján a kezelési, nevelési terv felállítható és foganatosítható.

Az intézetben egy team-rendszer létrehozására teszünk javaslatot, mely folyamatosan figyelemmel kíséri a speciális csoportokban elhelyezett elítéltek ité-

lettöltését, és szükség esetén javaslatot tesz további elhelyezések foganatosítására, illetve az ítéletek töltésével kapcsolatban felmerülő büntetés-végrehajtási szakmai kérdések megvitatására. A szakmai team tagjai lehetnek a fegyházkörleten szolgálatot teljesítő nevelők, pszichológusok, valamint az intézet parancsnoka.

Fontosnak tartjuk továbbá, hogy az elkövetkezendőkben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztések végrehajtása ne korlátozódjék Szegedre, hiszen ez a problémakör – úgy gondoljuk – lassan kinövi a Szegedi Fegyház és Börtön kompetenciáját, és az intézet cselekvési lehetőségeit meghaladó problémává léphet elő. A fentiekben közölt számadatokból világosan kitűnik, hogy az intézet már jelenleg is elhelyezési gondokkal küzd.

Az életfogytig tartó szabadságvesztések végrehajtása kapcsán a magyar büntetés-végrehajtás válaszút elé érkezett: vagy további bv. intézetek kijelölésére kerül sor, ahol van kellő gyakorlat és tapasztalat a hosszúidős ítéletek végrehajtására, vagy a Szegedi Fegyház és Börtön tölti be továbbra is ezt a funkciót – mint „profiliszta életfogytos” büntetés-végrehajtási intézet.

Felhasznált irodalom

- ANTAL SZILVIA – NAGY LÁSZLÓ TIBOR – SOLT ÁGNES: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata.* In: Kriminológiai Tanulmányok. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2009. 54-94. o.
- BÁN TAMÁS: *A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények.* Fundamentum, 1998. 4. 119-127. o.
- BOROS JÁNOS: *A hosszú tartamú szabadságvesztés hatása a fogvatartottak személyiségére.* In: Csillagbörtön 1885-2005. Előadások a hosszútartamú szabadságvesztés témakörében. (Szerk. Bozó Bea, Mocsai Zoltán.) Szeged, Szegedi Fegyház és Börtön, 2005. 31-40. o.
- BOROS JÁNOS: *A hosszú tartamú szabadságvesztés hatása a fogvatartottak személyiségére.* Börtönügyi Szemle, 2005. 2. 19-24. o.
- CSÓTI ANDRÁS: *A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés.* Börtönügyi Szemle, 2005. 2. 25-28. o.
- CSÓTI ANDRÁS: *A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés.* In: Csillagbörtön 1885-2005. Előadások a hosszútartamú szabadságvesztés témakörében. (Szerk. Bozó Bea, Mocsai Zoltán.) Szeged, Szegedi Fegyház és Börtön, 2005. 40-48. o.
- CSÓTI ANDRÁS: *Kérdőívről.* Börtönügyi Szemle, 1993. 3. 24-27. o.
- GARAMI LAJOS: *Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái.* Börtönügyi Szemle, 1999. 2. 56-63. o.
- HAGYMÁSI KORNÉLIA: *Végtelen idő a rácsok mögött – avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek.* Börtönügyi Szemle, 2009. 2. 61-76. o.
- HUSZÁR LÁSZLÓ: *Alkalmazkodás. Hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja.* Börtönügyi Szemle, 1995. 2. 21-34. o.
- JUHÁSZ ZOLTÁN: *Jog a reményhez. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről.* Fundamentum, 2005. 2. 88-91. o.
- Lassan hozzáfoghatunk a tényleges életfogytiglani büntetést ellenzők ligájának megalapításához.* Fahidi Gergely interjúja Orosz Balázs ügyvéddel. Fundamentum, 1998. 4. 33-38. o.

- LÁSZLÓ ZSUSZANNA: *Örökké tartó rabság. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai.* Börtönügyi Szemle, 2008. 3. 54-63. o.
- MATOVICS CSABA: *A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai.* Börtönügyi Szemle, 2009. 2. 99-108. o.
- NAGY FERENC: *A hosszú tartamú szabadságvesztés büntetőjogi kérdéseiről.* Börtönügyi Szemle. 2005. 2. 7-18. o.
- NAGY FERENC: *A hosszú tartamú szabadságvesztés büntetőjogi kérdéseiről.* In: Csillagbörtön 1885-2005. Előadások a hosszútartamú szabadságvesztés témakörében. (Szerk. Bozó Bea, Mocsai Zoltán.) Szeged, Szegedi Fegyház és Börtön, 2005. 15-31. o.
- NAGY FERENC: *Felmérés Szegeden. Életfogytiglanosok – Tagolt idő – Differenciálás.* Börtönügyi Szemle, 1993. 3. 20-23. o.
- SEREG ANDRÁS: *Elhúzódoó kivégzés.* De Jure, 2007. 32-35. o.
- VIG DAVID: *Izoláció a társadalomvédelem bűvöletében: határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában.* In: Kriminológiai Tanulmányok. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2009. 38-51. o.

Fliegauf Gergely

Fogvatartotti alkotások kvalitatív tartalomelemzése – kriminológiai és pönológiai vonatkozások

1. Bevezetés

Jelen cikk a Magyar Kriminológiai Társaság szervezte, „Kontroll és jogkövetés” című konferencia börtönügyi szekciójában elhangzott előadás szerkesztett és továbbfejlesztett változata, valamint egy nagyobb horderejű tudományos munka keretében végzendő kutatási program felvázolása. A cikkben elsősorban rajzokat és falfirkákat elemzünk.¹

Az alkotó ember a művészet segítségével ábrázolja azt a világot, amiben él. Ilyen szempontból az alkotásokban visszatükröződnek annak az életternek a jellegzetességei, amelyben az egyén a hétköznapjait tölti. Társadalmunkban számos olyan társas közeg létezik, amely nyilvános ugyan, de mégis van egy olyan jellegzetessége is, hogy korlátozott mértékben érintkezik az átlagember életével. Ezek a társas közegek általában zárt fizikai terekhez kötöttek (pl. hospice részlegek, elmegyógyító intézetek, drogambulanciák vagy esetünkben a börtönök).

A fogvatartottak által készített alkotások értelemszerűen a börtön, a bűnelkövetés, a bezártság világát reprezentálják. Természetesen ezeknél elvontabb tartalmi elemek is felbukkannak az alkotásokon: a bűn fogalma és értelmezése, az ártatlanság, a „világcsavargó” élet és így tovább. Az orosz börtöntetoválások például rendkívül szimbolikusak, és szinte merev szabályok által lehet őket értelmezni. Azt mondják az orosz rabok, hogy a tetoválások helyettük beszélnek. A vitorlás hajó² például azt jelenti, hogy az azt viselő személy sokat látott, és sok helyen járt. A tetoválások ábrái azonban egy életre bezárják az embert egy bizonyos viselkedési skatulyába, ahonnan nagyon nehéz kitörni. Hondurasban külön az ENSZ által támogatott program³ indult, amelynek az a célja, hogy a „Mara Salvatrucha” és a „18” nevű gengsek jeleit eltávolítsák az emberek bőréről, annak érdekében, hogy normális életet kezdhessenek.

A marylandi ex-kamionsofőr sorozatgyilkos Joe Roy Metheny az egyik börtönrajzára azt írta: „Nem csak rajzolom, hanem meg is tettem”. A börtönrajzok feldolgozzák a bűncselekményt is, és valóban: Metheny rajzain megcsonkított holttestek és megerőszakolt nők láthatók.

A rajzolás és maga az alkotás strukturálja a börtönben töltött időt, és ennek következtében az intézet totalitása ellen hat. A börtönrajzok számos esetben ugyanazt fejezik ki, mint egy önkárosítás vagy akár egy öngyilkossági kísérlet.

¹ A cikkben terjedelmi okokból nem közlünk képeket, viszont – ahol lehet – a szöveghez kapcsolódó URL-eket lábjegyzetként feltüntetjük.

² Lambert, Alix (2001): *The Mark of Cain* c. filmje. <http://youtu.be/gIKIWIznYdc> [2012-05-16]

³ UNICEF-supported programme aims to rehabilitate ex-gang members in Honduras. http://www.unicef.org/infobycountry/honduras_60066.html [2012-05-16]

Több olyan rajz van birtokokban, amiről később pszichológusi beszámolókból kiderült, hogy a fogvatartott szuicid cselekményeket hajtott végre. A börtönbeli alkotás valamilyen szempontból megelőzi a börtönbeli agressziót, és a börtönbeli erőszakos bűnelkövetésnek is gátat szab. Fontos megemlíteni, hogy a rajzok segítenek a traumák feldolgozásában is. Több esetben a börtönben súlyosan traumatizálódott személyek rajzai nagyon árulkodóak, rendkívül alaposak, kidolgozottak és érzékenységről árulkodnak. Magának a tettek és a szörnyűségnek titokban kell maradnia. A rabok nem árulhatják el az őket ért sérelmeket, mert az vamárságnak számítana, amit a közösség újból meg fog torolni. Éppen ezért a rajzokból néha ki lehet olvasni, hogy mi is történt valójában. Nemrég hallottam, hogy egy többszörösen traumatizálódott fiatalkorú fogvatartott a Mona Lisa másolatát festi éppen, és a nőalak feje helyére az édesanyja portréját komponálta, akit tavaly karácsonykor veszített el. A példabeli fogvatartott bűncselekménye rendkívüli publicitást kapott, de a nyilvánosság igen kevés részletet tud még ennek ellenére is a fogvatartottól.

Egyéni szinten a börtönrajzokban többnyire helytállóan visszatükröződik, hogy:

- a fogvatartottban milyen lehetőségek rejlenek (azaz mi történt volna, ha hatékony a bűnmegelőzés);
- milyen reintegrációs célok valósulhatnak meg a fogvatartott esetében;
- milyen esélyei lehetnek/lehettek volna a resztoratív igazságszolgáltatásnak;
- hogyan éli meg a fogvatartott a joghátrányt, és mi várható el a reszocializációs törekvésektől;
- mit gondol a fogvatartott az őt körülölelő, vagy éppen kitaszító társadalomról; valamint
- milyen börtönártalmak érik a fogvatartottat.

A fenti, a teljesség igénye nélkül kifejtett ismérvek nem pszichodiagnosztikai értékűek, azonban nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a rajzoknak pszichológiai értelemben is van jelentőségük.⁴ Érdekes az is, hogy a börtönrajzok kollektív szinten mit árulnak el a börtönvilágról. E szempontból a rajzokon visszatükröződik, hogy:

- a rabok mit várnak el a társadalomtól;
- hogyan élik meg a társadalmi kirekesztést;
- milyen társas közegből, kulturális létből, szubkulturális milióból kerültek a fogvatartottak a börtönbe;
- milyen olyan elemek vannak a börtönrajzokon, amelyeknek közvetlenül nincsen köztük a bűncselekményhez, mégis a fogvatartotti sorsról árulkodnak (pl. szexuális depriváció);
- hogyan szimbolizálódik a bűnelkövetői élet; valamint
- melyek a börtön a jogszabályokon és a büntető igazságszolgáltatáson kívüli, viszonylag markáns faktorai (pl. kábítószer-probléma).

Jelen cikk egy interaktív kutatási projekt része is, amely teljes egészében megtalálható az interneten, az általam írt „börtönblog” harmadik részében.⁵

⁴ Vass Zoltán (2006): A rajzvizsglat pszichodiagnosztikai alapjai: Projekció, kifejezés, minitáratok. Budapest, Flaccus Kiadó.

⁵ Lásd: <http://bortonblog3.blogspot.com/> [2012.05.15.]

A társadalomtudományi (és ezen belül a kriminológiai) kutatásoknak alapvetően két formája van, a kvantitatív (pl. kérdőívezés) és a kvalitatív (pl. interjúzás) vizsgálódás. Jelen kutatás inkább az utóbbi kategóriába tartozik, és nem sorolható a társadalomtudományi kutatások fő sodrába. A kvalitatív kutatási módszerek azonban a kriminológián belül rendkívül népszerűek,⁶ gondoljunk csak a Chicagói iskolára.

A fogvatartotti rajzok tartalomelemzésénél spontán nyert adatokkal dolgozunk, azaz a rajzok nem instrukciók hatására születtek, ezért a rajzokban nem találhatunk énbemutató (szelfreprezentációs, azaz megjátszott) elemeket, azonban nagyobb a kockázata a projekciós értelmezésnek (az elemző nem a nyersanyagot elemzi, hanem a saját gondolatait vetíti bele a rajzokba). A projekciós hatást nagyban lehet csökkenteni azzal a ténnyel, hogy a kutató jól ismeri azt a közeget, amit kutat; valamint – viszonylag unikális módon – a rajzokat szakértői (fókusz) csoportokkal együttesen is lehet értelmezni, ahogy ez a jelen kutatásban többször meg is történt. További jellegzetesség, hogy a börtönrajz készítője nem tudja, hogy az alkotása elemzés tárgya lesz. Ez némi etikai aggályt vet fel, azonban ez a visszásság alig több mint, ami az egyéb műalkotások társadalomtudományi elemzésénél felmerülhetne. Bourdieu⁷ is sokat elemzett műalkotásokat, például Delacroix képeit. A falfirkák készítői pedig a legtöbb esetben eleve nem bújnak ki az anonimitás alól, valamint a falfirka egyik funkciója éppen a figyelemfelhívás; ezért a falfirkák utólagos elemzése összecseng a készítőjének szándékával. (Például a szállítózárkákban oly gyakran felbukkanó, családtagokat hiányoló, általában nők által készített falfirkák immanens célja az, hogy felhívja a figyelmet: a börtönben a nők meg vannak fosztva a családtagjaiktól. Felszíni cél csupán a konkrét üzenet.) Fontos itt megjegyezni, hogy míg például egy kérdőív fókuszált, addig ezzel szemben a rajzelemzés nem lehet az. Egy bizonyos fogvatartotti rajzból számos tartalmi elemet ki lehet olvasni, összefüggéseket lehet feltárni a pusztán tartalom- és szimbólumelemzés által, ahogy azt a kvantitatív eljárásoknál a statisztikai módszerekkel érhetjük el.

A börtönblog felületén a következő tartalmi szempontból csoportosítottam a börtönrajzokat:

- börtönlét;
- etnikai konfliktus;
- szexuális depriváció;
- szörny;
- táj.

⁶ Higgins, George E. (2009): Quantitative versus qualitative methods: Understanding why quantitative methods are predominant in Criminology and Criminal Justice. *Journal of Theoretical and Philosophical Criminology*, Vol. 1 (1) 2009, 23-37. o.

⁷ Bourdieu, Pierre (1984): *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Columbia University Press. Part I: The field of cultural production, Chapter 1: The market of symbolic goods.

A fájlformátumban rendelkezésem álló mintegy 3 500 rajz felét a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Szakirányának hallgatói írásbeli feladatként, illetve nyári gyakorlati feladat keretében gyűjtötték. A nyersanyag másik felét magam fényképeztem és gyűjtöttem hazánkban, Dániában, Németországban, Ausztriában, Csehországban és Lengyelországban. A nyersanyag korrekt leírásához hozzátartozik, hogy a blogon megjelenő rajzok java részének minőségét egy képfeldolgozó szoftverrel feljavítottam (kontrasztnövelés, színek élénkítése, világosság).

2. Börtönlét

A börtönlét címkével kategorizált rajzokat több helyen is elemeztük a fókuszcsoport módszerével (pl. a Pszinapszis és a KAPSZLI pszichológiai konferenciákon, a Magyar Szimbólumterápiás Egyesület több konferenciáján, valamint hallgatókkal és fogvatartottakkal). A börtönléttel számos műalkotás foglalkozik. Meg lehet említeni Egon Schiele börtönrajzait a művészi oldalról, vagy a lágeregekben töltött idők kordokumentumai is ide tartoznak. (Ha kordokumentumként elemezzük Szolzsenyicin GULAG szigetscsoport című művét, akkor a gulágokban vagy a haláltáborokban készült rajzokat is lehet e szempontból vizsgálni.)

Egy, a börtönléteket ábrázoló rajzot rendkívül sok fórumon elemeztem. Az adott rajz⁸ egy magyar börtönben egy rajzversenyre készült az elmúlt év során. Azóta a rajzot több szakértői csoportnak (pszichológushallgatók, börtönpszichológusok, szociális munkások, képzőművészek, börtönőr tiszteltyettesek stb.) is megmutattam, és azt közösen elemeztük. A legérdekesebb megállapítás a rajzzal kapcsolatban egy képzőművészről érkezett, akinek az volt a benyomása a rajzról, hogy mobiltelefonnal készült fényképről másolhatták le. A kép egyébként egy önkárosító fogvatartottat ábrázol. A képzőművész azt állította, hogy a rajzon tipikus „okostelefonos” objektív torzítás figyelhető meg. Ezt azóta fotós szakemberek is megerősítették. A rajz elemzése során tehát fény derült arra is, hogy a fogvatartottak tiltott tárgyat tartottak maguknál. Nem a fegyelmi eljárás lefolytatása a célja azonban a rajzelemzésnek, hanem például tartalmi eleme lehet az adott rajznak, hogy az mobiltelefon bevonásával készült, azaz a börtönben jelen van az illegális mobiltelefon. Ilyen szempontból a rajz a szemmel látható tartalmi elemeken (izmok, hajviselet, tetoválások) kívül is erőfitogtatás. Aki ismeri a börtön valóságát, ezen egyáltalán nem döbben meg.

A börtönlét-rajzok alapján a következő tartalmi elemekre lehet következtetni:

- életút: milyen kriminális karriert járhatott be a fogvatartott, ezeket milyen egyéb életesemények kísérték – a falfirkaelemzés esetleg más információkat is szolgáltat, mint a szokványosabb módszerek;⁹

⁸ <http://bortonblog2.blogspot.com/2010/12/veres-tenyer-om-vl-anyam.html> [2012-05-15]

⁹ Kleemans, Edward R. - Poot, Christianne J. de (2008): Criminal careers in organized crime and social opportunity structure. *European Journal of Criminology*, Vol. 5, 1: 69-98 o.

- börtönkörülmények: milyen materiális kondíciók uralkodnak a börtönben, és hogy hat ez a fogvatartott testtechnikáira,¹⁰ mentalitására és lelkivilágára;
- börtönártalmak: milyen jellegzetes, a börtönlétből adódó ártalmak fedezhetők fel az adott képen (pl. fakó bőr, a napok számlálása, kényszerkártyáztatás);
- értékek: milyen morális rangsort vagy preferenciát állít fel a fogvatartott magában (pl. számos rajzon gépkocsik vagy márkás ruhák szerepelnek, de sok rajzon megjelenik a család is);
- normák: melyek azok a társas normák, amelyek kényszer nélkül érvényesülnek a fogvatartott életében, vagy amelyeket a fogvatartott a kriminális vagy a börtönbeli viselkedésével kikényszerít (pl. egy rajzon például éjszakai bárok, tuningolt gépkocsik, baseballütők, villogó járórautók vagy kábítószerek szerepelnek);
- vélekedések: mit gondol a fogvatartott a világról, hova helyezi magát a világban, hogyan vélekedik az igazságszolgáltatásról, az érvényesülésről, a kirekesztettségről stb. és ezek okairól (pl. tipikusnak mondható fogvatartotti rajz az összebilincselte kezek által adott rózsa, gyakran ábrázolják a tárgyalótermet, az előállítást, a zárkát, a börtönbeli munkavégzést, sőt a tanulást is.).

3. Etnikai konfliktusok

Rasszista falfirkákat egyes források szerint nagyon nehéz találni az utcán,¹¹ úgy tűnik, hogy ettől eltérő helyzettel szembesülünk a börtönben. Ugyanakkor érdekes, hogy a rasszista firkáknak egyes helyzetekben rejtett értelme van, amit csak a társadalmi többség képes „olvasni”. Ugyanez mintha a börtönben másként történe: itt ezek a firkák nem ritkák, azonban maga a börtön rejtett. Pönológiával foglalkozók számára nem újdonság, hogy a börtön leképezi a gazdatársadalmat. A demokrácia fontos alappillére az igazságszolgáltatás jogérvényessége, azaz, hogy jogszabályszerűen működnek-e például a rendvédelmi szervek. A jogszabályszerűségeen itt nem csak a törvények betűje szerinti működést kell érteni, hanem politológiai szempontból a legitimitációt, vagy szociálpszichológiai szempontból az implicit tudattartalmakat is. Az etnikai konfliktusok esszenciális fogalmi eleme, hogy jelen vannak minden társadalomban. Fontos azonban, hogy a társadalmi csoportok vagy esetleg a társadalmi elit milyen illegitim hatalomgyakorlási összetevőket delegálnak a végrehajtás szintjére.

A hatalomgyakorlás delegálása emlékeztet Pilátus történetére, aki „mosta kezeit”, és így igyekezett magáról a felelősséget elhárítani; ennek a mentalitásnak a jellegzetességeit a börtönbeli emberi jogi visszaélésekben vagy a börtönbeli etnikai konfliktusokban érhetjük tetten. Egy német börtönben pél-

¹⁰ Saltman, Kenneth J. (2003): The strong arm of the law. *Body & Society*, Vol. 9, 4: 49-67. o.

¹¹ Lynn, Nick - Lea, Susan J. (2005) 'Racist' graffiti: text, context and social comment. *Visual Communication*, Vol. 4, 1: 39-63 o.

dául egy olyan falfirkát találtam, ami öles betűkkel hirdette, hogy „Weiß ist die Farbe der Unschuldigen”,¹² azaz az ártatlanok fehér színűek. Más üzenete van ennek a firkának egy török, arab és orosz többségi etnikai színezetű börtönben, mint esetleg egy angyalokra utaló egyházi szövegben (bár a fehér angyalokra való utalásban is van némi cinizmus). Megint más konnotációjú egy ilyen üzenet egy elhagyott vasúti telepen vagy egy bevándorlók által sűrűn lakott városrészben. Az összezárttság miatt ez a börtönbeli üzenet sajnos football-huliganizmussal ér fel, ahogy arra a németországi kísérőm is utalt, amikor a falfirkára bukkantunk az egyik befogadó zárkában: focimeccsek után sok huligán kerül a börtönökbe, lehet, hogy ők készítették ezt a firkát. Ugyanabban a börtönben viszont sok Libanont éltető falfirkára is bukkantam (pl. El Zein, Libanon Power,¹³ cédrus).

Mindenképpen fel kell ismerni, hogy a falfirka az utcán immár nem teljesen illegális, hanem inkább társadalomkritikai élű.¹⁴ Az utcai illegális falfirka bűnözői csoportokhoz vagy szélsőjobboldali mozgalmakhoz köthető, érdekes módon ez így a börtönben nem válik ketté: a börtönbeli etnikai konfliktussal terhelt falfirka tartalma éppen olyan éles, mint a társadalomkritikája.

A magyar börtönökben sok a cigányellenes megnyilvánulás, amire a romák éles magyarelles kirohanásokkal reagálnak a börtönök falain. Ezen „párbeszédék” során a magyar identitású firkák inkább csak romaellenesek, fasiszta és náci nézeteket hangsúlyoznak, míg az általában reakcióként adott roma identitású firkák a magyarokat kihasználható áldozatoknak, nevetséges balekoknak tüntetik fel. A cigányellenesség nem csak a magyar börtönökben dívik kendőzetlenül, találtam ilyen feliratot cseh és lengyel börtönben is. A börtön tehát az etnikai konfliktusok legélesebb frontvonala hazánkban is, naivság lenne azt hinni, hogy ez csupán amerikai jelenség.¹⁵ Ezt a megrázó ténytet a szelfreprezentáció miatt bajosan lehetne bármilyen validitású attitűdskálával kimutatni, erre sokkal jobb módszer a graffititartalmak elemzése. A kriminológiában közhely, hogy a legreliábilisabb (legmegbízhatóbb) bűnügyi mutató az emberölések száma,¹⁶ ugyanilyen reliábilis lehet a falfirka az etnikai konfliktusok szempontjából. A börtönbeli falfirka ugyanakkor rejtett és ritkábban elemzett jelenség, mint mondjuk a football-huliganizmus és a rasszizmus kapcsolata.

Az etnikai konfliktusokra utaló börtönbeli falfirkák explicit és implicit tartalom alapján számos jelenségekre következtethetünk:

- társadalmi konfliktus: a társadalomban immanensen jelenlévő ellentétek hogyan csapódnak le és élestednek ki a börtönkörülmények közepette, to-

¹² <http://bortonblog3.blogspot.com/2012/05/weiss-ist-die-fabre-der-unschuldigen.html> [2012-05-15]

¹³ <http://bortonblog3.blogspot.com/2012/05/libanon-power-el-zein.html> [2012-05-15]

¹⁴ Kramer, Ronald (2010): *Painting with permission: Legal graffiti in New York City*. *Ethnography*, Vol. 11, 2: 235-253 o.

¹⁵ Dickinson, Maggie (2008): *The Making of space, race and place: New York City's war on graffiti, 1970 – the present*. *Critique of Anthropology*, Vol. 28, 1: 27-45 o.

¹⁶ Fox, James Alan -Levin, Jack (2011): *Extreme killing: Understanding serial and mass murder*. Sage.

- vábbá hol van az a határ, ami az egyénben megindítja a kommunikációt és az etnikai konfliktus megélésének közlését (pl. „Utalom a cigányokat”)¹⁷;
- szimbolikus interakció: a társadalmi rétegek és a szubkultúra között nincsen manifeszt kommunikáció, hanem az információcsere szimbólumokon keresztül zajlik (pl. mit jelent a vörös csillag vagy a horogkereszt firka¹⁸ a börtönökben, és mit jelent ezek áthúzása, kiegészítése, vagy mit jelent az „örök = kutyák” kinyilatkoztatás);
  - szegregáció: hogyan él meg a fogvatartottak az etnikai alapú elkülönítést,¹⁹ avagy a többségi társadalom tagjai hogyan látják ugyanezt (pl. „Üsd, vágd a magyart”²⁰ falfirka versus „Aki meglopja a rabtársait, legyen örök börtöne”²¹ falfirka);
  - megoldatlan kérdések: az etnikai konfliktusok enyhítésére nem lehet a büntető igazságszolgáltatás az egyedüli eszköz, pedig számos esetben (pl. Olaszliszka, Cozma-ügy, debreceni négyek) a bűncselekmény legalább annyira és olyan mértékben etnikai színezetű, mint amennyire kegyetlen. Hogy az etnikai konfliktus az ítélet kihirdetésével nem ér véget, sőt gyakran élesedik, annak ékes bizonyítéka a börtönbeli rasszista falfirka);
  - bűnözés // etnicitás: a falfrikák elemzéséből következtethetünk arra, hogy a börtönlakók hogyan él meg bűncselekményük jellegét és az etnikai identitásukat egyszerre, azt is lehet látni, hogy az implikált rasszista vélekedések hogyan formálják a kisebbségek etnikai és kriminális vagy börtönbeli identitását. Szemtanúi lehetünk annak, hogy az identitás a börtönbeli és társadalmi visszaélések, valamint az igazságszolgáltatási kudarcok és hibák hatására mentalitássá válik (pl. a Hajdúhadháza²² vagy a La Ondára²³ utaló falfirkák);

¹⁷ <http://3.bp.blogspot.com/-LQ42RO9O5VM/Tp7zDsLy0-I/AAAAAAAAACYo/67as4nZLnx8/s1600/hitler-utalom-a-ciganyokat-bfb-szem-wc.jpg> [2012-05-15]

¹⁸ <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/10/horogkeresztek-magyar-bortonokban.html> [2012-05-15]

¹⁹ Earle, Rod - Phillips, Coretta (2012): Digesting men? Ethnicity, gender and food: Perspectives from a 'prison ethnography'. *Theoretical Criminology*, Vol. 16, 2: 141-156 o.

²⁰ <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/10/roma-identitasu-magyarellenes-falfirka.html> [2012-05-15]

²¹ <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/11/roma-magyar-parbeszed-borton-falan.html> [2012-05-15]

²² Az egyik első település, ahol nyíltan szegregálták a romákat és a nem romákat már az általános iskolai oktatás során is. Az iskolai szegregáció és a kriminalizáció kapcsolata a következő fázisokban képezhető el, és általában így is zajlik. Az iskolai szegregáció azt eredményezi, hogy a pedagógusok nem fordítanak kellő figyelmet a diákokra, akik ennek következtében egyre inkább marginalizálódnak, és egyre több deviáns jegyük lesz. Ezek a deviáns jegyek egy idő után elérik a törvénysértés határát, majd a kieső (drop out) fiatalok bűncselekményt fognak elkövetni. Egyre súlyosabbak ezek a bűncselekmények, és a kriminális karrier addig folytatódik, amíg a fiatalok fiatalokként vagy fiatal felnőttként börtönbe kerülnek. A börtönben meg „földiként” egymásra találhatnak, és szükségszerű szövetségi rendszer - azaz geng - alakul ki körükben. Számos magyar börtönben fényképeztünk HH tegeket, ami egyértelműen hajdúhadházi jelenlétre utal.

²³ A vér kötelez (Blood in blood out, 1993) c. film mexikói identitású főhősei által alapított, kez-

- örök // etnicitás: amennyiben a magyarországi fogvatartottak között többségben vannak a romák (vagy nagyobb befolyásuk van), és bizonyos értékeket képviselnek, akkor szinte biztos, hogy a szituációból adódóan az örök ezen értékek ellenlábasai lesznek, különben nem tudnak érvényesülni a börtönben (pl. irredenta credo falfirka egy őri vécében).

A börtönbeli etnikai konfliktus szinte kimeríthetetlen téma, a kérdést börtönőr tiszthelyettesekkel, egy, a CEU által rendezett nemzetközi konferencia²⁴ résztvevőivel, valamint Magyarországon tartózkodó külföldi Erasmus-hallgatókkal is több szempontból kielemeztük. Részletesebb fejtegetés nélkül is leszögezhetjük, hogy a magyar véleményalkotók és a külföldiek kijelentései eltértek egymástól a helyzet súlyosságát tekintve.

4. Szexuális depriváció

A börtönben számos depriváció, azaz a megfosztottságból eredő élethelyzet keletkezik. Ezek közül a legélesebb a szexuális depriváció: a fogvatartottak többsége nem tudja kiélni a szexuális késztetéseit a börtönben. Ennek a jelenségnek számos következménye van, csak példaként említünk néhányat:

- a fogvatartottak a szexuális deprivációt próbálják valahogyan kompenzálni (gyúrás, kábítószerelés, verekedés);
- börtönspecifikus homoszexualitás alakul ki: egyes fogvatartottak csak a bebörtönzés idejére válnak homoszexuálissá; mások a lelki integritásuk fenntartása érdekében feladják a testi integritásukat (azért tűrik el a homoszexuális erőszakot, hogy ne örüljenek meg a pszichoterrorban); megint mások a börtönben az öltözködés és a viselkedés szempontjából cserélnek nemet; vannak olyanok is, akik azért hordanak női fehérneműt, hogy a többiekben megütközést és undort váltsanak ki; és így tovább;
- a fogvatartottak homoszexuális orientáció alapján bántalmazzák egymást (bullying jelleggel);
- a fogvatartottak módosítják a nemi szervüket (pl. tucatszervi péniszgolyót helyeznek el)²⁵;
- ceremóniák alapján szervezik meg a beszélőket (milyen ruhában jöjjön be az asszony, hogyan viselkedjen) és az illegális kapcsolattartást (a börtön fala elé éjjelre vetkőző prostituáltakat rendelnek egymás születésnapjára);
- a börtönben a szexualitás szinte minden szempontból a dominancia kifejezésévé válik;

---

detben fiktív börtöngeng, ami a Nuestra Familia börtöngeng interpretációja volt, azonban valódi gengként később megjelent Hondurasban és „operettgengként” hazánkban is.

²⁴ Political Psychology Networking Conference for the Post-Communist Region (2011). <http://polberg.ceu.hu/node/25515> [2012-05-15]

²⁵ A fogvatartottak önkárosítási magatartásmintáit nehéz kategorizálni. Az egyik legszélsősége-sebb önkárosítási forma a péniszgolyó berakása. Ahogyan a plasztikai műtétek is egyes sztároknál függőséget alakíthatnak ki, úgy a börtönben a péniszgolyó-beillesztés is a végletekig mehet. A fogvatartottak maguk között „csutorának” hívják, amikor a nemi szervben több tucat péniszgolyót helyeznek el, ami ezáltal úgy néz ki, mint egy kukoricacső.

- a férfi börtönben dolgozó nők és a fogvatartottak között szerelmi viszonyok alakulnak ki (ez utóbbit még börtönrajzon is lehet látni)²⁶, a női börtönben dolgozó férfiak visszaélnék a nőekkel, stb.;
- a pedofil fogvatartottakat a legsúlyosabb mértékben alázzák meg a rabtársaik (vakság ebben a jelenségben a retribúción túl a szexuális deprivációs pánik gyakran bestiális kompenzálását nem meglátni);
- egyes fiatalkorúak a börtönben szerzik meg első szexuális élményüket.

A szexuális depriváció kifejeződésének szerves része a börtönrajz és a börtön-falfirka. Ügyesebb rajztehetségű rabok komoly vagyona vagy akár védettségre is tehetnek azért, hogy hírességekről vagy hozzátartozókról erotikus jellegű vagy pornográf képeket készítenek. Az egyik magyar börtönben a rabok erotikus naptárat²⁷ is rajzoltak, minden hónaphoz egy külön lányt illesztettek, a kész naptárat fénymásolták, és cigarettáért, nyugtatószerért árúsították. Egyes akkurátusan elkészített börtönrajzoknak homoerotikus töltete van. Más rajzok szexuális aktust ábrázolnak, több esetben a nőket megalázó helyzetben ábrázolva, más esetben csak a nemi szervekre koncentrálnak. Néhány falfirkán a női test ábrázolása kifejezetten patológikus beszűkültségről, infantilizmusról vagy fixációról árulkodik.

A nyilvánvaló vágykiélésen kívül megjelennek a homoszexualitásra utaló, gúnyolódó és fenyegető falfirka-üzenetek is. Az agresszív megnyilvánulások mellett a humoros tartalmú rajzok és firkák is jellemzőek a börtönökben. Az előzőekben leírtak ellenére a fogvatartotti rajzokon gyakran találhatunk olyan tartalmat is, ami a szerelemre vagy a harmonikus párkapcsolatra utal. Természetesen ez utóbbiak is deprivációs helyzeteket jeleznek.

Ismételten hangsúlyozva, hogy nem ásunk le a jelenségek legmélyére, és nem megyünk bele a részletekbe; a szexuális deprivációról árulkodó fogvatartotti rajzok a következő jelenségekről árulkodnak:

- tabuk: a börtönbeli szexuális megfosztottság tabu több szempontból is. Egyrészt rendkívül nehéz tudomásul venni, hogy a börtönben az emberek a szexualitás hiánya vagy torz volta miatt emberfeletti kínokat élnek át és okoznak egymásnak, másrészt, hogy ez a jelenség a börtön esszenciális része, de senki sem ítélte éppen erre a fogvatartottakat. A kérdést még az emberi jogi szervezetek is tabuként kezelik. (Egy alkalommal például Boszniában láttam egy úgynevezett börtönbeli „intimszobát”, aminek a berendezése mindössze egy koszos, összegegett, büdös matracból állt, és a helyiségnek nem is volt fala. Egy másik helyiséget azért nem használtak a fogvatartottak, mert nem volt függönye, és az ablaka a zárkák ablakaival nézett szembe.);
- fiatalkorúak: a deprivációs helyzet a fiatalkorúak számára a legdrámaibb, hiszen ők még nem tudták megélni az intimitást. Lehetséges ugyan, hogy testileg érettek és tapasztaltak, pszichoszociális szempontból azonban a

²⁶ <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/07/szazados-bortonorno.html> [2012-05-15]

²⁷ <http://bvpszichologiahirek.blogspot.com/2009/03/akkuratus-fotorealizmus-bortonrajzon.html> [2012-05-15]

börtön előtt még nem juthattak el az intimitás megéléséig (fokozatoság, lelki izgalom, gyengédség, bizalom, osztozás, feltétel nélküliség, románc, udvarlás stb.). Még abban az esetben is sérül a pszichoszexuális fejlődésük, ha a börtönben nem éri őket ilyen jellegű atrocitás. Azok a fiatalok is sérülnek, akik az erőszakot elkövetik, és azok is, akik fülthanói vagy szemtanúi egyes eseteknek. Számos őri beszámoló alapján tudom, hogy az esetek feltárásában a szégyen és a presztízs hatalmas és gyakran leküzdhetetlen akadály;

- maszkulinitás: a börtön férfi-domináns közeg, aminek az egyik alap-törvénye a totális (akár szexuális) megalázás általi hatalomgyakorlás, másik fontos összetevője a nők lealacsonyítása, harmadik törvénye az állandó viaskodás, a stabil struktúra hiánya, és még talán egy fontos dolog: a pornóorientált szocializáció. Ezek körül egyik sem kedvez az egészséges családalapításnak, azaz a fiatalok tovább fogja örökíteni a rá nehezedő átkot a családjára (nota bene: számos fiatalok paradox módon már a börtön előtt családot alapít);
- homoszexualitás: nem gondolom, hogy a mai társadalmak toleránsabbak lennének a homoszexuálisokkal szemben. Csalóka kép az, amit a média sugall; az az érzésem, hogy a melegekkel szembeni ítéletalkotás struktúrája változott meg: merőben polarizálódott. A homoszexualitásnak nem csupán tiszta formája van, hanem azok a módzatok is, amelyek a börtönközegben élesednek ki. Szinte minden szexuális tartalommal bíró rajz mintha a börtönbeli homoszexualitás ellensúlyozása lenne;
- bullying: a társas közegbéli szerepek a leghatékonyabban a folytonos megerősítések alapján definiálódnak. Sajnos a börtönökben jelentős szexuális tartalma is van a szerepeknek (csicska = szolgálólány, köcsög = férfi prostituált, vamzer = árulkodó óvodás kislány, spanok = lánytestvérek, kannibál = kancigány stb.) A csúfolódás verbális szinten is megerősíti ezeket a szerepeket;
- kiélés: a szexuális tartalmú rajzok a szexualitás kiélést jelentik, azaz a szexualitás valamilyen jellegű pótlását. A legelemibb következtetés itt az lehet, hogy az ilyen tartalmú tevékenységet nem lehet tiltani, mint ahogy azt Foucault is írta a fiúnevelő intézetek önkielégítést tiltó eljárásairól;
- börtönszexualitás: a fentiek értelmében felvetődik a kérdés, hogy a börtönbeli szexuális tartalmú aktivitásokat szexualitásnak lehet-e tekinteni (igen), és hogy ezeknek van-e létjogosultsága (részben nem), és hogy a depriváció ellen mit lehetne tenni, valamint hogy a börtönszex morális szempontból hol áll, avagy hogyan ítélandó meg a pedofíliához vagy a homoszexualitáshoz képest. (A börtönrajzokból kiderül, hogy ezek a kérdések nagyon is valós tartalommal bírnak.)

A börtönbeli szexuális depriváció olyan árnyoldalait lehet kiolvasni a börtönrajzokból, ami arra hívja fel a figyelmünket, hogy a börtönőri munka rendkívüli kihívás. Embert próbáló feladat a fogvatartottak jellemével, személyiségével a

börtönben szembesülni. Ennek illusztrálására egy példát említek meg. Birto-komban van egy magyar fogvatartott által rajzolt füzet fénymásolata. A füzet címe „Napló szavak nélkül”²⁸. A füzetben a fogvatartott mindenféle emberi testrészeket, arcokat próbál skiccelni, mintha tanulná a rajzolást. A kollekción megdöbbentően riasztó szexuális és pornográf töltetű rajzokat is tartalmaz. Mégis a füzet utolsó oldalán található rajz a legriasztóbb: egy családi idillt ábrázol. Sok következtetésre lehet jutni: a fogvatartott végső vágya a családi idill; vagy: a fogvatartott azért gyakorolt a füzetben, hogy le tudja rajzolni az idillt, de ezt árnyalja a pornográfia; vagy: a fogvatartott gondolkodása perverz; vagy: éppen a börtön olyan, ami „ráségit” ezekre a gondolatokra. Aki ismeri a börtön világát, annak számára világos, hogy minden előbbi következtetésben lehet igazság. Ha ez így van, akkor felmerül a költői kérdés: hatékony intézmény-e a börtön?

Számos sorozatgyilkos készített a börtönben rajzokat és festményeket (pl. Charles Ng vagy Dennis Rader). Ng társával több személyt erőszakolt meg és ölt meg, a tetteiket videóra rögzítették.²⁹ Ng jelenleg a kaliforniai San Quentin börtön halálsorán tartózkodik, és néha rajzokat is készít. 2002-ben egy képet festett, amelyen egy szőke hajú sellő látható, amint egy cápát simogat. Ez a motívum sok magyar börtönrajzra is emlékeztet. Kérdés, hogy vajon a nem erőszakos és nem szexuális jellegű bűncselekményt elkövetett fogvatartottakban is hasonló motívumok dúlnak, ha hasonló szimbólumokat használnak a rajzaikban. Azaz a börtönrajz tartalmából lehet-e a fogvatartott jellemére is következtetni? Szinte biztos, hogy a fenti kérdéseket nem lehet olyan egyszerűen megválaszolni. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a pszichopátának diagnosztizált sorozatgyilkosok és a nagy valószínűséggel antiszociális személyiségzavarban szenvedő rabok rajzaiban hasonló tartalmi elem vannak, azaz a pszichopátia és az antiszociális személyiségzavar nagyon közel áll egymáshoz. Dennis Rader saját bevallása szerint is szexuális indíttatásból gyilkolt.³⁰ A bebörtönzése előtt egyébként konszolidált családi életet élő Rader egyik rajzán egy megkötözött, felakasztott és megkínzott meztelen nő látható. A fogvatartott a kínzás eszközeit meg is nevezi a rajzon. Hasonló „alkotásra” a magyar börtönökben nem bukkantam, azonban számos magyar börtönrajzon a nőábrázolások a nőket kiszolgáltatót vagy tárgyiasult helyzetben tükrözik vissza.

5. Szörnyek (traumatizáció)

Rendkívül gyakori tartalmi elem a börtönrajzokon a szörnyábrázolás. Az egyértelmű agresszív transzmisszió kívül a jelenség mélyebb vizsgálata arra enged következtetni, hogy a fogvatartottak a korábban megélt traumákat, illetve a bűncselekmények okozta traumákat, a letartóztatási sokkot vagy a börtönbéli élményeket rajzolják meg szörnyalakok képében. Rendkívül markáns

²⁸ <http://bortonblog3.blogspot.com/2012/05/vajon-mi-lehet-fogvatartott-tobbi.html> [2012-05-17]

²⁹ Lasseter, Don (2000): Die for me: The terrifying true story of the Charles Ng & Leonard Lake torture murders. Pinnacle Books Inc., 7-10. o.

³⁰ Douglas, John - Dodd, Johnny (2008): Inside the mind of BTK: The true story behind the thirty-year hunt for the notorious Wichita serial killer. Jossey-Bass, 132. o.

például az ikonként ábrázolt alien-szörny, sőt annak eltorzult, kétfejű sziámi iker formája³¹ is felbukkan. Mitologikus és szakrális lények is nagyon gyakori elemek a börtönrajzokon: ha angyalok, a felmentés iránti vágyat hivatottak előhívni, ha ördögi lények, akkor a bosszút, a gonoszság megélését, a kegyetlenség elszenvedését és így tovább.

Egy általam több fórumon elemzett rajz például Gollamot ábrázolja³² – a Gyűrűk urából előlépő ellentmondásos karakter egyértelmű börtönbeli jelentése a megromlás, a detrimentalizáció, a meghasonlás, a reményvesztés, a szeretetre méltóság elvesztése, elvesztegetése és eltékozlása, és persze mindez a saját akaraton kívül történik. Gollam valaha Szméagol volt, ugyanolyan hobbit, mint Frodó, de a végzet oda terelte, hogy megtalálta az elveszett gyűrűt. Mintha a bűn és a börtön előtti én lenne Szméagol, a társadalom pokla a gyűrű, Gollam pedig a fogvatartott. A rabok rajzain embereket elpusztító szörnyek is megjelennek, továbbá végső és visszafordíthatatlan traumaként a világvége³³ (aki bekerül a börtönbe, annak számára véget ér a világ), sőt az azon túli szellemvilág is.

Sok börtönrajzon szerepel a koponya is. Némely helyzetben ez a bűncselekményre utal, azonban mégis legtöbb esetben a halálra, amiben mindannyian egyek vagyunk. Gyakori jelenség a börtönszörnyeken a szemek hiánya,³⁴ vagy éppen ellenkezőleg: az eltúlzott számú szemek jelenléte. A szem hiánya a kiégést és a reményvesztettséget jelenti (poszttrauma), a szemek multiplikációja pedig a paranoid szemléletet (a börtönben állandóan figyelnek). Gyakoriak a vicsorgó lények (pl. az egyik fogvatartott lerajzolta az Iron Maiden nevű heavy metal zenekar Eddie figuráját – a zenekarról soha nem hallott, azonban a szörny tetszett neki), vagy a kaszás motívuma. Ide kell sorolni azokat a börtönrajzokat is, amelyekben az emberek sírnak, mintha nagy veszteséget élnének éppen át. Néhány rajz bizarr: egy ábrázoláson például egy félbevágott fejet³⁵ láthatunk, de nincs vér és nincsenek horrorisztikus anatómiai elemek – ez a tartalom a mentális traumára utalhat, azaz nem fér a fogvatartott fejébe, hogy ő miért is van ott, ahol éppen van. Egy másik rajzon kidolgozott, eltúlzott és elrontott anatómiai részleteket is lehet látni. Ez a rajz szexuális töltetű, és az elveszett párkapcsolatra, valamint a bűncselekményre utal.

A szörnyábrázolásokat elemezve a következő megállapításokra juthatunk:

- szemek: mint a korábbiakban utaltunk rá, a szemeknek vagy a szemek hiányának fontos szerepe van a börtönrajzokban. „Mindenki lát engem, és én is mindent láttam” – a börtönben nincs titok;
- szájak: a szájak gyakori mimikája a vicsorgás, azaz a kín, a gyötrelem, az agresszió, a bestializmus, a cinizmus;

³¹ <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/04/10-kep-szorny.html> [2012-05-15]

³² <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/04/15-kep-szorny.html> [2012-05-15]

³³ <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/12/atomvillanas-es-embert-tepo-robot.html> [2012-05-15]

³⁴ <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/07/20-kep-szorny.html> [2012-05-15]

³⁵ <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/12/felbevagott-fej.html> [2012-05-15]

- angyal/ördög/isten: a szakrális ábrázolásokon is a társadalom egyes szegmensei köszönnek vissza;
- PTSD³⁶: a börtönben nagyon gyakori, hogy a fogvatartottak az első napokban nem tudnak elaludni; az életellenes bűncselekményt elkövetett fogvatartottaknál is viszonylag gyakran előfordul, hogy egyes átélt élmények rémálmok és visszavillanások formájában jelentkeznek, amik a letartóztatás körülményeire vagy a börtönbe való befogadás traumájára is utalhatnak. Ezeknek az érzéseknek a manifesztációit látjuk a rajzokon;
- bűncselekmény: a tett rémségével való szembenézést legjobban a rajzok segítik elő olyan embereknél, akiknek egyébként sem hatékony a verbális konfliktuskezelési képessége;
- letartóztatási sokk: több rajzon jelenik meg a bezártság mint átható élmény, azonban a letartóztatási sokk minden egyes áthelyezéskor, körletváltáskor, átszállításkor jelentkezhet, azaz a fogvatartottak re-traumatizálódnak, ahogy ők mondják maguk között: bereccsennek, és ha szerencsésük van, ezt a feszültséget ki tudják magukból rajzolni;
- de-antropomorfizmus: ez az érdekes jelenség arra utal, hogy a fogvatartottak – talán a szégyen miatt – érzéseiket (pl. düh, a szeretet hiánya, megtrés, elárultatás) nem emberi, hanem szörnyszerű élményeken keresztül élik meg. Ez nagyon is emberi elhárító mechanizmus vagy kompenzáció, avagy kongnitív torzítás: az önismeret elutasítása, a mások által tartott tükörbe való pillantás képtelensége;
- replikák: gyakoriak a fogvatartotti rajzokon a Salvador Dalí vagy a Boris Vallejo³⁷ másolatok, utánérzések. Ez az előzőekkel ellentétben inkább az érzelmi élet sivárságára utalhatna, azonban ezek a képek általában a menők indíttatására vagy álcázás, rejtőzködés céljából készülnek. A másolás monotóniája és az eredetiség mellőzésének menedéke könnyebbé teszi az érzelmek kiélését.

A sorozatgyilkos John Wayne Gacy, aki a hetvenes évek közepén bohócruhába bújva szedte kamaszfiú áldozatait, szintén több rajzot és festményt készített a börtönben. Leginkább önmagát ábrázolta bohócruhában, de a leg híresebb önarcképe mögött is egy koponya figyelhető meg; más alkalommal egy meztelen testekből álló koponyát is festett. Magyar börtönrajzokon is sok koponya³⁸ szerepel, sőt bohóc³⁹ is. A bohóc és a koponya is túl sok értelmet hordozó szimbólum, ezért nem lehet arra következtetni, hogy ezek a tartalmak John Wayne Gacy-hez hasonló jellemről árulkodnának. Ezekon kívül nem is tudhatjuk, hogy az alkotások milyen mértékben részei a bűncselekménynek. Lehetséges, hogy a bűncselekmény és az alkotás között kapcsolat van, de ez még nem jelenti feltétlenül azt, hogy az alkotás valamilyen szinten

³⁶ Poszttraumatikus stressz szindróma

³⁷ <http://bortonblog2.blogspot.com/2010/04/elkepeszto-fogvatartotti-rajzok-kreativ.html> [2012-05-15]

³⁸ <http://bortonblog3.blogspot.hu/2011/09/koponyak-mindenutt.html> [2012-07-05]

³⁹ <http://bortonblog3.blogspot.hu/2011/02/39-kep-szex-dep.html> [2012-07-05]

a bűncselekmény (előkészületének, tervezésének, pszichológiai feldolgozásának stb.) része lenne.⁴⁰

Más kérdés, hogy vajon mennyire befolyásolta Gacy-t, hogy éppen börtönben van. Ilyen szempontból a magyar börtönrajzok, amelyek koponyát vagy bohócot ábrázolnak, már egészen más kontextusban értelmezhetők: a börtön hatása mutatható ki rajtuk, ami minden emberen érzékelhető, legyen az akár őr vagy rab, vagy esetleg kutató vagy a börtönbe látogató személy. A börtönt körülölelő (fogyasztói) társadalom is bizonyára befolyásolja a rajzok tartalmát.⁴¹ Például Gacy egyszerre három KFC-étterem menedzsere is volt fiatalabb korában, és a gyorséttermi születésnap rendezvények egyik gyakori szereplője a bohóc. Magyar börtönrajz is van a birtokomban,⁴² amit egy ilyen „bohóc” készített; ezen a művön is látható a traumatizáció több helyütt: egy fóliával megfojott arcot láthatunk, önkárosítást vagy késelést egy zuhanyzóban. A rajzot készítő fogvatartott bűncselekménye egyébként közveszély okozás volt.

6. Táj

Bár ezzel a témával még nem foglalkoztam behatóan, feltűnő, hogy a börtönben a fogvatartottak rendkívül sok tájképet rajzolnak és festenek. Ezek a tájak néha elnagyoltak, hanyagok, naivak, de más esetben professzionálisak, szürreálisak vagy éppen pszichedelikusak.

A börtönben festett és rajzolt tájképek alapján a következő tanulságokat vonhatjuk le:

- elképzelt vagy visszavágyott kinti világ: a fogvatartottak álmaiban és vágyaiban tovább él a kinti világ a maga eleven színeivel. A színek élénkek, és nem olyan szürkék, mint a börtön maga. A kinti táj továbbélése a lélekben zajlik, és talán ez az, amit nem vehet el a törvény. Más esetekben a tájak nyomasztóan színtelenek és rendkívül expresszívek.⁴³
- sablonos megoldások: döbbenetes ugyanakkor, hogy egyes tájak a rajzokon mennyire sablonosak vagy akár infantilisek. Ez alapvetően arról árulkodik, hogy a fogvatartottak egyszerű emberek. Ezt egyébként egy átlagos, lopást vagy rablást elkövető fogvatartottról minden fenntartás nélkül el lehet mondani.
- könnyebb kivitelezés: tény és való, hogy tájat könnyebb festeni, mint embert. Talán ez magyarázza, hogy a fogvatartottak sok téli tájat festenek: kevesebb színt kell használniuk.
- fantáziavilág: sok tájábrázoláson jelenik meg a fantázia, azaz maga a táj nem képzelhető el a földi körülmények között; álmovilágban, drog-élmény láttatta világban vagy mesevilágban képzelik el magukat a

⁴⁰ Brisman, Avi (2011): "Green harms" as art crime, art criticism as environmental dissent. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, November 2011; Vol. 27, 4: 465-499. o.

⁴¹ Jarvis, Brian (2007): *Monsters Inc.: Serial killers and consumer culture*. Crime, Media, Culture, D Vol. 3, 3: 326-344. o.

⁴² <http://bortonblog3.blogspot.hu/2012/06/nejlonarc.html> [2012-07-05]

⁴³ <http://bortonblog3.blogspot.com/2012/05/sotet-hegy.html> [2012-05-23]

fogvatartottak. Az ilyen ábrázolások nem is a kinti szabadságra utalnak, hanem a börtönidő átutazására.

- világúr: érdekes és viszonylag gyakran felbukkanó tartalmi elem az úr, a csillagászati táj. Az úrról egy 28 évet a börtönben töltő német fogvatartott jut eszembe, akivel sokat beszélgettem. Azt állította, hogy a tudata olyan méretű, mint a Nap középpontja és a Jupiter pályája közötti távolság. Nem mozgással vagy elmozdulással (szökéssel, eltávozással) érte el a börtönből való szabadulást, hanem a tudata tágításával. Az úr-ábrázolásoknak hasonló célja lehet. Egy magyar börtönben ugyanakkor napistenségre utaló úrtájképet⁴⁴ fotóztam le. A fogvatartottak erről a falrajzról elmondták, hogy parancsnoki engedély alapján készítették, és hogy menők rendelték meg, akik pontos utasításokat adtak, hogy az adott napistennek hogyan kell kinéznie.

7. Egyéb felmerülő témák

Mivel a doktori értekezésemet a kábítószer-probléma és a börtön kapcsolatáról írtam, és ennek kapcsán számos börtönben készült alkotást elemeztem, a kutatásban a drog témáját is fel szeretném dolgozni. Gyakori rajztéma a börtönben a mese; mint ahogy nemrégén egy szakmai konferencián elhangzott: elsősorban nem a népmesék fantáziavilága, hanem a képregények és a Disney-filmek hősei szerepelnek a rajzokon.

8. Összefoglaló következtetések és gondolatok

Sokan állítják, hogy a bűnöző életvitelű személyek sekélyesek, képtelenek érzelmeiket produkálni, hidegek és számítóak, vannak, akik szerint egyenesen pszichopáták; sőt olyan vélemény is megfogalmazódik, hogy a rabokat gazdasági szempontból hatékonyabb lenne tömegesen kivégezni. Ilyen vélekedések azért láthatnak napvilágot, mert a hétköznapi, „becsületes, kétkezi munkából élő” emberek nem találkoznak a bűnelkövetők lelkivilágával, és persze nem is kíváncsiak rá. A börtönrajzok, illetve a börtönrajzok elemzése talán közelebb viszi az egyént a bűnelkövetőhöz.

Több alkalommal előfordult, hogy egy fogvatartott több rajzát lehet elemezni. Ezekon a rajzokon dinamikai eltérések is mutatkoznak, azaz a rajzok jó forrásai lehetnek egyes predikcióknak a büntetés-végrehajtási kockázatok szempontjából vagy akár a szabadulás utáni életvezetés lehetőségeivel kapcsolatban.

Kifejezetten fontos, hogy az alkotás megelőzi, és néha helyettesíti az öndestrukciót. Ez stratégiai szinten nem nélkülözhető szempont a prizonális szuicid prevenció terén. Kérdés ugyanakkor, hogy egyes börtönrajzok mögött mi áll: elkövetett bűncselekmény vagy kriminális fantáziák, avagy tetoválás vázlatok.⁴⁵ Ez utóbbiak kifejezetten károsak is lehetnek.

⁴⁴ http://3.bp.blogspot.com/_fRsmQtOeVI0/SWeJnMu5uKI/AAAAAAAAA9s/Se9ZUO9Ixdg/s1600/allampusztai-nap.jpg [2012-05-17]

⁴⁵ <http://bortonblog3.blogspot.com/2011/07/elettortenet.html> [2012-05-23]

A rajzok és az egyéb alkotások a börtönben a külvilággal való kapcsolattartást is jelenthetik. A kapcsolattartásnak nem csak törvényben szabályozott módzatai (beszélő, levelezés, csomag, telefonálás) vagy tiltott formái („fidizés”, becsempészett tiltott tárgyak, korrupció, kiabálás az ablakon stb.) vannak, hanem a fogvatartott szimbólikus értelemben is kapcsolatban áll a külvilággal (fantázia, börtönszleng, a börtönben előállított tiltott tárgyak stb.). A jog képes tiltani a szabályzott formákat, azonban a szimbólikus formákat nem annyira. Ha a fogvatartott szimbólikus értelemben is elszakad a külvilágtól, a börtön totális intézmény jellege érvényesül vele szemben.

A rajzelemzés kvalitatív módszer, és ilyen szempontból a következtetések a kritikai kriminológia vagy a kulturális kriminológia ismereteivel lesznek összhangban. Stanley Cohen és Laurie Taylor⁴⁶ például szintén kvalitatív kutatási módszerek alapján (csoportos interjúk fogvatartottakkal) írták meg klasszikusnak mondható, a börtönbüntetés túlélési stratégiáiról szóló könyvüket.

---

⁴⁶ Cohen, Stanley –Taylor, Laurie (1972): *Psychological survival: Experience of long-term imprisonment*. Penguin Books Ltd.

Lehoczki Ágnes

Öngyilkosság és önkárosítás a börtönvilágban

Az öngyilkosság és az önkárosítás témakörét ma a magyar büntetés-végrehajtás kiemelt fontosságú területként kezeli. A veszélyeztetett fogvatartottak ellátása elsődlegesen az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet feladata. Az itt dolgozó pszichológusok az évek során jelentős mennyiségű tudásanyagot halmoztak fel, amelyben sokat merítettek a vonatkozó hazai és külföldi szakirodalomból és a büntetés-végrehajtásban dolgozó pszichológusok belső továbbképzéseinek elhangzottakból is.

Az önkárosításról és öngyilkosságról általában

A vonatkozó irodalomban az önkárosítás és öngyilkosság megközelítésének két módja jelenik meg. Az egyik oldal szerint az öngyilkossági gondolatok, gesztusok, kísérletek, a bekövetkező halál egy kontinuumot képeznek, azaz minden ilyen jellegű magatartás hátterében ugyanazon motiváció áll, és a különböző stációk egyazon folyamat fokozatai (McArthur, Camilleri, Webb, 1999). Ez meglehetősen leegyszerűsítő szemléletnek tűnik, és – amint látni fogjuk – a másik elképzelés a börtönvilágban jóval alkalmazhatóbb, elfogadottabb, illetve igazolhatóbb. Eszerint az önkárosító, öngyilkos valamint manipulatív csoportok elkülöníthetők és megkülönböztethetők egymástól (Fulwiler et al, 1997).

Az *önkárosítás*, azaz a szándékos fizikai önsértés többnyire az életre kevésbé veszélyes fizikai önártalom, melynek során a személynek nem áll szándékában véget vetni az életének. Leggyakrabban a 18–45 év közötti személyek falcólása fordul elő. Jelentős többségük nem érez fizikai fájdalmat a cselekmény elkövetése során. Sokan rejteni igyekeznek szokásukat. Az előzményben igen gyakran súlyos fizikai és/vagy gyermekkori szexuális trauma, illetve elhanyagoltság van jelen. Ha már gyermekkorban elkezdődött az önkárosítás, akkor felnőttkorban szokásszerű, akár extrém gyakoriságú önsértéssel találkozunk, és ebben a csoportban találjuk a legsúlyosabb, leghosszabban tartó traumát vagy elhanyagolást az előzmények között (Kuritárné, 2008; Linehan, 2010).

A szándékos fizikai önártalom hátterében két fő motivációt találunk. Az egyik az érzelmi önszabályozás, azaz a feszültségtől való szabadulás. A második ok a cselekmény kommunikációs eszközként való alkalmazása (Kuritárné, 2008; Linehan, 2010).

Az első esetben, tehát a *feszültségcsökkentés* esetében – egyszerűen szólva – a személy pusztán jobban akarja érezni magát, a számára tolerálhatatlan érzelmi állapottól próbál önsértés útján megszabadulni. Ilyenkor bizonyos szabályozhatatlan és elviselhetetlen feszültséget él át, melyet az önmagának okozott fájdalomkózással igyekszik mérsékelni. Hol a fájdalom érzése, hol a kiserkenő vér látványa hozza az oldódást. Ezáltal egy inadekvát, azonban e személyek számára eredményes önszabályozás érhető el, valamint az önmaguk és saját érzelmeik, indulataik feletti kontroll érhető el, illetve szerezhető vissza (Kuritárné, 2008; Linehan, 2010). A fájdalom érzése továbbá csökkenti azt a belső ürességérzést és életteleniségérzést, amelyet a fogvatartottak a legrit-

kább esetben tudnak megfogalmazni. Jellemző, bár a legritkábban tudatos motiváció még az önbüntetés, ahol a büntudatot csökkenti a megérdemeltnek hitt szenvedés átélése (Boros, Csetneky, 2002). A személyen a cselekmény után ennek megfelelően általában megkönnyebbülés látható (Kuritárné, 2008; Linehan, 2010).

Amikor az önsértés *kommunikációs* aspektusa van előtérben, akkor az önkárosítás funkciója egy kimondhatatlan vagy meg nem hallgatott üzenet eljuttatása a környezet számára, valamint a környezet befolyásolása. A testi sérülés bizonyítja a fájdalmat mind az önsértő, mind a környezete számára. Másrészt szolgálhatja a nélkülözhetetlen támogatás, figyelem, gondoskodás megszerzését, ezzel voltaképpen a környezetet befolyásolva. Emiatt tűnhet sokszor manipulációnak az ilyen cselekmény. Sajnos az azonnali aggódó, segítségnyújtó, odafigyelő odafordulással ezt a viselkedést megerősítjük, és fennmaradásához járulunk hozzá (Kuritárné, 2008).

Mindkét esetben elmondható, hogy a cselekmény motivációja nem a halál, hanem a pszichés épség megőrzése, a személy megóvása egy súlyosabb állapottól, a tényleges öngyilkosságtól, esetleg a pszichotikus dekompenzációtól, illetve az ehhez szükséges segítség megszerzése. Ezért elmondható, hogy ezek nem öngyilkos, hanem éppen ellenkezőleg, *antiszucidális magatartásnak*, azaz az öngyilkossággal ellentétes viselkedésnek mondhatók (Fulwiler et al, 1997).

Míndezek háttérben bizonyos mélyebb pszichológiai folyamatok mellett az önkárosító személyek csökkent *megküzdő képessége* áll. Ezek a személyek, beleértve a fogvatartottakat is, kevesebb problémamegoldó módszert vagy aktív mentális megküzdő stratégiát tudnak alkalmazni a konfliktusok megoldására, valamint az átélt stressz csökkentésére. Az általuk alkalmazott stratégiák kevésbé hatékonyak, sőt a problémamegoldó módszereik sokszor csak rontják a helyzetüket. Ennek következtében az önkárosító személyek sokkal több konfliktust és stresszt élnek át, a dühük és önmaguk kontrollálása problémás, reménytelenebbnek érzik magukat, több az öngyilkossági gondolatuk, és hajlamosak a meggondolatlan indulatosságra (Dear, 1999).

Ahogy látni fogjuk, ez lényegében érvényes a prizonális kontextusban is.

Előfordulhat sajnos, hogy az önsértő személy nem jól méri fel a cselekmény veszélyességét, illetve saját megmentésének esélyeit, és az végül akaratlanul öngyilkosságban végződik, bár nem az volt az elkövető célja (Kuritárné, 2008; Linehan, 2010). A „valódi”, azaz meghalási szándéktól vezérelt *öngyilkossági kísérlet*¹ háttérben azonban kissé más folyamatok zajlanak, mint az önkárosítás esetében. A viszonylag stabil személyiségekben csak igen megterhelő, váratlan események vagy hirtelen fellángoló súlyos pszichiátriai állapotok okoznak öngyilkossági cselekményeket, különös tekintettel a depresszióra (Kuritárné, 2008).

Az öngyilkossági kísérlet előrejelzésében jól bevált a *Ringel-féle szuicid triász* elemeinek vizsgálata, mely igen jól megragadja az öngyilkossághoz vezető folyamatot. A *triász első pontja* a több területre kiterjedő beszűkülés. Egyrészt a személy úgy érzi, hogy a számára fenyegető helyzet szinte összenyomja, maga alá temeti, nincs belőle menekülés. Beszűkülést tapasztalunk a megoldási lehetőségek és eszközök területén is. Csökkennek az emberi kapcsolatok és interakciók; egyedüllét, magány, izo-

¹ A szuicidológia, azaz az öngyilkosság minden aspektusával foglalkozó tudományág igen kiterjedt, természetesen részletes ismertetésre ez a cikk nem alkalmas.

lálódás vagy legalábbis ennek szubjektív élménye következik be. Végül beszűkül az értékvilág is, egyre kisebb a kötődés az élethez; és az öngyilkosság, mint megoldás, felértékelődik. A *triász második pontja* az agresszió legátlása. A személy agresszív indulatokkal van teli, ám azokat nem képes külső személyen vagy tárgyon levezetni. A gátlásnak számos oka lehet, ám mindenképpen az agresszió – végül már nem fenntartható – halmozódásához vezet. A *triász harmadik pontját* az öngyilkossági fantáziák képezik, amelyek a futó gondolattól az öngyilkosság-halál-katasztrófa tematikájú álmokon át a konkrét tervekig terjedhetnek.

Ez a három kritérium természetesen nem tökéletes előrejelző, hiszen az eseteknek csak egy részében zajlik le a tankönyvnek megfelelő formában az öngyilkosság előtti, azaz preszuicidális szakasz. Ám ismeretük igen jó támpontot nyújt a vizsgálónak, és a gyakorlatban már részleges (de nem töredékes) megjelenésük is igen jól hasznosítható a veszélyeztetett állapot felismerésében (Hárdi, 2000). Ezen túl – egyes magyar adatok szerint – igen jó bejósolója a veszélyeztetettséget az eutanáziával és a mások öngyilkosságával való egyetértés, azonosulás (Láng, Horváth, 2009).

A börtönbeli önsértések motivációs háttere

A fent leírt általános jellemzők lényegében érvényesek prizonális környezetben is, természetesen színezve a börtönkörnyezetből fakadó jellegzetességekkel.

Egy külföldi vizsgálat szerint a börtönben elkövetett önsértéseknek négy fő motivációja van: megkönnyebbülés a negatív pszichológiai stressztől, menekülés a körülményektől (ez esetben gyakran valós szuicid motiváció lehet jelen), elérni, hogy valaki meghallgassa vagy komolyan vegye a személyt és végül: a körülményeken való változtatások kikényszerítése. A legfőbb kiváltó tényezők a börtönön belüli események voltak, úgymint: konfliktus más fogvatartottakkal, a személyzettel, az elhelyezéssel való elégedetlenség, biztonsági szigorítások, stresszként megélt börtönrutinok (Dear, 1999).

A hazai tapasztalatokat korábban részleteztük jelen folyóirat hasábjain (Lehoczki, 2009), ezeket az ismereteket alább röviden összefoglalva, illetve az azóta szerzett tapasztalatok szerint módosítva adjuk közre.

A börtönbeli önsértések egyik fő motivációja a prizonális problémák megoldása. Ebben az esetben általában kevésbé súlyos önsértéseket láthatunk: étkezés-megtagadás, látványos kötélfonás, a tényleges sérülés kerülése. (A szuicidiummal való fenyegetőzést ugyanakkor nem szabad bagatellizálni, mivel ezek háttérben gyakrabban áll valós szuicid veszély, mint a falcolások és egyéb, már megtörtént önártalmak esetében.) A motivációt vizsgálva általában az elhelyezéssel kapcsolatos problémák rajzolódnak ki, valamilyen kedvezmény megszerzésére irányuló törekvések, a fogva tartott társakkal vagy akár a börtön személyzetével fennálló konfliktusok. Ezekben az esetekben az önártalom csupán a kommunikációra és a környezet befolyásolására alkalmazott eszköz (Lehoczki, 2009).

Boros János és Csetneky László ezt a jelenséget *célvezérelt önsértés* néven tárgyalja (Boros, Csetneky, 2002). A célvezérelt önsértést alkalmazó személyektől mi sem áll távolabb, mint a meghalás vágya. Épp ellenkezőleg: tetteikkel és szavaikkal a büntetés-végrehajtási szervezetet arra akarják rábírni, hogy számukra jobb

körülményeket biztosítson, vagy éppen a jelenlegi nem kívánatos körülményt szüntesse meg. Viselkedésük elsődleges mozgatója önmaguk megóvása. Habár helyzetüket érezhetik valóban veszélyesnek magukra nézvést, viselkedésük mindig kényszerítő jellegű. Boross és Csetneky szerint a magyar börtönökben messze ez a típus a leggyakoribb, az önkárosítók közötti előfordulásukat 80%-osra becsülik (Boros, Csetneky, 2002). Saját adataink szerint a beutalások 46%-a tartozott ebbe a csoportba. Kiemelendő, hogy ezen esetek 7%-ában a prizonális probléma komoly szuicid krízissé fokozódott (Lehoczki, 2009).

A börtönbeli önsértések másik fő motivációja az ún. *impulzív feszültség-levezetés*. Ebben az esetben a feszültségtől való azonnali szabadulás a cél. Az eszközválasztás kevésbé kommunikatív célú. A végrehajtás módját és intenzitását a racionalitás sokszor szinte egyáltalán nem fékezi, így ebben az esetben már igen súlyos önkárosításokkal találkozhatunk: a súlyos $\square$ falcolástól $\square$ kezdve egészen az öncsonkításokig, a megvalósított önakasztásokig. A cselekmény akaratlanul is vezethet halálhoz, illetve azt esetenként csak az azonnali és szakszerű beavatkozás akadályozza meg (Lehoczki, 2009).

Az impulzív feszültség-levezetés leggyakoribb típusa az ún. „fogdafalc”. A fogvatartott – általában borderline személyiség szerkezete miatt – képtelen az izolációs helyzetet tolerálni. Ez jellemző rá a börtönön kívül is, civil életében mindent megtesz az egyedüllét elkerülésének érdekében. Maga az agresszív kiélés, valamint az önsértés okozta fájdalom alkalmas arra, hogy az izoláció okozta, igen nagy mértékű szorongással, megsemmisülési érzésekkel együtt járó tolerálhatatlan állapotot enyhítse. Egy másik gyakori típus az önbüntető, aki mindenféle konfliktusra, veszteségre autoagresszív affektusokkal és esetleg önártalommal reagál, mert „Én csak így tudom levezetni az ideget, magamon”. Az ilyen működésmód előzménye a súlyos fizikai abúzus gyermekkorban, mely az önsértés okozta fájdalomérzést is befolyásolja. Egy sajátos, csak bizonyos kultúrkörökre jellemző önsértés az, amely gyász esetén történik. Amennyiben a fogvatartott nem tud megjelenni a családtag temetésén és részt venni a gyászolási rítusban, szinte elvárás is tőle, hogy önsértéssel jelet hagyjon magán, mennyire szenvedett szerettének elvesztésétől. A negyedik típus, amely a prizonális okokból elkövetett önsértéssel átfedésben van, amikor az indulatok olyan mértékben felgyülemlenek, hogy a fogvatartott képtelen azokat agresszív megnyilvánulások nélkül kezelni, ám nem akarja agresszióját más felé irányítani, ezért inkább magán vezeti le azt (Lehoczki, 2009).

A börtönbeli önsértések fő eredői

Boros János és Csetneky László meglátása szerint a börtönbeli önsértések elsősorban az alacsony testi és lelki teherbírásnak, az ennek köszönhető tartós frusztrációnak és a feszültséget okozó helyzetből való kilépés vágyának tudhatók be (Boros, Csetneky, 2002).

Az első és talán legfontosabb ok, amely miatt a fogvatartottak önkárosítanak, a megküzdési képességek és kapacitás sok esetben igen korlátozott volta. Sokszor arról számolnak be az önkárosítók, hogy eszükbe sem jutott, hogy az adott helyzetben mit lehetett volna tenni pl. egy falcoláson kívül, de a vizsgálati helyzetben, immár

megnyugodva sem jut eszükbe semmiféle alternatíva. Ehhez kapcsolódik az, hogy az önérvényesítési módszerek repertoárja is szegényes, sok esetben még az alapvető érzések beazonosítása, megfogalmazása, verbalizálása is elégtelen, ami kedvez a konfliktusos vagy súlyosan frusztráló helyzetek kialakulásának (Lehoczki, 2011a).

A helyzetet súlyosbítja, hogy a gyenge megküzdő kapacitással szemben sokszor igen magas feszültség, nagy indulati telítettség, szinte tolerálhatatlan szintű szorongás áll, amelyet kritikus helyzetben a fogvatartott nem képes kezelni, fékezni, adekvát formában enyhíteni. Azonnal és a következmények ignorálásával akar szabadulni ettől az állapottól. Ahogy láttuk, erre igen alkalmas az önkárosítás, és ezért sajnos könnyen válhat szokássá.

Az önkárosítások létrejöttét tovább segíti a – sokszor felületes szemlélődés során fel sem tűnő – negatív önkép, mellyel sok fogvatartott rendelkezik, mivel ez megkönnyíti az agresszív impulzusok önmaguk ellen fordítását (Lehoczki, 2011a).

Amikor az önkárosítás „túl jól” sikerül

Ahogy említettük korábban: az önkárosítás külső megjelenésében igen nagy átfedésben van az öngyilkossággal, a háttértényezőkben azonban jelentős különbségek vannak. A lényegi különbségek és az önkárosítás esetén hiányzó tudatos meghalási szándék ellenére az önkárosítás is könnyen vezethet halálhoz. E tekintetben különösen a racionális szabályozás labilitása a veszélyeztető tényező.

Az önkárosítás ezen kívül jelezheti krízis kialakulását, súlyosbodását is, és ezért fokozott figyelmet igényel a fogvatartott, ha az önkárosításainak gyakorisága nő, az önkárosítások súlyossága fokozódik, különösen akkor, ha mindez valamilyen potenciálisan krízisindukáló életesemény után jelentkezik (Lehoczki, 2009, 2011a).

A börtönbeli öngyilkosság

Boros és Csetneky szerint bár a börtönpopuláció nagy része több szinten és több szempontból² veszélyeztetett, valamint ki van téve a börtönlét okozta megterhelések sokaságának, a börtönökben az öngyilkossági veszély két típusa fordul elő leggyakrabban. Az első esetben morális sokk következik be. Itt általában rendezett családi háttérrel rendelkező, első büntényes, általában emberölést vagy publikált nemi erkölcs elleni cselekményt elkövetők esnek ebbe a csoportba, és közvetlenül bekerülés után kerülnek krízisbe. A másik csoportban krónikus reménytelenség a kiváltó ok. Itt már ítéletet kapott személyekről van szó, akik átestek a család, és a kinti kapcsolatok és értékek elvesztésén, és öngyilkosságuk voltaképpen menekülés a reménytelenségtől (Boros, Csetneky, 2002). Az ilyen személyek azonban többnyire egy hosszantartó folyamat eredményeképpen jutnak el az öngyilkosságig (Kuritárné, 2008).

² Az elsődleges, tehát a leginkább veszélyeztető faktorok közé tartoznak a pszichiátriai betegségek, a korábbi öngyilkossági kísérlet, a szuicid szándék közlése és az alacsony szerotonin szint. Másodlagos szintű rizikófaktorok a kora gyermekkori veszteségek, az izoláció, a munkanélküliség, a komoly anyagi problémák, a súlyos, negatív életesemények és a dohányzás. További, azaz harmadlagos tényezők a férfi nem, a serdülő életkor, nőknél az idősebb kor és bizonyos vulnérabilis időszakok (Fliegau, 2012).

Emellett az IMEI Neuropszichiátriai Osztályán folyó munkánk során azt tapasztaltuk, hogy *elsősorban* az alábbi tényezők azok, amelyek a közvetlen öngyilkossági veszéllyel járó krízisek hátterében feltűnnek:

- Súlyos pszichiátriai betegség, illetve annak romlása;
- Hosszú vagy váratlan ítélet;
- A fogvatartott számára fontos kapcsolat, személy vagy érték elvesztése, különös tekintettel a kapcsolattartás megszűnésére;
- Extrém bántalmazás elszenvedése a börtönben;
- A korábbi legsúlyosabb öngyilkossági kísérlet kiváltó okához hasonló esemény (Kuritárné, 2008, idézi Lehoczki, 2009).

Ez a felsorolás olyan vizsgálatok adataiból származik, ahol nem került sor befejezett öngyilkosságra, de kezeletlenül hagyva igen könnyen vezethettek volna szuicidiumhoz (Lehoczki, 2009). Emellett az elmúlt években a büntetés-végrehajtásban dolgozó pszichológusok a „Felelősen, felkészülten” című belső továbbképzésük során feldolgozták az elmúlt években befejezett szuicidiummal végződött börtönbeli eseteket is.

A közös munka során azt állapítottuk meg, hogy befejezett öngyilkosság nem csak menekülésként jelent meg, hanem tiltakozásként is. Az esetek többségében nem volt előzetes segélykérés rekonstruálható, ugyanakkor a hatékony rejtőzködés szinte minden esetben tetten érhető volt. Sajnos a vizsgált esetek legtöbbszörében jelen lévő stabil és támogató kapcsolattartás sem bizonyult hatásos védőfaktor. Ahogyan az sem, ha a fogvatartott már több évet vagy akár több büntetést töltött le konfliktusmentesen. Elsősorban a reménytelenség, a kilátástalanság, a csapdába esettség érzése, valamint pszichotikus megbetegedés vagy állapot kialakulása, illetve rosszabbodása eredményezte. Az esetek nagy részében erőszakos cselekményért történt az elzárás, ami a magasabb agresszivitás-szint jelzője is lehet (Lehoczki, 2011b).

Az ellátás sajátosságai

A büntetés-végrehajtás személyi állománya igen nehéz helyzetben van akkor, amikor a veszélyeztetettek körét kell meghatározni. A körülbelül 17.000 fogvatartottból ugyanis nagyjából ugyanennyi tekinthető veszélyeztetettnek a szakirodalmi ajánlások szerint, hiszen a prizonizáció már önmagában rizikófaktor.

Tovább nehezíti az ellátást a fogvatartottak és a személyi állomány – a helyzet sajátosságából adódóan és szükségszerűen – ambivalens viszonya. A felügyelettel, pszichológussal, nevelővel bizalmasnak lenni könnyen „vamzerséggé” válhat, amennyiben az információ nincs kellő érzékenységgel kezelve, aminek aztán súlyos következményei vannak az árulóvá vált fogvatartottra nézve. Ez gátolja a kommunikációt a két oldal között, és ezzel elősegíti a problémák gyülemklését egészen addig, amíg a fogvatartott nem látván más kiutat a számára tolerálhatatlan helyzetből, önkárosításhoz vagy öngyilkossághoz folyamodik.

További nehézség, hogy az önkárosítás zsarolási potenciálja – éppen a jelenség-re fordított kiemelt figyelem miatt – a magyar büntetés-végrehajtásban igen magas. Amennyiben a fogvatartott az önkárosítással eléri céljait, és az mint hatékony érdekérvényesítő eszköz jelenik meg ő és a többi fogvatartott előtt, annak igen káros kö-

vetkezményei lehetnek, és vannak (rátanulás, a személyzet tekintélyének rombolása). Ugyanakkor, ha ennek mentén helytelenül bagatellizáljuk az önkárosításokat, és nem fordítunk erre megfelelő figyelmet, annak a valós problémák elsikkadása és a befejezett szuicidiumok szaporodása lehet az eredménye. Ennek egyetlen hatékony ellenszere a rendelkezésre álló erőforrásokhoz mérten a lehető legalaposabb szűrés.

Az akut reakció

Az öngyilkosság és különösen az önkárosítás ellátásában fontosak az arra adott első reakciók. A helyes eljárás az empatikus viszonyulás: mindenképpen kerülendő a kiabálás, a fenyegetőzés, a vádaskodás, az olyan témák feszegetése, melyek a sértült számára szemmel láthatóan kínosak. Kerülendő az elkövető lebeszélése, rábeszélése, a harag és a szorongás kimutatása, illetve kerülendő az önkárosító személy felmentése a felelősség alól. A legjobb, amit az akut ellátásban részt vevő személy tehet, hogy ítélkezés nélkül (de nem közömbösen) végighallgatja a fogvatartott mondanivalóját, a sértülést pedig ellátja úgy, mint bármilyen más sértülést.

Az átfogó reakció

Legfontosabb alapelveként az jelölhető meg, hogy az önkárosításra és öngyilkosságra a büntetés-végrehajtás által adott válasznak az adekvát felmérést követő differenciált reakción kell alapulnia. Ez azt jelenti, hogy az eset hátterét alaposan megvizsgálva születik döntés az arra adott intézeti választ illetően. Ez nem könnyű feladat, mivel a zsarolási potenciál redukciója és a kiváltó problémával való foglalkozás közötti egyensúly megteremtése nagy odafigyelést és érzékenységet igényel.

Ennek messzemenő figyelembe vételével az önkárosító fogvatartottak számára a megküzdő és önértékesítő képességeket fejlesztő csoportfoglalkozások szervezése javasolt, illetve terápiás beavatkozások is alkalmazhatók, de ez utóbbi a fogvatartottat személyesen ismerő pszichológus kompetenciája. Az öngyilkossági krízisek esetén intenzív krízisintervenció alkalmazása szükséges. Amennyiben a krízisfolyamat csúcspontjára lecseng, a személyiség működése más, adaptívabb irányba haladhat (Lehoczky 2011b), amiben többnyire szintén szükséges segítséget nyújtani. Mindez szintén a pszichológus feladata, azonban tudni kell azt, hogy az ilyen páciensekkel való munka a szakember számára igen megterhelő, így csak korlátozott számban vállalható. Szükséges továbbá a bekövetkezett esetek csoportos feldolgozása a fogvatartott-társakkal, tekintettel különösen a modellhatás megelőzésére. Fontos kiemelni azt, hogy a leírtak hatékony megvalósulása csak csapatmunka keretében képzelhető el (Lehoczky 2011b).

Egy másik rendkívül fontos, és sajnos nem eléggé előtérben lévő terület a személyzet képzése az önkárosítás és öngyilkosság kezelésének témakörében, lehetőleg már az alapképzés során. Szükséges volna útmutatók kidolgozása a fogvatartottal közvetlenül kapcsolatban álló személyzet számára, amelyek megnyugtatóan eligazítanak a szóban forgó helyzetekben.

Végül, de a legkevésbé sem utolsó sorban pedig a személyi állomány mentálhigiénés ellátása az, amely az eddigieknél mindenképpen több odafigyelést ér-

demel. Ezek a munkakörök emelkedett stressz-szinttel járnak együtt, ami rövid időn belül kiégéshez vezethet, akadályozva a kolléga megfelelő munkavégzését. A nem megfelelő viszonyulás a konfliktusok szaporodásához, a feszültség növekedéséhez vezet, ami egyrészt tovább növeli a személyi állományra nehezedő stressz terhelést, másrészt a fogvatartotti állományban megnőhet a különleges események száma. Emellett a fogvatartottal közvetlen kapcsolatban lévő személyzet esetenként traumatikus élményekkel szembesül (pl. egy igen sok vérrel járó falcolást ellátni, egy önakasztottat leszedni a kötélről, stb.), melyek feldolgozásában és a poszttraumás szindróma kialakulásának megelőzésében a megfelelő tapintat mellett szakmai segítségre lehet szüksége.

Végszó

Nem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy a prizonális helyzet egy hosszan fennálló és megoldhatatlan stresszhelyzet a fogvatartottak jelentős hányada számára, ami az önkárosítások és az öngyilkosságok lehetőségét mindig magában hordozza. Így számuk minden erőfeszítésünk ellenére sem csökkenthető nullára. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne kellene törekednünk minden ilyen esemény megakadályozására.

Irodalomjegyzék

- Boros J. – Csetneky L. (2002): *Börtönpszichológia*. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- Dear, G. (1999): *Preventing self-harm in prison: Do we need different strategies for indigenous and non-indigenous prisoners?* Conference of Best Practice Interventions in Corrections for Indigenous People. Adelaide.
- Fliegauf G. (2012): *Büntetés-végrehajtási Pszichológia 4.* – <http://bvpszichologia22.blogspot.com>. [Letöltés: 2012. Július 22.]
- Fulwiler, C. et al (1997): *Self mutilation and suicide attempt: ditinguishing features in prisoners.* Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law, 25, 69-77.
- Hárdi I.(2000): *Az agresszió világa*. Budapest, Medicina Könyvkiadó.
- Kuritárné Szabó I. (2008): *A borderline szuicidalitás jellegeteségei.* Psychiatria Hungarica, 23, 1. 22-33.
- Láng K. – Horváth A. (2009): *Kényszerközösségben lévő személyek öngyilkossági attitűdje, személyiség szerkezete a Cloningeri tipológia alapján.* Debrecen, Magyar Pszichiátriai Társaság XV. Vándorgyűlése.
- Lehoczki Á. (2009): *A prizonális helyzetben elkövetett önkárosítás pszichés hátteréről.* Börtönügyi Szemle, 2009. 3. 101-106.
- Lehoczki Á. (2011a): *A börtönben elkövetett önkárosítások jellemzői és terápiás lehetőségei.* Budapest, Magyar Pszichológiai Társaság Naggyűlése.
- Lehoczki Á. (2011b): *A 2010. évi befejezett prizonális szuicídiumok ismertetése.* Budapest, Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet Tudományos Ülése.
- Linehan, M. M. (2010): *A borderline személyiségzavar kognitív viselkedésterápiája.* Budapest, Medicina Könyvkiadó.
- McArthur, M. – Camilleri, P. – Webb, H. (1999): *Strategies for managing suicide and self-harm in prisons.* Trends and Issues Crime and Criminal Justice, 125, 1-6.

Fiáth Titanilla

Szexualitás a börtönben (2. rész)

A tanulmány első, a Börtönügyi Szemle 2012. évi 2. számában megjelent részében a szerző két nagy témakörrel, a börtönbeli maszkulinitás kérdéseivel és a transznemű fogvatartottak problematikájával foglalkozik. [A szerk.]

Homoszexualitás

Amint azt több, férfibörtönök közösségeivel foglalkozó kutató megjegyezte (pl. Jewkes, 2005), a hegemon maszkulinitás koncepciójának egyik lényeges összetevője az *agresszív homofóbia*. Annak ellenére, hogy az elítéltek sokszor nem hajlandók közös zárkába költözni melegekkel, illetve ha mégis erre kényszerülnek, szigorú szabályokat vezetnek be velük szemben – a homoszexuális fogvatartott például nem nyúlhat hozzá a használati tárgyaikhoz, nem jelenhet meg alsónadrágban a többiek előtt, stb. –, amerikai adatok alapján meglepően magas azoknak az aránya, akik zárt intézetekben létesítettek már szexuális kapcsolatot azonos neműekkel. Egy 1982-es kaliforniai felmérés 65%-ra becsülte azok arányát, akik részt vettek valamilyen szexuális tevékenységben férfi rabtárssal, amellet, hogy az elítéltek 78%-a egyértelműen heteroszexuálisnak tartotta magát (Hensley, Tewksbury, 2002).

Függetlenül attól, hogy hasonló vizsgálatot nem ismerek a hazai börtönpopulációval kapcsolatban, tapasztalataim szerint a tényleges homoszexuális gyakorlat, illetve a „meleg” vagy „biszexuális” identitások vállalása között Magyarországon is óriási a különbség. A férfi elítéltek jelentős hányada igyekszik elkerülni, hogy „buzinak” címkézzék a többiek. „Családos ember vagyok, még zárkán sem akarok együtt lenni ilyenekkel – állítja egy elítélt. – A múltkor berakott a nevelő hozzánk egy csávót, kipakolt, és kitette maga mellé a stokira egy pali képét. Azt mondta, hogy a testvére. Nekem gyanús volt, mert akármennyire bátyám valaki, nem biztos, hogy kora reggel az első gondolatomnak kell lennie. Na, mindegy. Megkértem az Attilát másnap, hogy rövid szárú boxersót húzzon fel, amiből kilóg a cerka, aztán rávettük a gyereket, hogy kártyázzunk. Folyamatosan vesztett, erre felkérdezem a végén, hogy mi van, meleg vagy? Ne mondd, hogy nem, hát csak ott volt a szemed! Erre bevallotta, hogy az élettársa az a köcsög a képen, másnap meg elrakattuk a nevelővel.”

Rendkívül ritka, hogy az elítéltek a „pszichológusi meghallgatásukon” beszámoljanak a börtönben szerzett homoerotikus tapasztalataikról. Ha mégis megosztják a titkaikat, akkor utána többnyire gyanakvóvá válnak, és minden, az intézetben róluk keringő pletykáért a pszichológust hibáztatják, aki „képtelen titkot tartani”. A transzszexuálisokról mondottakhoz hasonlóan a megtörtént eseteket igyekeznek „kimagyarázni”. Az érvek egyik csoportja érdekes módon éppen a maszkulinitást látszik erősíteni. Ilyenkor a „túltengő tesztoszteronszintre”, vagyis a fékezhetetlen nemi étvágyra hivatkoznak, illetve arra, hogy lényegében „nem is férfivel” voltak együtt. „Egy másik házban

csináltuk úgy – mesélte egy elítélt –, hogy odaálltunk az ágy mellé, a felső ágyon voltak a pornóújságok, azokat nézegettük. A buzi közben el volt függönyözve az alsó ágyon, így ment a cumiztatás. Szóval a csajokat néztük közben, őt nem is láttuk. Hülyére kereste magát rajtunk.”

Az érvek másik csoportja a szexuális gyakorlat besorolását kérdőjelezi meg. Úgy tűnik, a kategorizáció során az *aktivitás* az egyik legfontosabb értékelési dimenzió. A nőekkel való közösüléskor tradicionálisan aktív férfiszerep válik a heteroszexuális tevékenység prototípusává, ugyanakkor az ehhez képest passzív „fújást” (*az orális szexet – F. T.*) egyesek nem tartják buziskodásnak, csak azt, amikor rendesen meg is csinálja egyik a másikat. Vagy sokszor még azt sem. Ha valakit megerőszakolnak, akkor az a buzi, aki kapja. Aki a mikrofont tartja, az meg a riporter, ahogy mondani szokták” – mondta egy elítélt. Máskor a szokásostól eltérő lelkiállapokra, illetve a módosult tudatállapokra való hivatkozás segít abban, hogy az illetőnek ne kelljen megkérdőjeleznie a szexuális orientációját. „A zárkátársamat, Lacit kérdeztem a témáról – írja egy fogvatartott. – Két éve felhozták a Markóba. Egy hét alatt három tárgyalása volt, egy csomó ügy, nagy büntetésre, hosszú évekre számított. Berivóztott (*Rivotril nevű nyugtatót vett be – F. T.*), így vészelte át a hetet. Volt ott egy buzi, aki udvarolgatott neki. Nem nyíltan, de azért észrevehetően. Egy alkalommal megkérdezte Lacit, megmasszírozhatja-e. Laci, aki elmondása szerint ki volt készülve idegileg, meg be is volt gyógyszerelve, rábólintott. A hát és váll után jött a láb, aztán a lába köze, aztán a szopás.”

Míg a férfiak az alkalmi homoszexuális együttléteket igyekeznek tagadni, vagy a stigmatizációt elhárítandó különböző okokkal kimagyarázni, addig a női börtönben a kapcsolat fel nem vállalása az elítélendő. A rabtársadalom – elsősorban azok, akik „már nem a tisztességes nők életét élik” – elvárja a párkapcsolatot létesítőktől, hogy minderről tájékoztassák a kintieket is. „Senki sem akarja, hogy púlbuzinak (*a melegségét titokban tartónak – F. T.*) nevezzék a többiek – állítja Renáta, ismételten felhívva a figyelmet a női börtön egyik legfontosabb értékére, a *hitelességre*. – Nem éri meg sumákolni. A beszélőkön úgyis lenne valaki, aki hangoosan odaszólna, valahogy jelezné a családnak, hogy mi a helyzet.” Az informálás kényszere egyúttal arra is rámutat, hogy a női börtönökben nem egyszerűen a szexuális együttlét, hanem maga a kapcsolat¹ válik fontossá (az alkalmi szexpartneréről nem érdemes értesíteni a hozzátartozókat, az azonban, hogy valakinek a szülei, a testvérei, a gyerekei is tudnak a benti szerelméről, legalább ideiglenes megerősítésként szolgálhat arra nézve, hogy a viszony hosszú távon is értékes, a társas hálóba ágyazott, így a börtönön kívüli világban is folytatódhat).

Úgy tűnik, a fogvatartott nők között gyakrabban kialakuló és nyíltabban vállalt párkapcsolatok is azt mutatják, hogy a nők a férfiaknál emocionálisabban, és a kölcsönös megértésre épülő viszonyokra is nagyobb szükségük van.

¹ A nőielítelt-közösségekkel foglalkozó szakirodalom is megerősíti, hogy a szexuális kielégülés és az anyagi javak megszerzése mellett a valahová tartozás, a biztonság, a kölcsönös függés, a barátság, a szerelem és az érzelmi támogatás a nők közötti homoszexuális viszonyok lényeges motívumai (Hensley, 2000; Hensley, Tewksbury, 2002; Huggins és mtsai., 2006; Pardue és mtsai., 2011).

Chodorow (idézi Huggins és mtsai., 2006) szerint például a kislányoknak az édesanyjukkal való identifikációja miatt a nőkre felnőttkorban is jellemző a más nőkkel kialakított, érzelmileg támogató kapcsolatokra való erős igény. Férfibörtönök speciális részlegeit tekintve azonban más magyarázatok is kínálkoznak. A gyógyító-nevelő csoportokban – ahová valamilyen pszichiátriai „betegség” miatt kerülhetnek az elítéltek – a „normál körleteknél” jóval szembetűnőbbek a homoszexuális kapcsolatok. Mondhatnánk azt, hogy ezekre a részlegekre gyakrabban helyeznek melegeket – ami a védelmük miatt valóban sok esetben meg is történik –, ugyanakkor kézenfekvőnek látszik az az elgondolás is, hogy ezeknek a csoportoknak az elfogadóbb, a hagyományosan maskulin értékeket újraértelmező légköre kedvez a homoszexuális kapcsolatok vállalásának (a titkolt, alkalmi szexuális együttlétekekkel szemben).²

Mivel a férfiak – a gyógyító csoportosok, illetve a transzszexuálisok kivételével – rendkívül ritkán alakítanak ki kölcsönös érzelmi elköteleződésen alapuló párkapcsolatokat a börtönben, a szexuális viszonyok leggyakrabban alkalmi jelleggel, gyakran valamilyen üzleti tranzakció keretében jönnek létre. Ahogy az alábbi idézet is mutatja, az, hogy az adott zárkaközösség támogatja vagy elutasítja-e a közvetlen környezetükben zajló szexuális aktivitást, több tényező függvénye. „Szabolcs egy sovány magyar gyerek – írja egy oláhcigány fogvatartott –, voltam vele együtt zárkán, de sajnos csak az utolsó hetekben tudtam meg, ki is ő. Mesélte később, hogy a korábbi zárkáján két hete volt, amikor bepangtak, senki sem tudott kávét meg cigit szerezni. Az egyik gyerek megkérdezte Szabolcsot, hogy mit szólna ahhoz, ha volna olyan lehetőség, hogy egy férfival kéne együtt lennie. Bele is ment, három zacskó dohányért és egy kávéért megvolt a dolog. Ezek után több zárka is jelezte az érdeklődést, beindult az üzlet. A zárkájában voltak erősebb fiúk, azok bevédtek. Volt olyan nap, hogy két-három fuvarja is akadt, meg hitelbe is ment, persze akivel a zárkatársai megengedték. A keresetét együtt éltek fel. Egyik nap viszont szétdobták a zárkát. A srácok csattanómaszlag-teát ittak, balhéztak, azonnali szállítással elvitték őket. Szabolcs maradt, de már másokkal, akik nem túrták az ilyesmit. Eléggé pokollá is tették az életét, ütötték-vágták, volt, hogy csikket égettek el a hátán. Végül hozzánk került. Nem tudtuk még akkor, ki ő, befogadtuk. Majdnem mind családosok voltunk, szerintem ezért nem beszélt a Szabolcs a múltjáról. Egyszer lejött velem orvosi vizsgálatra, ott derült ki minden.

² A „pszichiátriai diagnózisok”, amelyekkel az elítéltek a gyógyító-nevelő csoportba kerülhetnek, szintén figyelmet érdemelnek. A genderszemponotokat hangsúlyozó klinikai pszichológusok (ld. Hoyer, 2004) gyakran hangsúlyozzák, hogy míg a nők rendszerint szorongásos kórképekkel, illetve hangulatzavarok miatt kerülnek pszichiátriai osztályokra, addig a férfiak gyakrabban kapnak valamilyen szerfüggőséggel kapcsolatos, illetve „antiszociális személyiségzavar” diagnózist. A börtönök gyógyító csoportjaiba ugyanakkor lehetetlen „férfias” diagnózissal bekerülni – mivel leginkább a nyílt agresszivitástól mentes, főként szorongásos panaszokkal jellemezhető férfiakat helyezik itt el, úgy tűnik, hogy a fenti összefüggést a pszichiátriai betegek és a homoszexualitás kapcsolatáról a visszájára is fordíthatjuk. A csoport összetétele és légköre eleve a „nőiesként” értékelt viselkedéseket támogatja a szubmisszióra, az érzékenységre és a kapcsolatok fontosságára helyezve a hangsúlyt. Ebben a közegben természetesen jóval könnyebb a fogvatartott-társ iránti erotikus vonzalom vállalása, mint azokon a körleteken, ahol a tradicionálisan maskulin értékekkel jellemezhető, „antiszociális” többséget helyezik el.

Egy haverom megkérdezte tőlem, hogy na mi van, téged is lepippantott? Égtem rendesen a többiek előtt, mert haverként beszélgettem Szabolccsal végig. Ezután se bántottuk, de nem mehetett el »keresni«. Hál' Istennek közben megjött a papírom az átszállításról, így valahogy kibírtam vele azt a két hetet."

Noha homoszexuális együttlétek – akár kölcsönös érdeklődésen alapulnak, akár üzleti jellegűek – előfordulnak „normál körleteken” is, a nemi erőszak a közvélekedéssel ellentétben rendkívül ritka felnőtt korúak börtöneiben. Annak a néhány esetnek, amelyről tudomásom van, egy része inkább a másik megálázásához, mintsem a szexuális örömszerzéshez köthető (például amikor egy pedofiliával vádolt férfit kényszerítettek orális szexre a zárkatársai). Feltűnő, hogy az erről szóló történetekben az elítéltek egy része az elkövetőt nem tartja homoszexuálisnak, és inkább az áldozatra ragasztja a „buzi” vagy „köcsög” címkéket (alátámasztva ezzel azt az állítást, hogy a börtönbeli erőszak többnyire inkább a hatalom demonstrációjáról, nem pedig a nemi kielégülésről szól).

Bár fiatalokkal sohasem dolgoztam együtt, azoknak, akik korábban töltöttek ilyen intézetekben büntetést, sok esetben súlyos traumákkal kell szembenéznük. Az erőszak áldozatain kívül traumatizálódik maga az elkövető is. Azoknak a fiatal férfiaknak, akiket a társaik gyakran azzal gúnyolnak felnőttbörtönökben, hogy „Tökölön tanult meg csókolózni”, és akik sokszor valóban fiatalkorú rabtársaik körében szerzik meg az első szexuális tapasztalataikat, a szabadulásuk után egy, az addig megszokottól eltérő értékrend kihívásával kell szembenéznük. Egy húszéves páciensem, Miklóst például a fiatalok börtönéből történt szabadulását követően valósággal sokkolta, hogy a barátnője szerint ő maga is „meleg” lett, hiszen a társaival képes volt szexuális kapcsolatot létesíteni egy nála jóval gyengébb elítélttel. Az élettárs kritikájától a szexuális orientációjában bizonytalanná vált Miklós az akkori normák szerint „jógyerekként” gondolt magára, és eszébe sem jutott, hogy civilben valaki akként fogja megbélyegezni, aminek ő maga korábban a mélységesen megvetett áldozatát tartotta.

Hatalom és szexualitás: összegzés

Amint azt több helyütt kifejtettem már (pl. Fiáth, 2009), az önérvényesítésre képtelen „csicskától” a „topmenőzig” ívelő státuszpiramis a börtönközösségek hétköznapi életét tekintve korántsem annyira rögzített és egyértelmű, mint ahogy azt a tudományos absztrakciók sugallják. Bosworth és Carrabine (2001) nézeteit osztva úgy gondolom, hogy a maszkulinitás–femininitás, illetve ezzel párhuzamosan az alá-fölérendeltség bináris oppozíciói helyett célszerűbb volna a szociális identitás konstrukcióit, illetve a társas észlelés folyamatait megértenünk annak érdekében, hogy a zárt intézetekben élők kapcsolatainak bonyolultságát megragadhassuk. A hegmon maszkulinitás alapvetően egyoldalú elmélete felől közelítve nehezen találunk magyarázatokat például arra, hogy a transzszexuális Zsuzsa hogyan vészeli át súlyos sérülések nélkül a normál körleten töltött börtönéveit, vagy hogy a három barátnővel egyszerre levelező „jógyerek”, aki visszautasítja a homoszexualitás vádját, miféle viszonyt tart fenn S. Dániellel, akinek a szolgálatásait néhány csomag kávéért cserébe rendre igénybe veszi.

A szexualitás és a genderproblematika felől vizsgálva a börtönközösséget érthetőbbé válik a rendszer hatalmi dinamikája is. Az amerikai szakirodalom (pl. Trommel, 2011) részletesen bemutatja a *protective pairing* jelenségét mint a börtönerőszak egyik formáját. Ezekben a kapcsolatokban a domináns fogvatartott az erőszak pusztája lehetősége által – Bourdieu terminusát kölcsönvéve: a szimbolikus erőszak segítségével – veszi rá az ún. *börtönfeleséget* arra, hogy a védelemért cserébe szexuálisan kielégítse, és a „háztartási” feladatokat ellássa a zárkán. Az elítéltek lényegében genderszemponctok szerint osztják fel a világot: miután a börtönfeleséget nőként kategorizálják – el is várják tőle a feminin megjelenést, női ruhákba öltöztetik, stb. –, a későbbiekben éppen ezt az elrendezést szem előtt tartva kontrollálják a gyengébbeket (hiszen az, hogy a nő szexuálisan mindig válaszkész, illetve hogy ő végzi a házimunkát, innentől kezdve már természetes, és nem igényli a testi erőszak alkalmazását).

Magyarország férfibörtöneiben nem találok még a *protective pairing*gel abban a formában, amikor egy, önmagát egyébként férfinek tartó elítélt kényszerült volna női identifikációra a többiek előtt.³ Feltételezem, hogy a Trommel által vizsgált férfibörtönben is akadtak olyan transznemű elítéltek, akik nem csupán az erőszaknak engedelmessé válva öltöttek női ruhát. Ebből a szempontból viszont érdemes újragondolni a zárt intézetekben tapasztalható „férfiuralom” kérdését. Trommel egyértelműen a hatalom *lineáris* felfogása mellett érvel: a férfiak először „gyengéknek” bélyegzik azokat, akiknek nem rendelkeznek kellő a testi erővel ahhoz, hogy megvédjék magukat, majd ezt kihasználva kényszerítik őket szexuális szolgálatokra és a megvetett munkák elvégzésére. Zsuzsa vagy Andi kapcsolataira gondolva azonban kérdéses, hogy a hatalom kizárólag egyirányú-e, illetve hogy annak csupán az instrumentális aspektusaira érdemes-e figyelmet fordítanunk. Trommel nem foglalkozik azzal az összefoglalójában, hogy az általa megkérdezett elítéltek többsége azt állította: a börtönfeleségek lényegében profitálnak a helyzetükből, és jól érzik magukat a kapcsolataikban. Számomra a hazai példák alapján úgy tűnik, hogy amikor Zsuzsa vagy Cindy elmosogat a zárkán, nem egyszerűen egy mások által rákényszerített szerepbe helyezkednek bele. A hatalom expresszív aspektusait szem előtt tartva azt is mondhatnánk, hogy ezekben az esetekben a nőiség olyan, nap mint nap ismétlődő performansa valósul meg, amelynek során Zsuzsáék *nőként* való azonosítása és elfogadása is megtörténik – ami viszont az ő, ha úgy tetszik, győzelmüket mutatja egy, a mássággal szemben alapvetően intoleráns közegben.⁴

³ Egyetlen olyan esetről tett említést egy fogvatartott a homoszexualitással kapcsolatban, amelyben a történetben szereplő elítélt taktikai okokból vállalta magára a „meleg” címkét: „Ezt fiatalokóról mesélték. A srác erőszak áldozata lett, de később már önként vállalta a buziskodást, csak hogy ne legyen KÉNYSZERÍTVE a szexre. Egy buzi, aki a saját akaratából csinálja, amit csinál, még mindig magasabban áll a hierarchiában, mint egy áldozat-köcsög.” Az idézet kiválóan rávilágít az önérvényesítés és az autonómia – mint a maskulinitás szempontjából kiemelkedő értékek – fontosságára is: a saját elhatározás alapján végzett cselekvés, legyen az bármennyire megvetendő, jóval elfogadottabb, mint a kényszer hatása alatt születő.

⁴ Természetesen az, hogy a „nőiség performansa” éppen „házimunkák” végzése vagy szexuális szolgáltatások nyújtása által jelenik meg a börtönközegben, már túlmutat a zárt intézetek genderfelfogásán, és a szélesebb társadalmat is érinti. Amit jelezni kívántam, inkább az, hogy a szolgálatok kedvezményezettjeinek lefelé irányuló hatalmával párhuzamosan megjelenik egy más típusú hatalom is, amely a transzszexuálisok nemi identitásának elismertetését célozza.

A Trommel által bemutatott genderjáték nyilvánvalóbban jelenik meg a női börtönben, ahol annak érdekében, hogy a hatalom férfiak és nők közötti egyenlőtlen elosztása megvalósulhasson, a hatalommal nem rendelkezők – akiknek kevesebb árujuk van, gyengébb a kapcsolattartásuk, vagy akiket nem tisztelnek a többiek – gyakran stratégiai okokból választják a férfiszerepet. Amint azonban azt már korábban bemutattam, a „fiús lányok” instrumentális hatalma ellenére a szexuális aktivitás szempontjából találhatunk néhány sérülékeny pontot is. „Csak kihasznált – panaszolja előző barátnőjével kapcsolatban Robi. – Arra jó voltam, hogy kielégítsem, de utána egyfolytában csesztetett, hogy én milyen anya is vagyok tulajdonképpen, meg hogy igazából nem is szerelmes belém. Én mindent megadtam neki, ő meg azt a pár szál cigit hozta fel, amit adott, meg hogy pasi létemre nem tudom megszerezni magamnak, ami kell. Egyszer nekem is akart jönni, akkor rávágtam, így lett vége.”

A szexualitás hatalmi viszonyokat alakító szerepét az etnicitás tovább árnyalhatja. Nem roma fogvatartottak például sok esetben azzal utasítják vissza a cigányok pozíciójának elismerését, illetve azzal indokolják a romák lenézését, hogy „aki buzit meg travit ismertem, mind cigány volt”. Az etnikai csoportok közötti határvonalak meghúzásában ezek szerint a nemi identitás és a szexuális orientáció is lényeges szerepet játszik (a romák összemosása a melegekkel a kategorizáció során például a megvetés indokaként szolgálhat). „Borsodi cigányok között a buziskodás is elfogadottabb – írja egy nem cigány fogvatartott. – illetve ők ezt nem is tekintik annak. Amikor lementünk sétára, általában befizettek S.-nél, és szopatták a vécében, közben meg büszkéek voltak arra, hogy ők jógyerekek meg családos emberek.” Ezzel párhuzamosan viszont érdemes visszagondolnunk a Szabolcs nevű fogvatartott prostituálódásáról szóló fenti idézetre: az esemény leírója, aki oláh cigányként rendre visszautasította, hogy a romákra jellemzőbb volna a homoszexualitás, már az írás kezdetén hangsúlyozza, hogy a testét áruba bocsátó fiatalember „magyar”.

A tekintéllyel bíró „menők” vagy „jógyerekek” presztízse, a státuszuk elismerése a szexuális gyakorlatok felől közelítve szintén kibillenthető. Aki nem hajlandó elismerni a másikat, előbb-utóbb talál olyan történetet, amelyben az illető fiatalemberről különféle szexuális játékokba bonyolódott a rabtársával, vagy egy-egy arról kerengő pletykát, hogy mennyit fizetett valakinek egy „fújtásért” (ami a heteroszexualitás normáját tekintetbe véve csökkenti az illető presztízst). Aki azonban a hírnevétől függetlenül „összeáll” egy transzszexuálissal, elsősorban éppen a férfiasságára hivatkozik (óriási szexuális étvágyára, vagy arra, hogy sokkal jobb úgy tölteni a börtönéveket, hogy valaki „kiszolgálja” az embert). Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a börtönök státuszpiramisát célszerűbb a hatalmi viszonyok bonyolult, a szexualitás és az etnicitás által színezett hálózataként felfogni, ahol maga a hatalom nem csupán a másik megfélemlítésének és irányításának a képességét, hanem az „imidzek”, az önkép és a társakról kialakított reprezentációk alakítása feletti kontrollt is magába foglalja.

Felhasznált irodalom

- Alexander, R., Jr, Meshelemiah, J. C. A.: Gender Identity Disorders in Prisons: What Are the Legal Implications for Prison Mental Health Professionals and Administrators? *The Prison Journal* 2010; 90(3): 269–287.
- Bandyopadhyay, M.: Competing Masculinities in a Prison. *Men and Masculinities* 2006 9(2): 186–203.
- Bódis E.: *Prostituált narratívák*. Kézirat, 2012.
- Bosworth, M., Carrabine, E.: Reassessing Resistance: Race, Gender and Sexuality in Prison. *Punishment & Society* 2001; 3(4): 501–515.
- Butler, J.: *Jelentős testek. A „szexus” diszkurzív korlátairól*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2005.
- Butler, J.: *Problémás nem: feminizmus és az identitás felforgatása*. Budapest: Balassi Kiadó, 2006.
- Csicsayné Solymosi M.: „Cindy”, avagy férfitestbe zárt nőként a börtön világában. *Börtönügyi Szemle* 2011; 30(2): 51–66.
- Eagly, A., Wood, W., Diekman, A. B.: Social Role Theory of Sex Differences and Similarities: A Current Appraisal. In: Eckes, T., Trautner, H. M. (eds.): *The Developmental Social Psychology of Gender*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 2000: 123–174.
- Evans, T., Wallace, P.: A Prison within a Prison? The Masculinity Narratives of Male Prisoners. *Men and Masculinities* 2008; 10(4): 484–507.
- Felman, S.: A nők és az örültség. A kritika téveszméje. In: Kis A. A., Kovács S. s.k., Odorics F. (szerk.): *Testes könyv II*. Szeged: Ictus Kiadó, JATE Irodalomelméleti Csoport, 1997.
- Fiáth T.: Hugo Boss a tyúklábmintán. Formaruhák átalakítása a börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2011; (30)3: 75–84.
- Fiáth, T.: Jógyerekek a börtönben. *Café Babel* 2009; 58: 59–67.
- Fiáth T.: *A keresztapa választása. Az Ezel – Bosszú mindhalálíg című filmsorozat börtönbeli recepciójáról*. Kézirat. 2012.
- Fiáth T., Nemszilaj A., Sebestyén K., Rózsa S.: Testképzavar, testedzésfüggőség és szteroidhasználat a börtönvilágban. *Börtönügyi Szemle*, 2010; (29)2. 59–68.
- Hensley, C., Tewksbury, R.: Inmate-to-Inmate Prison Sexuality: A Review of Empirical Studies. *Trauma, Violence & Abuse* 2002; 3(3): 226–243.
- Hoyer M.: Az addiktív viselkedés gender megközelítése. *Addictologia Hungarica* 2004; 3(4): 471–474.
- Huggins, D. W., Capeheart, L., Newman, E.: Deviants or Scapegoats: An Examination of Pseudofamily Groups and Dyads in Two Texas Prisons. *The Prison Journal* 2006; 86(1): 114–139.
- Jenness, V.: From Policy to Prisoners to People: A “Soft Mixed Methods” Approach to Studying Transgender Prisoners. *Journal of Contemporary Ethnography* 2010; 39(5): 517–553.
- Jenness, V., Maxson, C. L., Sumner, J. M., Matsuda, K. N.: Accomplishing the Difficult but Not Impossible: Collecting Self-Report Data on Inmate-on-Inmate Sexual Assault in Prison. *Criminal Justice Policy Review* 2010; 21(1): 3–30.
- Jewkes, Y.: Men Behind Bars : “Doing” Masculinity as an Adaptation to Imprisonment. *Men and Masculinities* 2005; 8(1): 44–63.
- Klaniczay, G.: A karnevál szelleme. In: Klaniczay, G.: *A civilizáció peremén. Kultúrtörténeti tanulmányok*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1990.
- Kupers, T. A.: Rape and the Prison Code. In: Sabo, D., Kupers, T. A., London, W. (eds.): *Prison Masculinities*. Philadelphia: Temple University Press, 2001.

- Messerschmidt, J. W.: Masculinities, Crime, and Prison. In: Sabo, D., Kupers, T. A., London, W. (eds.): *Prison Masculinities*. Philadelphia: Temple University Press, 2001.
- Pardue, A., Arrigo, B. A., Murphy, D. S.: Sex and Sexuality in Women's Prisons: A Preliminary Typological Investigation. *The Prison Journal* 2011; 91(3): 279-304.
- Sabo, D., Kupers, T. A., London, W.: Gender and the Politics of Punishment. In: Sabo, D., Kupers, T. A., London, W. (eds.): *Prison Masculinities*. Philadelphia: Temple University Press, 2001.
- Sim, J.: Tougher than the Rest? Men in Prison. In: Jewkes, Y., Johnston, H. (eds.): *Prison Readings: A Critical Introduction to Prisons and Punishment*. Cullompton: Willan, 2006.
- Stewart, M. S.: *Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon*. Budapest: T-Twins Kiadó, 1993.
- Taylor, J. K.: Transgender Identities and Public Policy in the United States: The Relevance for Public Administration. *Administration & Society* 2007; 39(7): 833-856.
- Trammell, R.: Symbolic Violence and Prison Wives: Gender Roles and Protective Pairing in Men's Prisons. *The Prison Journal* 2011; 91(3) 305-324.

Somogyvári Mihály

Büntetőpolitika és legitimáció

Tanulmányom célja a büntetőpolitika legitimációs kérdéseinek rövid felvázolása, a főbb elméleti irányok jellegzetességeinek, problémáinak bemutatása. Az elméleteknek több vizsgálati aspektusa rajzolódik ki a szakirodalmakban, melyek közül kettőt szeretnék röviden bemutatni. Az első talán a legnagyobb irodalmi háttérrel rendelkező rész: a büntetőpolitikára ható társadalmi nyomás kérdése; a második aspektus elsősorban a büntető igazságszolgáltatás gyakorlatában megjelenő uralmi viszonyokra, a büntetőpolitika intézményrendszerének hitelességére fókuszál, elsősorban pszichológiai, szociálpszichológiai szempontból.

I. A legitimáció fogalmi keretei

Először is megpróbálom tisztázni a legitimáció általam használt fogalmi keretét. A legitimáció mibenléte a politikaelmélet és általában a társadalomtudományok egyik legalapvetőbb, és talán legtöbbet vitatott fogalma. A tudományos viták még abban sem értenek feltétlenül egyet, hogy a legitimáció fogalma egyáltalán mire használható, azaz a politikai rendszer mely szereplőinek (vagy csak az egészének, vagy szintjének) van egyáltalán legitimációképesége. Abban sincs elfogadott konszenzus, hogy a legitimáció fogalma kizárólag a modern társadalmi és politikai viszonyokhoz kötődik-e, vagy a politikai fejlődés szintjeitől függetlenül a hatalmi viszonyok igazolására általánosságban is használható fogalom.¹

A legitimitás máig megkerülhetetlen fogalmi kereteit Max Weber nevéhez köthetjük. Megfogalmazása alapján a legitimáció lényege, hogy az uralom alatt álló emberek elismerik az uralmon lévők által igényelt tekintélyt, azaz az uralmat jogosnak és érvényesnek ismerik el. Elméletének egyik kulcsfogalma a legitimitáshit, azaz – Weber szerint – a legitimitás belső igazolást igényel. *„Magától értetődik, hogy az »uralom« – abban az értelemben, ahogy ezt a szót itt terminusként használjuk – a lehető legerősebben rá van utalva az önigazolásra, vagyis arra, hogy fennállását legitimációinak alapelveire hivatkozva igazolja.”*² Pokol Béla Weber legitimációelméletéről írt egyszerű megfogalmazásával élve *legitim egy uralom, ha az adott társadalom elfogadja azt.*³ Bibó megfogalmazása szerint *„A hatalom és hatalomgyakorlás igazolt volta, legitimitása végsőleg azon a közmeggyőződésen nyugszik, hogy a hatalmat birtokló személyek egészükben erre hivatottak, a hatalom nevében jelentkező emberi magatartások, helyzetek és parancsok egészükben kötelezőek és ésszerűek, s a hatalmat megtestesítő szabályrendszerek egészükben helyesek és célszerűek, illetőleg szükség esetén ilyenekké alakíthatók. Ez a közmeggyőződés a maga zsinórmértékeit néhány általános alapvető rendező elvben szokta kifejezni, melyeknek*

¹ Bayer J. 1997. 16-17., 33. p.

² Weber, M. 2009. 93. p.

³ Bihari M.– Pokol B. 1992. 189. p.

*fogalmazása és hangsúlya, frazeológiája és ideológiája a helyvel és korról változik ugyan [...]”.*⁴ A kortárs kutatók közül az egyik legnagyobb hatású gondolkodó David Beethem volt, aki a legitimitásnak három dimenzióját különböztette meg. Az első, hogy a hatalom megszerzése és gyakorlása *törvényes úton* zajlik-e vagy sem. A második, hogy ezek a törvények *mennyire igazolhatók* a társadalom által osztott *normákkal*, míg a harmadik meghatározott aktusokban kifejezett *társadalmi támogatottságra* utal.⁵

A fentiekben bemutatott legitimitációfogalmak bemutatását önkényesen választottam, így nem ejtettem szót Lipset, Offe vagy Habermas gondolatairól sem. Céloom azonban nem egy rövid eszmetörténeti bemutatás volt, pusztán a fogalomhasználat egyértelműsítésére szolgált. Bayer József magfogalmazása alapján, a különböző elméletek közös fogalmi halmazaként a legitimitáció *az uralom és hatalom jogosságának, illetve a hatalom valamely ténykedésének igazolása*.⁶ A téma szempontjából a legitimitáció legfontosabb fogalmi összetevője tehát, hogy a társadalom részéről egy *belső meggyőződést feltételez*, ami a hatalomgyakorlás jogossága mellett annak *helyességét, erkölcsileg elfogadható mivoltát* is magában foglalja.⁷ A legitimitáció fogalmát ezért úgy értelmezem, hogy a politikai rendszer legitimitása nem elválasztható annak összetevőitől, így a büntetőpolitikát, mint szakpolitikát, illetve az ahhoz kapcsolódó politikai intézkedéseket is legitimitációképesnek tartom. A társadalmak politikai fejlettségének szintjében sem teszek megkötéseket, úgy értelmezem, hogy a hatalom legitimitása, igazoltsága minden politikai berendezkedésnek alapvető sarokpontja, függetlenül attól, hogy a hatalmat igazoló eszmék, ideológiák, illetve a hatalom elfogadottságának megteremtésére, fenntartására használt technikák eltérő képet mutatnak koroktól és kultúráktól függően. Nem vállalkozom a legitimitáció politikaelméleti vitájában állást foglalni, illetve érvelni egyik vagy másik tudományos megközelítés mellett, így az általam választott legitimitációfogalom politikaelméleti szempontból valószínűleg vitatható, ám ez adja a legjobban használható értelmezési keretet.

II. A büntetőpolitikára ható társadalmi nyomás kérdése

Kerezsi Klára kifejti, hogy a büntetőpolitikát három oldalról megfogalmazódott elvárások rendszere formálja. *Az állampolgárok által megfogalmazott igény, azaz a társadalmi nyomás, a szakmai felvetések, elvárások, valamint a hatékony szabályozási igénnyel fellépő közszféra, ami politika és a szakmai elvárások között közvetítőrendszerként működik.* Ha a szakmai elvárások, tudományos ismeretek kevéssé képesek befolyásolni a hármas viszony alakulását, és az egyensúly felborul, akkor a politika populista irányt vesz.⁸

⁴ Bibó I. 1986. 300-301. p.

⁵ Bayer J. 1996. 67. p.; Kovács G. 2006. 24. p.

⁶ Bayer J. 1997.

⁷ Bayer J. 1997. 16. p.

⁸ Kerezsi K. 2002. 73. p.

A társadalmi elvárások politikai intézkedésekben való visszatükröződése, illetve a társadalmi érzületre alapozott büntetőpolitika a szakirodalom egyik legvitatottabb (sokszor nem érzelemmentes) problematikája. A folyamat, miszerint a szakmai racionalitások helyett a társadalmi elvárások kerülnek a büntetőpolitikai intézkedések alapjául, nemcsak hazánkban, de Nyugat-Európa⁹ számos országában és az USA-ban komoly visszhangot vált ki a kriminológusokból.¹⁰

A konfliktushelyzet leegyszerűsítve tehát azon alapszik, hogy a szakmai meggyőződések háttérbe szorulnak, és a társadalmi érzületre alapozó indokolatlanul szigorú intézkedések születnek, aminek ráadásul a haszna is kétséges. Az eltérő nézőpontú szakmai elvárások közös konszenzusa (nem csak hazánkban) szerint a társadalmi érzület döntések igazolásaként való elfogadása alapvetően hibás, és a szigorú, megtorló jellegű büntető intézkedések önmagukban nem oldják meg a problémákat, sőt kontraproduktívak lesznek.¹¹ Ha a kérdés társadalompolitikai beágyazottságát tekintjük, akkor a szakmai ellenvetés – a klasszikus büntetőpolitikai ideológiákra hajazó populista szemlélettel szemben – érthető, és el is fogadható. Felmerül azonban az a probléma, hogy a politikai döntéshozatal mennyire hagyhatja figyelmen kívül a társadalmi elvárásokat (függetlenül attól, hogy a társadalmi érzületnek mi az alapja), hiszen az a demokratikus politikai rendszer egyik fundamentuma. A társadalom bizalmának csökkenése a jogrendszerrel, az igazságszolgáltatással szemben (a szakmai elvárások helyességétől függetlenül) a rendszer legitimitásvesztésével jár.

Nem céлом sem a kriminológia szakmai elvárásait vagy felvetéseit kritizálni, sem a kialakult büntetőpolitikai gyakorlatot megkérdőjelezni, pusztán a politikai rendszer sajátosságaiból fakadó természetesnek gondolt jelenségeket magyarázni.

A társadalmi nyomás mibenléte

A szakirodalom a büntetőpolitikára helyező nyomást a bűnözéstől való félelem jelenségével, és ezzel összefüggésben az igazságszolgáltatás intézményrendszerével szembeni bizalmi hiány kérdésével kapcsolja össze. Az angol-szász kriminológiai szakirodalom egy igen közkedvelt témája a bűnözéstől való félelem jelenségének vizsgálata, melynek magyarázatára számos elmélet született, ezek bemutatásától azonban most eltekintek. Minden elmélet közös pontja viszont, hogy eredjük és megoldásuk is társadalompolitikai kérdéseket vet fel. A büntető-igazságszolgáltatással szembeni alacsony bizalom a bűnözéstől való félelemmel is összekapcsolható, de sok más, társadalompolitikai aspektusból is értelmezhető. A társadalmi egyenlőtlenségek jellege és struktúrája éppúgy meghatározza a társadalom bizalmi szintjét, mint a bűnözéssel kapcsolatos vélt vagy valós percepciók mértéke. A büntetőpolitika

⁹ Nyugaton ennek a folyamatnak a kezdete az 1970-es évek végéhez, tulajdonképpen a treatment ideológia válságához köthető.

¹⁰ Farrall, S. – Grey, E. – Jackson, J. 2007.; Moore, S. – Shepherd, J. 2007.; Cook, C. – Lane, J. 2009.; Van de Walle, S. 2009.; Jackson, J. 2004.; Kury, H. et al 2004.

¹¹ Hack P. 2010. 34. p.

társadalompolitikai beágyazottságánál tehát nemcsak a bűnözés reprodukciójára ható tényezőket kell figyelembe venni, hanem a bűnnel és a büntetéssel szembeni attitűdök alakulását is. A büntetés igazolása, a büntetés céljának megfogalmazása és az azzal szemben támasztott társadalmi elvárások a kulturális és társadalmi környezettől egyaránt függenek.¹²

A társadalmi nyomás és a bizalmi deficit kényszere

A büntető-igazságszolgáltatás és a büntetőpolitika társadalmi megítélése nagyon sok szimbolikus tartalommal is rendelkezik, hiszen más szakpolitikákkal szemben jobban szimbolizálja a politikai rendszer egészébe vetett bizalom és morális azonosulás jellegét. A szimbolikus funkciója két dologból táplálkozik.

Először is a büntető-igazságszolgáltatás jellegéből fakadóan tehát rendelkezik egy morális tartalommal, bizonyos értemben a társadalom intézményesült igazságérzete jelenik meg benne. A mögötte lévő morális tartalmat Bibó István az „Etika és büntetőjog” című írásában fejt ki érzékletesen: „Az a felháborodás, melyet a büntetőjog intézményessé tesz és levezet, mindig egy valóságos vagy vélt erkölcsi Rosszal, bűntettel szemben való felháborodás.”¹³ Az említett tanulmányt olvasva alapvetően az rajzolódik ki Bibó felfogásából, hogy kriminológiai szempontból a büntetésnek számos funkciója és értelmezési kerete lehet, azonban elsődleges funkcióját és érvényességét alapvetően a „közösség tagjainak erkölcsi felháborodása”, illetve a „társadalom erkölcsi közmeggyőződésének” a szublimálása adja. A kriminológiai elméletek sem vitatják a büntetés megtorló funkciójának létét, sok esetben szükségességét, ám Bibó tulajdonképpen ezt helyezi gondolatkörének középpontjába. „Hogy tehát a megtorló büntetést lehet-e védekező büntetéssel helyettesíteni, ez a kérdés nem azon dől el, vajon helyes-e vagy nem helyes [...], hanem azon, hogy a társadalomnak felháborodásra, haragra és önbíráskodásra való készsége megszűnt-e oly mértékben, hogy a megtorló büntetést mint levezetést nélkülözheti. A büntetésrendszer megtorló jellegét csak ott és annyira lehet csökkenteni, ahol és amennyire a társadalomnak felháborodásra és megtorlásra való készsége csökkent.”¹⁴

A szimbolikus funkció másik oldala a politikai rendszerben betöltött szerepére utal. Egyrészt a büntető-igazságszolgáltatás a politikai rendszer más intézményeivel szembeni bizalmat is meghatározhatja, lévén hogy azok igazságtalanságaival, diszfunkcióival szemben garantálhat a társadalom számára védelmet.¹⁵ Azaz a jogállami garanciális elemek egy kiemelkedő szektorának legitimációvesztését jelenti. A bizalmi probléma visszafelé is igaz lehet, azaz a politikai rendszer más szereplőinek „igazságtalansága”, vagy a szakpolitikai intézkedések elvártnál alacsonyabb hatékonysága, illetve a társadalompolitikai problémák tünetei is lecsapódhatnak az büntető-igazságszolgáltatás megítélésében, az azzal kapcsolatos elvárásokban. Másrészt a büntetőpolitika és intézményrendszere (elsősorban a börtön) az állam saját állampolgáraival szemben

¹² Kerezsi K. 2009. 166. p.

¹³ Bibó I. 1986. 176. p.

¹⁴ Bibó I. 1986. 175. p.

¹⁵ Van de Walle, S. 2009. 22. p.; Fagan, J. 2008. 126. p.

alkalmazott erőszak alkalmazásának egyik leglényegesebb megnyilvánulása, szimbóluma. Ha az állami erőszakkal, az erőszak szolgáltatás jellegével, igazságosságával szemben a társadalmi bizalom megroppan, úgy az súlyos következményekkel jár a politikai rendszer egészére nézve.

A politikai és politikatudományi argumentumokban is akkor válik a legitimáció kérdése jelentőssé, ha a rendszer valamilyen értelemben válságba kerül, ha a politikai rend helyessége és igazságossága melletti érvek már nem meggyőzőek,¹⁶ Szabó Miklós megfogalmazásával élve: ha „konszolidálatlan állapotok” vannak.¹⁷ Nem gondolom, hogy az intézményekkel szembeni alacsony bizalom – vagy ha a büntetőpolitika a társadalmi érzületet figyelmen kívül hagyva inkább szakmai elvárásokat venne alapul – illegitimé tenné a politikai rendszert. Sok más szakpolitika esetén találunk erre példát. De ha a hatalom nem tükrözi vissza a társadalom által vallott értékeket és normákat, úgy az legitimációs deficithez vezethet.¹⁸ Ez nem jelenti automatikusan a rendszer illegitim voltát, de erodálja azt.

A társadalmi elvárásokat kiszolgáló büntetőpolitika így lényegében a társadalom bűnéretére, a büntetőpolitikától független társadalompolitikai problémákra és a büntető-igazságszolgáltatással szembeni bizalmatlanságára adott szakpolitikailag nem feltétlenül igazolható, de természetes politikai válaszreakció. Könnyen növelheti a legitimitást, a belőle fakadó, szakmai értelemben vett diszfunkciók viszont máshol csapódnak le, így eredményessége (vagy eredménytelensége) csak hosszútávon mérhető igazán. A társadalmi érzületet kiszolgáló politikai intézkedések haszna azonban könnyen kontraproduktív lehet. A rövidtávon megjelenő siker ellenére a szükséges társadalompolitikai intézkedések hiányában tényleges eredmény soha nem realizálódik, így a bizalmatlanság, és a társadalom hangulata érdemben nem változik.¹⁹ Ám a tapasztalatok alapján ez nem jelenti a klaszikus büntetőpolitika átértékelését vagy felülbírálatát, sőt, egyre irracionálisabb intézkedésekhez vezethet. „A demokratikus országokban egyre hangsúlyosabbá váltak a kontroll eszközei, és erősödtek a kényszerítő elemek. A büntetőpolitika például az Egyesült Államokban már az 1980-as évek elejétől az érzelmileg túlfűtött nagypolitika rangjára emelkedett. [...] Amerikában azóta a bűnözés ellen meghirdetett »háború« politikai illúzióival is le kellett számolni. A villámháború nem vezetett tartós eredményre, a permanens háborúra pedig a legkorszerűbbnek tartott civilizáció nem tudott berendezkedni. A kontrollnak mint a társadalom szervező elvének alkalmazásába vetett hit azonban tartósan bizonyult, és ma már ott ez hatja át az intim szférát is.”²⁰ Ez a büntetőpolitika legitimációjának csapdahelyzetére is felhívja a figyelmet. Azaz a bizalmatlanság és a legitimációs deficitre adott természetes politikai reakció a szigorítás, ami a társadalmi elvárásoknak is megfelel. Azonban a sikertelenség – más társadalompolitikai intézkedések hiányában – eleve kódolva van, ami csak újabb szigorításokat eredményez.

¹⁶ Kovács G. 2006. 21. p.

¹⁷ Szabó M. 1989. 277. p.

¹⁸ Bayer J. 1996. 67. p.

¹⁹ Hack P. 2010. 34. p.

²⁰ Gönczöl K. 2006. 34. p.

Jeffrey Fagan már hivatkozott tanulmányában nyújt összefoglalót a büntető-igazságszolgáltatással szembeni bizalom szimbolikus tartalmának és az erre adott büntetőpolitikai válaszok csapdahelyzetéről. Felmérések alapján az igazságszolgáltatás intézményrendszerével szembeni társadalmi megítélés teljesen elválik a valós bűnözési adatoktól. A bizalmi deficit viszont a büntető-igazságszolgáltatás már említett szimbolikus tartalma miatt a politikai rendszer egészét kérdőjelezi meg. Pontosan ez az, ami miatt viszont a büntetőpolitika a „nagypolitika” szintjén tudja tartani magát. A válaszként megjelenő büntetőpolitikai intézkedések viszont nem tudnak megoldást kínálni sem a bűnözésre ható társadalmi reprodukciós folyamatokra és a bizalmi deficit társadalompolitikai eredőjére sem, ami a folyamat spirálozódásához vezet.²¹

Fontos ezen a ponton megjegyezni, hogy az a jelenség, hogy a büntetés szakmai és politikai értelmezése elválik egymástól, az részben értelmezhető a bizalmi deficit kényszere miatt is. Azonban a (véleményem szerint) „természetes” politikai folyamatok mellett – pont a társadalmi felháborodás és morális színezet miatt –, a büntetőpolitika óriási és csábító potenciállal rendelkezik. Az egyik esetben arról van szó, hogy a társadalmi nyomás helyezi kényszerpályára a politikai döntéshozatalt, ami legitimitása miatt egy spirálozódó folyamatba kerül. A másik ezzel szemben arra utal, amikor a politikai döntéshozatal maga generálja a társadalmi felháborodást úgy, hogy bizonyos döntéseit legitimálja. Ez különösen csábító lehet főleg a nem büntetőpolitikai természetű társadalmi problémák, feszültségek megoldása, illetve az azok gyors megoldására tett ígéretek terén. Bibó már többször hivatkozott tanulmányában is felhívja erre a figyelmet. *„Jogosult tehát a bizalmatlanság a jogrendszer olyan alakulásával szemben, melynél az államhatalom [...] a büntetőjog megtorlásos jellegével kapcsolatos érzelmeket maga igyekszik felkelteni és a közösség felháborodásra való készségét a kezében levő eszközökkel növelni.”*²²

A legitimációs felvetés nehézsége

A társadalmi igényekre alapozott büntetőpolitika talán egyik legproblematicusabb része annak tettenérhetősége. Azaz, valóban társadalmi érzületet szolgál-e ki vagy sem. Tény, hogy a társadalmi nyomás kérdésének részelemei mérhetők. A hazai és nemzetközi közvélemény-kutatások és statisztikai adatbázisok segítségével jól mérhetők és visszaigazolhatók a bűnözéstől való félelem különböző aspektusai, a politikai rendszer összetevőivel szembeni bizalmatlanság, a börtön-ráták stb. A politika szemszögéből viszont a kérdés bonyolultabb, hiszen a büntetőpolitika „eredményeinek” pártpreferenciában vagy a választói szavazatokban is mérhető módon kellene megjelenniük. Tehát a szakmai vita létjogosultságát kérdőjelezi meg, hogy a választói oldalról van-e a kérdésnek relevanciája. Nagyon nehéz mérni ugyanis, hogy egy párt programjában mely szakpolitikák, milyen erővel esnek latba. Ezt még azoknál a pártoknál is nehéz mérni, amelyeknél a

²¹ Fagan, J. 2008. 123-126. p.

²² Bibó I. 1986. 176. p.

büntetőpolitikai intézkedések kiemelt politikai önmeghatározásként jelennek meg. Nehéz megítélni ugyanis a protest szavazatok arányát, illetve, hogy egyes (alapvetően nem bűnügyi) társadalmi problémákra adott büntetőpolitikai természetű koncepciók mennyire esnek latba a választásokon. Továbbá, hogy egy eddig kezelhetetlennek tűnő társadalompolitikai problémára adott büntetőpolitikai természetű elképzelés tartalma vagy pusztán a határozottnak tűnő politikai válasz az, ami a szavazókat megmozgatja.

III. A büntető-igazságszolgáltatás viszonyainak legitimitása

Az elsősorban angolszász kriminológiai elméletek egy csoportja a legitimáció kérdésében az uralmi viszonyokat az igazságszolgáltatás mikrokörnyezetére vonatkoztatja. Az uralmi viszony egyik oldalán a bíróságok és a börtönök, a másik oldalán a fogvatartottak állnak. A büntetőpolitika legitimációjának ilyen értelmezése már nem a politikai rendszer részének vagy egészének társadalmi legitimitációját, hanem az uralmi viszonyok egy speciális színterét helyezi a fókuszba. Az alapvetően szociálpszichológiai szemléletű kutatások ezen iránya arra helyezi a hangsúlyt, hogy hogyan éli meg az egyén az eljárást, aki a (jog)hatósággal kerül szembe. Az elméletek alapja, hogy a legitimitás döntően azon eljárások méltányosságához és korrektségéhez kötődik, amelyeken keresztül a hatóság gyakorolja a hatalmát.²³ A legitimáció ezen értelmezés szerint tehát:

- a) a büntető-igazságszolgáltatás és az annak alávetettek közti viszonyra,
- b) az alkalmazott elvek és gyakorlatok igazságosságára, méltányosságára,
- c) az uralmi viszony másik oldaláról tekintve a börtön által (reintegrációs feladataként) közvetíteni próbált normák és értékek elfogadottságára fókuszál.²⁴

Ezek a fogalmi keretek hasonlóak azokhoz, amelyeket a legitim uralom viszonyrendszerének leírására használunk. A legitimáció ilyen értelmezése azonban több szempontból is problémás lesz.

A közvetített normák elfogadottsága és hitelessége

A legitimáció ilyen értelmezése alapján a közvetített normák elfogadottsága, hitelessége két szempontból is jelentkezhethet legitimációs problémaként. Az első a felügyelői állományra vonatkozik. Azaz, a fogvatartottaktól elvárt normák és kívánt viselkedési formák közvetítőjeként megjelenő felügyelet a) maga mennyire hisz a büntetőpolitikai elvekben és gyakorlatban, b) ők maguk mennyire tudnak megfelelni ezeknek a normáknak. Amennyiben feltételezzük, hogy a börtönöknek a fogvatartottak felügyeletén kívül más reintegrációs funkciót is be kell tölteniük, úgy a sikerhez az infrastrukturális lehetőségeken, a szakpolitikák szintjén megfogalmazott igényeken és elvárásokon túl, a személyi állomány attitűdjét is figyelembe kell venni. A hitelesség kérdésének másik aspektusa, amikor a társadalompolitikai intézményrendszer nem tudja biztosítani a fogvatartott számára a szabadulás után (vagy előtt) az elvárt normák

²³ Tyler, T. 2006. 382. p.; Tyler, T. 2010. 127-128. p.; Jackson, J. et al 2010. 5. p.

²⁴ Tyler, T. 2010.; Tyler, T. 2006.; Liebling, A. 2000.; Jackson, J. et al 2010. 5-6. p.

szerinti életvitel minimumfeltételeit, és a börtön által közvetített értékek hiteltelenné válnak. Ez viszont a fogvatartottak oldaláról csökkenti a börtönök normaközvetítő (ebben az értelemben nevelési) funkciójának legitimitását, csökkenti az esélyét annak, hogy valóban kialakuljon egy belső meggyőződés és igény az elvárt viselkedési mintákkal kapcsolatban. Ezen a ponton ugyanazzal a problémával találkozunk, mint sok más esetben a büntetőpolitikai kérdések terén, azaz más természetű társadalmi, szociális konfliktusok vetülnek ki az igazságszolgáltatás intézményére. A közvetített értékek hitelessége tehát nagyban függ a kikényszerített uralmi viszony jellegzetességeitől, illetve attól a társadalmi környezettől, ahonnan a fogvatartott érkezik, és ahová visszamegy szabadulása után.

A fogvatartottak belső meggyőződésének igénye a közvetített normák szempontjából a kriminálpedagógia, illetve a börtönök nevelési feladatainak egyik alapja. Annak a megítélése azonban, hogy a fogvatartottak mennyire fogadják el a számukra közvetített normákat és a normák közvetítésben a börtönt mint legitim autoritást, nagyon nehéz feladat; a megítélés értelmezésében számos torzító tényező lép fel. A fogvatartotti oldalról a manipulatív tényezőket is figyelembe kell venni, hiszen az elvárt normák (látszólagos) elfogadása például a korábbi szabadulás, más intézetbe való átszállítás feltételének egyik meghatározó elemeként is tekinthető (pl. az oktatásban, a munkáltatásban való részvétel). Egyszerűbben fogalmazva: a börtön által elvárt normákhoz való alkalmazkodás a börtönélet nehézségeivel szembeni megküzdési stratégia része is lehet, ám ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a fogvatartott valóban elfogadja a fogvatartás alatt kikényszerített viselkedési normákat. Sejthető, hogy ez a folyamat nemcsak a börtön falain belül értelmezhető, hiszen a kikényszerített uralom önmagában hordozza a manipulatív alkalmazkodást, ami viszont nem egyenlő a legitimitációval. Az elméletek paradoxonja tehát az, hogy a büntető-igazságszolgáltatás (legális jogi keretek között ugyan) egy erőszakkal kikényszerített és fenntartott uralmi viszonyban próbálja a legitim rendszer igényét felállítani.

A viszonyok problémája

Az igazságszolgáltatási procedúra korrektségének más aspektusa is szorosan kapcsolódik ahhoz a megállapításhoz, miszerint a büntetőpolitika egyes társadalompolitikai problémákra adott válaszként is értelmezhető. Így a legitimitáció kérdését több kutató kapcsolja például az igazságszolgáltatás különböző szintjein megjelenő szociális és etnikai problémákhoz, így az etnikai profilalkotás, vagy az etnikumok bíróságok előtti és a börtönökben megjelenő felülreprezentáltságához, illetve a fogvatartottakkal szembeni bánásmód kérdéséhez.²⁵ Példaképp hozhatjuk az angliai *Her Majesty's Inspectorate of Prisons for England and Wales* 2010-ben publikált vizsgálatát, ami egy 2008-ban végzett

²⁵ Helms, R. 2009.12. p.; Dolovich, S. 2004. 3-4. p.; Jackson, J. et al 2010. 9. p.; Fagan, J. 2006.

survey kutatás eredményeit vázolja.²⁶ Akkor több mint 9 000 kérdőívet vettek fel angliai fogvatartottak között. A téma szempontjából a vizsgálat legfontosabb része a viktimizációs felmérés volt. A kérdésekre adott válaszok alapján a muszlim és a nem muszlim megkérdezettek között a személyi állomány által elkövetett bántalmazások aránya 37% és 24% lett. A fenyegetések és megfélemlítések aránya 31%-ot, illetve 20%-ot mutatott a két vizsgált csoport között. A felmérés szerint a legrosszabb helyzet a fiatalkorúak intézetében és az előzetes letartóztatásban lévők fogvatartására is szolgáló (a hazai szisztémában a „megyei előzetes-házakhoz” leginkább hasonlító) intézetekben volt tapasztalható. A megkérdezett muszlimok 48%-a gondolta úgy, hogy a bánásmód alapja az etnikai hovatartozása (szemben a nem muszlimok 9%-ával), illetve vallási hovatartozása (45, illetve 9%).²⁷

A kérdőívek eredményei a fogvatartottak beszámolóján alapulnak, így azok valóságtartalma más oldalról nem igazolt, a kutatás ellenben rávilágít az angol börtönrendszer bizonyos, a legitimitás szempontjából is érdekes diszfunkcióira. A bánásmód szempontjából a legitimációs kérdés ott fogható meg, hogy az egyén és a börtön viszonyában a börtön mennyire tud megfelelni a társadalom által alkalmazott törvényi és erkölcsi normáknak. Önmagában egy-egy eset, vagy egy börtön működésének szakmai hibái nem jelentenek a büntetőpolitika legitimációjának deficitjét. Ez akkor válik problémává, ha a rendszer egészére jellemzőek ezek az anomáliák, továbbá ha a társadalom valóban érzékeny a börtönökön belüli állapotokra, illetve a reintegrációs feladatokkal kapcsolatban is létezik valós társadalmi elvárás. A büntetőpolitika legitimációja, értelmezésem szerint, ugyanis még a börtönök világán belül, a fogvatartott-felügyelő viszonyában sem a fogvatartottól nyeri a legitimitását. Más szóval a börtönök túltelítettsége, az alkalmazott büntetési elvek és gyakorlatok szigorúsága, az etnikai felülreprezentáltság is lehet legitim, ha az a társadalmi normákat tükrözi, és a börtönökön belüli viszonyokkal a társadalom azonosulni tud. Az etnikai színezetű társadalmi konfliktusok esetében például az a paradox helyzet állhat elő, hogy a muszlimok börtönökön belüli felülreprezentáltságának következménye lehet a velük szemben lévő negatív attitűd, ami valószínűsítenie fogja, hogy a szociális, kulturális és kisebbségpolitikai térről büntetőpolitikai mezőre tereljük a probléma feloldását. Ez csak rontani fog a helyzeten, így tovább növekszik a számuk, és a folyamat csak spirálozódik, ami egyben legitimálni is fogja az etnikai felülreprezentáltság kérdését. A szociális vetület legitimitása is hasonló analógián működik. Ha nagyok a társadalmi egyenlőtlenségek, a társadalom jelentős része él szegénységben, és a börtönön kívüli, illetve az azon belüli körülmények között nincs jelentős különbség, vagy ha a társadalmi egyenlőtlenségek társadalmi törésvonalakra is épülnek (lásd például a muszlimok helyzete), úgy a társadalom figyelme a börtönön belüli viszonyokra kevésbé lehet érzékeny.

²⁶ Bhuiand, H. - Nettleingham, L. 2010.

²⁷ Bhuiand, H. - Nettleingham, L. 2010.

Összességében a fogvatartottakkal való uralmi viszony jellegzetességei és a közvetített normák elfogadásának célja valóban leírhatók a legitimitás fogalmi kereteivel, azonban inkább vetnek fel kriminálpedagógiai kérdéseket, mint legitimitási problémákat. Ez részben abból fakad, hogy egy erőszakkal kikényszerített (vagy kikényszeríthető) totális rendszerben a legitimitás, véleményem szerint, nem értelmezhető fogalom. A probléma másik oldala, hogy a büntetőpolitika intézményrendszerének működése, az abban megjelenő elvek és gyakorlatok, a társadalom egészétől nyerik legitimitásukat. Így a legitimitás társadalmi bázisát sokkal inkább adják a sértettek, a potenciális sértettek, vagy a társadalom igazságérzete és nem annak közvetlen alávettjei (függetlenül attól, hogy az alkalmazott elvek és gyakorlatok mennyire ellentmondásosak vagy kontraproduktívak). Így a bánásmód, a közvetített normák hitelessége, a szociális és etnikai vetület is inkább a büntetőpolitikára ható társadalmi nyomás szempontjából értelmezhető.

IV. Összegzés

A társadalmi elvárások politikai intézkedésekben való visszatükröződése, illetve a társadalmi érzületre alapozott büntetőpolitika a kriminológiai szakirodalmak egyik legvitatottabb problematikája. A dilemma lényege, hogy a társadalmi érzület politikai döntések igazolásaként való elfogadása szakmailag kritizálható, és az intézkedések könnyen kontraproduktívá is válhatnak. Felmerül azonban az a probléma, hogy a politikai döntéshozatal mennyire hagyhatja figyelmen kívül a társadalmi elvárásokat, függetlenül attól, hogy a társadalmi érzületnek mi az alapja, hiszen az a demokratikus politikai rendszer egyik fundamentuma.

A büntetőpolitika legitimitációjának másik fő értelmezése már nem a politikai rendszer részének vagy egészének társadalmi legitimitációjára, hanem az egyén és a büntetőpolitika intézményrendszerének hatalmi viszonyaira helyezi a hangsúlyt. Bár a büntetés-végrehajtás reintegrációs feladatainak értelmezésében ez nem figyelmen kívül hagyható szempont, az elméletek legnagyobb problémája, hogy a legitimitás egyáltalán mennyire értelmezhető a kikényszerített uralom viszonyában.

Irodalomjegyzék

- Bayer József: A legitimációs válság folyamatossága. In: Politikatudományi Szemle, 1996/3.
- Bayer József: A politikai legitimitás. Budapest, Napvilág – Scientia Humana, 1997.
- Bhuiand, Hindpal Singh – Nettleingham, Laura: Muslim prisoners' experiences: A A thematic review. HM Inspectorate of Prisons, 2010.
- Bibó István: Etika és büntetőjog. In: Válogatott tanulmányok I.; IV. Budapest, Magvető Kiadó, 1986.
- Bihari Mihály – Pokol Béla: Politológia. Budapest, ELTE, 1992.
- Fagan, Jeffrey: Legitimacy and criminal justice. Ohio State Journal of Criminal Law, 2008. 6/1.
- Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. Jogtudományi közlöny, 2002/5.
- Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság. In: Jacsó Judit (szerk.): Bizalom – társadalom – bűnözés. Az Az ötödik Országos Kriminológiai Vándorgyűlés (Szeged, 2005. október 6-7.). Miskolc, 2006. (Kriminológiai Közlemények Különkiadás)
- Hack Péter: Kriminálpolitikai paradigmák ütközése. In: Vig Dávid (szerk.): A A globalizáció kihívásai – kriminálpolitikai válaszok. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2010. (Kriminológiai Közlemények 68.)
- Helms, Ronald: Modeling the politics of punishment: A A conceptual and empirical analysis of 'law in action' in criminal sentencing. Journal of Criminal Justice, (37), 2009.
- Jackson, Jonathan et al: Legitimacy and procedural justice in prisons. In: HM Prison Service Journal, (191), 2010.
- Jacsó Judit (szerk.): Bizalom – társadalom – bűnözés. Az Az ötödik Országos Kriminológiai Vándorgyűlés (Szeged, 2005. október 6-7.). Miskolc, 2006. (Kriminológiai Közlemények Különkiadás)
- Kerecsi Klára: Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai tanulmányok 39. Budapest, OKRI, 2002.
- Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. Budapest, Complex Kiadó, 2006.
- Kerecsi Klára: Közösségi büntetések és pártfogó felügyelet. In: Borbíró Andrea et al (szerk.): A A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II. Budapest, IRM, 2009.
- Kerecsi Klára: Vélemények a bűnről és büntetésről – egy lakossági attitűdvizsgálat tapasztalatai. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai tanulmányok 43. Budapest, OKRI, 2006.
- Kovács Gábor: Demokrácia, válság, legitimitás. Kellék, 29. szám. 2006.
- Liebling, Alison: Prison officers, policing and the use of discretion. In: Theoretical Criminology, 2000/4.
- Szabó Mikós: A A legitimáció történeti alakváltozásai. In: Tallár Ferenc (szerk.): Politikai kultúra Magyarországon 1896-1986. Budapest, Medvetánc könyvek, 1989.
- Tyler, Tom R.: Legitimacy in corrections. Criminology and Public Policy, (9), 2010.
- Tyler, Tom R.: Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. Annual Review of Psychology, (57), 2006.
- Van de Walle, Steven: Trust in the justice system. HM Prison Service Journal, (183), 2009.
- Weber, Max: Állam, politika, tudomány. Budapest, KJK, 1970.
- Weber, Max: Politikai szociológia. Budapest, Helikon, 2009.

Egyéb hivatkozott irodalmak

- Cook, Carrie L. – Lane, Jodi: The place of public fear in sentencing and correctional policy. *Journal of Criminal Justice*, (37), 2009.
- Dolovich, Sharon: Legitimate punishment in liberal democracy. Los Angeles, University of California, Research Paper, No. 04-1, 2004.
- Farrall, Stephen – Gray, Emily – Jackson, Jonathan: Theorising the fear of crime: The cultural and social significance of insecurities about crime. *Experience and Expression in the Fear of Crime*, Working Paper, No. 5, 2007.
- Jackson Jonathan: Experience and expression – social and cultural significance in the fear of crime. *British Journal of Criminology*, 44, 2004.
- Kury, Helmut et al: Fear of crime as background of penal politics? In: Mesko, Gorazd – Pagon, Milan – Dobovsek, Bojan (szerk.): *Policing in Central and Eastern Europe: dilemmas of contemporary criminal justice*. Maribor, University of Maribor, 2004.
- Moore, Simon – Shepherd, Jonathan: The elements and prevalence of fear. *British Journal of Criminology*, 47, 2007.

Mesék a rácsok mögött

Hol volt, hol nem volt, az egykori Nógrád vármegye megyeszékhelyén volt egyszer egy börtön. Egészen pontosan egy olyan büntetés-végrehajtási intézet, melynek élén egy lendületes, tette kész, kreatív parancsnok állt. Egy olyan vezető, aki – hasonlóan a mesebeli legkisebb fiúhoz – pályafutását lent kezdte, majd kitartásának, tehetségének köszönhetően egyre magasabbra lépett a képzeletbeli számárlétrán. Mindeközben sosem félt attól, hogy olyan újszerű programokat vezessen be az általa irányított intézet komor falai között, amelyek a modern kor kifejezésével élve kellően innovatívnak számítanak ugyan, mégis összhangban állnak a mai büntetés-végrehajtás célkitűzéseivel. Így történt meg, hogy a börtön falai között büntetésüket töltő zord elítéltek részére mesekör szerveződött...

A Mesekör gyökerei

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben 2011 szeptemberében vette kezdetét a fogvatartottak szabadidős programjainak palettáját színesítő program, amely nemcsak egyszerűséggel a „Mesekör” névre hallgat.

A hasonló foglalkozások büntetés-végrehajtási keretek közötti alkalmazása nem teljesen tekinthető új keletű kezdeményezésnek, hiszen Angliában már 2006-ban elkezdődött a „Storybook Dads” nevű program, amely ott szinte az összes börtönben kipróbálásra és bevezetésre került, később átvette az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália és néhány skandináv ország is. Ebben a programban olyan, szabadságvesztés-büntetésüket töltő fogvatartottak vehetnek részt, akiknek van gyermekük. A bekapcsolódó személyek lehetőséget kapnak arra, hogy egy mesét és egy üzenetet mondjanak el, amelyről hangfelvétel készül. A felvétel szerkesztők veszik kézbe, eltávolítják az esetleges hibákat, majd hangeffekteket és zenét adnak alá, ezt követően CD-re írják az elkészült anyagot. A személyre szabott borítóval ellátott CD-t a fogvatartottak elküldhetik a gyermekeik részére. A folyamat egyszerűsége és szépsége abban rejlik, hogy olyanok is részt vehetnek a programban, akik csak nehezen vagy egyáltalán nem tudnak olvasni, mert nekik egy mentor olvassa fel a szöveget mondatonként, amit a fogvatartottaknak csak el kell ismételniük.¹

Hazánkban először a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben valósították meg a program magyar változatát – a mesekönyveket rendelkezésre bocsátó megyei könyvtár, a technikai felszerelést és háttérrel biztosító egri városi televízió és Luzsi Margó meseterapeuta segítségével. A programot Egerben továbbfejlesztették az eredeti angliai változathoz képest, itt nemcsak mesét mondtak fel a fogvatartottak, hanem a napi munka után heti rendszerességgel drámapedagógiai, meseterápiás foglalkozásokon is részt vettek. Nekik is olvastak meséket Luzsi Margó meseterapeuta, majd közösen megbeszélték a történeteket. „Eleinte mindenki szerepet játszott, megpróbálta magát keményebbnek mutatni,

¹ <http://www.storybookdads.org.uk/>

mint amilyen, többen kinevették a másikat, de aztán ez is megváltozott” – mondta az Index tudósítójának nyilatkozva Juhász Attila bv. ezredes, intézetparancsnok úr, aki maga is sokszor beült a foglalkozásokra.²

Amikor először felvetődött annak a gondolata, hogy intézetünkben is szervezünk egy mesékre alapuló fogvatartotti programot, kissé tanácstalanok voltunk, szinte a sötétben tapogatóztunk, tekintettel arra, hogy Nógrád megye területén nem igazán találtunk olyan meseterapeuta képzettséggel rendelkező szakembert, akit felkérhettünk volna a terveink megvalósításában való közreműködésre. Aztán egy szerencsés véletlennek köszönhető találkozás kapcsán ismerkedtünk meg Büky Dorottyával, és a vele folytatott konzultáció eredményeképpen a balassagyarmati Mesekör a Kanadában élő, magyar származású pszichológus, pszichoterapeuta, Feldmár András nevét viselő szellemi műhely, a Feldmár Intézet munkatársainak közreműködésével valósul meg. Az intézet alapítói egyhelyütt így fogalmaztak: *„... az, hogy van-e élet a halál előtt, többek között azon múlik, hogy valaki [...] képes-e átlátni, hogy a szeretet nem más, mint a másik ember máságának teljes elfogadása és a valódi párbeszéd. Mindehhez persze bátorság kell. A szeretet pedig munka, és a bátorság nem egy a félelemnélküliséggel.”*

Figyelembe véve, hogy a Mesekör foglalkozásait intézetünkben két hölgy (Büky Dorottya és Kóródi Mária) irányítja, esetünkben különösen fontos, hogy az előbbi idézetben foglaltak teljesüljenek. Mert ebben a speciális közegben, helyzetben a közös munka eredményessége szempontjából kiemelt jelentősége van annak, hogy a trénerek elfogadják a programba bevont fogvatartottakat mint embereket, előítéletektől és félelmektől mentesen, függetlenül attól, hogy ki, milyen bűncselekményt követett el. És a fogvatartottak esetében is fontos, hogy – annak ellenére, hogy ők szabadságvesztés-büntetést töltő személyek – a foglalkozások során megfegyverezzenek arról: hol vannak, milyen körülmények között töltik napjaikat, és átadják magukat a játék örömeinek.

A Mesekör kezdetei a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben

Büky Dorottya a kezdetekre visszaemlékezve így fogalmazott: *„a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben közel egy éve működő csoport, amelynek az induláskor tizenkettő, mára már tizennyolc tagja lett, igazi nehézfiúkból áll. Ami közös bennük, hogy kis gyerekeik vannak, és fontos számukra, hogy ne szakadjanak el a családjuktól. Az a Mesekör, amit erre a speciális feladatra Andrással kifejlesztettünk, egy munkacsoport, amely minden évben összeállít egy zenés mesejátékot, amit a fiúk karácsony előtt a gyerekeik számára egy rendkívüli beszélő keretében előadhatnak. Az előadást DVD-re felvesszük, és így igazi, kézzelfogható ajándékkal lephetik meg szeretteiket. A péntekenkénti foglalkozásokon önismereti gyakorlatok, fejlesztő gyakorlatok (hangtan, mozgás, ritmus, szövegértés stb.), dramatikus játékok, kreatív feladatok váltják egymást. Közben folyamatosan ismerkedünk egymással, önmagunkkal, a világgal a rácsokon belül és kívül. A foglalkozások helyszíne a börtön negyedik emeletén lévő Szent Mihály Ká-*

² http://index.hu/belfold/2010/11/15/mesel_az_egri_borton/

polna, ami egy rendkívül különleges atmoszférát nyújtó hely. Olyan az egész, annyira biztonságot adó, mint az anyaméh. Itt nincs rossz, csak jó, és az érzések sokkal inkább fontosabbak, mint a racionalitás...

Mint az előbbiekből kiderült, a programban való részvétel lehetőségét olyan fogvatartottaknak kínáltuk fel, akiknek kisgyermekük van. A célkitűzésünk az volt, hogy a bekapcsolódó elítéltek valamilyen ajándékkal tudják meglepni a gyermeküket. Habár intézetünkben számos szabadidős lehetőséget kínálunk fel a fogvatartottak számára, a Mesekör olyan programnak számított, amivel kapcsolatosan gyakorlati tapasztalataink nem voltak, így a fogvatartottak részére is csak egy általános tájékoztatást tudtunk adni, amiből az következett, hogy a jelentkezők félelemmel vegyes kíváncsisággal várták az első foglalkozást, a trénerekkel való találkozást. De az első találkozás a trénerek számára is legalább ennyire érdekes volt, különös tekintettel arra, hogy számukra valójában ekkor vált nyilvánvalóvá az, hogy felnőttekkel fognak együtt dolgozni. A fogvatartottak a bemutatkozás során csak annyit mondtak el magukról, annyit árultak el az életükről, amennyit akartak. Azt, hogy pontosan mi miatt vannak börtönben, csak néhányan árulták el. Ahogy a közelmúltban, mintegy tízhónapos közös munka után kiderült: Büky Dorottya és Kóródi Mária több részt vevő fogvatartott esetében a mai napig nem tudja, hogy milyen bűncselekmény elkövetése miatt töltik büntetésüket.

A legelső foglalkozáson két érdekes dolog történt. Mint az a büntetés-végrehajtási intézetekben a személyi állomány tagjai számára természetes: a fogvatartottak nem beszélnek, nem beszélhetnek hangosan. A bemutatkozást követően azonban a trénerek egyfajta feszültségoldó gyakorlatként arra kérték a Mesekör tagjait, hogy kiabáljanak. A résztvevők talán meglepődtek a feladaton, mégis teljesítették azt. (Az intézetünkben teljesen szokatlannak számító „rendbontás” hallatán az egyik szolgálatban lévő biztonsági felügyelő kezében gumibottal lépett be a Kápolna ajtaján, mert nem tudta, hogy mi történik ott.) A következő feladat az volt, hogy énekeljék el közösen egy, a szabadságról szóló népdalt, ami a börtönkörülmények között szintén egy különleges dolognak számít.

Feldmár András és Büky Dorottya megfogalmazása szerint: „... úgy ismerhetjük meg önmagunkat igazán, ha különböző feladatokkal, problémás helyzetekkel, kihívásokkal találjuk szembe magunkat. Ekkor derül ki ugyanis önmagunk számára, hogy kik is vagyunk valójában! Az az igazi önismeret, amikor érdekesebbnél érdekesebb, meseszerű, játékos, netán véresen komoly helyzetekben megtapasztaljuk, hogyan reagálunk akkor és ott!”

Az előbbieken rögzítettek megtapasztalására, átélésére megítélésünk szerint a mese egy kiváló alkalom, hisz nem kell véresen komolyan venni, de véresen komolyan kell benne lenni. A Mesekör lényege valahol nem más, mint visszatalálás játékos, gyermeki, de hangsúlyosan nem gyerekes önmagunkhoz! Visszatérés a bennünk rejlő romlatlan gyermekhez, hogy onnan újraépítkezve találjuk meg az önmagát ismerő, problémáival, az élet kihívásaival megküzdési tudó felnőttet. Mindezek mellett a Mesekör Balassagyarmati Fegyház

és Börtönre adaptált változatában – mintegy „melléktermékként” – az egyes foglalkozássorozatok záró eseményeként, nagyjából félévente, egy olyan darab kerül előadásra, ahol a részt vevő fogvatartottak az általuk kitalált, színre vitt, rendezett, eljátszott, megzenésített mesét az általuk meghívott családtagjaik számára adják elő.

Érdekesség és valahol talán egyedülállónak is számító dolog, hogy a Büky Dorottya és Kóródi Mária által megtartott foglalkozásokat több esetben maga, a Kanadában élő Feldmár András vezette – a modern kor vívmányainak köszönhetően – skype-kapcsolat segítségével.

„Király vagy halál!” – avagy az első közös mese

A Mesekör tagjai által összeállított első előadás díszbemutatójára a múlt év decemberének elején került sor, majd egy hét múlva szakmai közönség előtt adták elő a fogvatartottak a műsorukat, míg a karácsonyi ünnepet megelőző utolsó munkanapon a családtagjaik, szeretteik számára mutatták be azt. Az előadott darab a „*Király vagy halál!*” című mese volt, melynek feldolgozása során minden közreműködő fogvatartott kipróbálhatta magát szegénylegényként, királyként, óriásként, madárkaként vagy álruhába bújt Szent Tamásként. A különböző karakterek bőrében, vagy onnan kilépve mindenki hozzátehetette a saját elképzelését, javaslatát, ötletét a darabhoz, hogy a közös munka végére olyan feldolgozás, olyan színpadi mű szülessen, ami mindenki gyermeke, amit mindenki magáénak érezhet.

A „*Király vagy halál!*” című előadás logója

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön, illetve a Feldmár Intézet együttműködésében elkészült mese kapcsán fontos kihangsúlyozni, hogy annak szövegét és zenéjét teljes egészében a közreműködő szereplők írták, akik a darabot is maguk rendezték – Büky Dorottya és Kóródi Mária irányítása és instrukciói mellett, illetve a felkészítésben közreműködött az Intézet oktatásszervező nevelője, István Károlyné is.

Fokról-fokra haladt a csoport a munkában előre egy alaposan átgondolt tematika alapján. Minden foglalkozás egy kicsivel többet tett hozzá az egyéni kifejezőmód árnyalásához, a mesében megjelenő karakterekhez, így alakult ki a mesei elemekkel átszőtt, de élethűnek minősíthető mai történet.

Az egyéni elkötelezettség igen nagy hatással bírt a kreatív munkára, mivel abban személyesen érintetté vált, abba bevonódott minden egyes fogvatartott.

A résztvevők a családjuk, de leginkább a gyermekeik előtt nem akartak „leszerepelni”, így a lehető legtöbbet igyekeztek kihozni saját magukból, de a társaikból is. Érdekes volt megfigyelni, ahogy a foglalkozások előrehaladtával a személyes és különálló teljesítmények hogyan olvadtak össze egy közös előadásba, hogyan érződött alkalomról alkalomra az együttműködés készségének erősödése.

Míg az első foglalkozásokon a társaktól érkező, a színészi teljesítményre vonatkozó kritikákat érzékenyen, sértődötten fogadták a résztvevők, úgy a végére ez is átalakult. Maga a társak felé irányuló visszajelzések, kritikai észrevételek és javaslatok megfogalmazása is kifinomultabbá vált, de a szándék és annak megértési készsége is. A fogvatartottak egyre inkább egymáshoz idomultak a közös cél: a tökéletes előadás érdekében. A különböző háttérű, gondolkodású, eltérő érdeklődési körrel rendelkező, változóan tehetséges egyénekből egy csapat lett, akik a létrehozott munka gyümölcsét büszkén mutathatták meg elsősorban önmaguknak, majd a szeretteiknek is.

A programban részt vevő fogvatartottak esetében megisméltetni látszott az a fajta elcsodálkozás vagy elérezékenyülés, ami már az intézetünkben működő színjátszó csoport esetében néhány évvel ezelőtt, az „Irgalmas samaritánus” című rockopera megvalósulása során is érezhető volt: hogy velük, bűnelkövetőkkel foglalkoznak olyan személyek, akik a magyar közélet ismert emberei. De miért történik mindez? Talán mégsem mondott le róluk a társadalom? Mégis van remény?

A Mesekör egy olyan helyet, olyan környezetet teremtett, ahol a bekapcsolódott fogvatartottak félelem- és szégyenérzet nélkül adhatták önmagukat, megmutathatták az esetenként kemény külső mögött rejtő igazi énjüket. A Feldmár Intézet munkatársai szerint amennyiben egy fogvatartott meg tudja élni ezt a fajta érzést, akkor ez a tapasztalat hatni kezd, ami a személyiségében is pozitív irányú változásokat eredményezhet. A két csoportvezető tréner egyértelműen megfogalmazta, hogy ők nem egy színházat akarnak csinálni a börtön falai között, holott a dolog kuriózum jellegére tekintettel mindez akár nagy hírverést is jelenthetne számukra. Egyszerűen az a céljuk, hogy a Mesekör foglalkozásaiba bekapcsolódó fogvatartottak részére egy esélyt adjanak arra, hogy megváltozzanak. A csapatépítő és személyiségfejlesztő jelleg, az együttjátzás, valamint a közös munka során megszerzett új élmények és tapasztalatok a megítélésük szerint egyértelműen pozitív hatást gyakorolnak a fogvatartottak személyiségére.

Egyebek mellett bekapcsolódtak a programba olyan elítéltek is, akiknek korábban több önkárosító megnyilvánulásuk volt, de a velük való foglalkozások hatására magatartásuk egyre inkább kiegyensúlyozottá vált, a problémás cselekmények megszűntek. Akadt olyan jelentkező is, akiről a foglalkozások során kiderült, hogy jelentős kommunikációs problémákkal rendelkezik, tele van gátlásokkal. A végén mégis megtalálták a számára leginkább testhez álló szerepet: ez a férfi lett a világ legszebb almafája, mely szerep eljátszása során nem sokat kellett beszélnie, viszont dramaturgiai szempontból fontos szerepe volt a darabban. Mostanra egyértelműen elmondhatjuk, hogy a Mesekör tagjai

kivétel nélkül nagyon várják a pénteket, hogy a trénerekkel találkozzanak, és részt vegyenek az aktuális foglalkozáson.

Az együttműködés során létrehozott első „közös gyermek”, a „*Király vagy halál!*” című mese témájának megválasztása nem volt egyszerű feladat, hiszen arra is figyelmet kellett fordítani, hogy egy jellemzően férfi fogvatartottak elhelyezésére szolgáló büntetés-végrehajtási intézetben igen kényes, sőt adott esetben veszélyesnek számító szituációt eredményezhet egy olyan mesejáték, melynek során az egyik résztvevőnek női szerepet kell eljátszania.

A „*Király vagy halál!*” című mesét 2011 decemberében, családi beszélő során mutatták be a fogvatartottak. Az előadás érdekessége volt, hogy a karácsonyi ünnepkörhöz kötődően szervezett intézeti programok közé ütemezett díszbemutatón részt vettek a szereplő fogvatartottak legközelebb hozzátartozói (feleségek, élettársak, anyák és gyermekek – akiknek a büntetésük megkezdése előtt talán még mesét sem olvastak a fellépő elítéltek), a felkészítő trénerek barátai, családtagjai, valamint az Intézet érdeklődő munkatársai.

A szabadságvesztés-büntetést töltő fogvatartottak többsége jellemzően nem töltheti el a szeretteivel közösen az ünnepnapokat, ezzel összefüggésben a nagyobb ünnepek, így különös tekintettel a karácsony, általában kiemelt biztonsági kockázatú időszaknak minősülnek a büntetés-végrehajtási intézetekben, mert az egyébként is labilis idegállapotú, kényszerközösségekben élő emberek ilyenkor az általában megszokottnál is gyakrabban érezhetnek készletét elkeseredett vagy manipulatív cselekedetek véghezvitelére. Esetünkben elmondható, hogy a Mesekör foglalkozásain és az ünnepi díszelőadáson közreműködő fogvatartottakat látva felemelő pillanatoknak lehettünk szem- és fültanúi. A meglett férfiak szeméből a családjuk megjelenésekor kicsorduló könnyek, az érzelemdús előadás, a közönség érzékeny rezdülése minden apró kis humorra, az elcsukló hangon elmondott intelmek, mind-mind azt bizonyították, hogy jó úton járunk.

„*Király vagy halál!*” – ez volt a programba bevont fogvatartottak által megálmodott és eljátszott első mese címe, melynek főhőse egy bohókás, komolytalan ifjú, Laci volt, akit az apja kitagadott és elüldözött a családi háztól, mert nem akart szakmát tanulni, hanem elhatározta, hogy addig nem nyugszik, míg király nem lesz belőle. Az otthonából búsan eltávozó fiatalember, ahogy az már a mesék világában lenni szokott, egy sűrű, sötét erdőbe bujdokolt, ahol találkozott a világ legszebb almafájával, a Szent Tamással változó kék madárkával, illetve a három zsvánnyal, akik maguk közé vették őt, felkínálva számára egy könnyű, csillogással, pénzzel, gyönyörű nőekkel teli élet csalfa reményét; és megismertette vele a következő akciójuk tervét, melynek célja nem más volt, mint Laci szülei házána a kirablása. Ám ebben a pillanatban feltámadt a tékozló fiú lelkiismerete, és a történetbe épített mesei csavarnak köszönhetően új ötletet adott társainak: rablás helyett küzdjenek meg inkább a király országát fenyegető, hatalmasra nőtt vigyori óriással, győzzék le őt, és nyerjék el méltó jutalmukat, azaz a király fele birodalmát és a legkisebb lány kezét.

A vigyorgó óriás...

Hm, hol volt, hol nem volt, talán igaz se volt, de a mese végén a jó elnyerte méltó jutalmát, és több tanulsággal lehettünk gazdagabbak. Olyan tanulságokkal, amelyek nemcsak a mai mesét, hanem a mindennapi életünket tekintve is fontosak, érvényesek lehetnek. Megtudhattuk azt, hogy a „*zsványok nem is olyan rosszak, hanem a szívük tévelyedett el a helyéről. Ha visszatálna a szívük a helyére, boldogan élhetnének ők is, amíg meg nem halnak...*”. És arra is ráébresztettek bennünket a szereplők, hogy „*nem az erő számít, mert ha az embernek helyén van az esze és a szíve, akkor az sokkal többet ér*”. Egyik végső következtetésként megtudtuk, hogy „*bármerre is vessen bennünket a sors, bármerre is járunk, mindenhol lesznek olyanok, akik nálunk is szegényebbek*”. A mese bemutatta, hogy abban az esetben, ha összefogunk, és a tiszta ész, a tiszta szív meg a duplán tiszta izom (azaz a jó útra tért négy zsvány) közös erővel egy jó cél érdekében küzd, ha bármilyen nehézséggel találják is szembe magukat, az akkor is legyőzhető, és a korábban rossz útra tért hősök minden bűnüket jóvátehetik. Mert az Intézet egyik szlogenjével összecsengve: egy esélyt mindenki megérdemel. Márpedig ha azzal él is az egyén, akkor tényleg mindenki jól jár. Esetünkben a szabadulás előtt álló fogvatartott és az a közösség is, amelynek ismét tagjává fog válni a volt elítélt.

A „Király vagy halál!” című mese szereplői

A hatalmas tapsot kivívó mese végén a fogvatartottak és gyermekeik közösen táncolták a záró éneket, Laci királlyá válásának megéneklését, majd az amatőr, de annál lelkesebb szereplők saját készítésű ajándékokkal, édességgel és az előadás főpróbáján készült felvételt tartalmazó DVD-lemezzel ajándékozhatták meg szeretteiket, ezzel külön emlékezetessé téve az együtt megélt pillanatokat. A felvételnek köszönhetően a hozzátartozók számára is tudatosult, hogy mindez talán nem csak egy múló előadás volt, hanem egy olyan, kézzel fogható ajándék, aminek köszönhetően a szeretet ünnepét mégsem kell teljesen apa nélkül eltölteni, mert elég betenni a lejátszóba a lemezt, és a család máris teljessé válik. Az előadás tehát elérte célját, olyan volt, mint akár egy „igazi” mese: volt ott sírás, volt ott kacagás, de a végén a jó elnyerte méltó jutalmát. Bízunk benne, hogy a modern mese tanulságát valamennyi szereplő levonta, és abból a szabadulásuk után, családi körben is tudnak majd meríteni!

Az erősen borostás Hófehérke és a hét törpe a rácsok mögött

A Mesekör következő „termékének” ősbemutatójára 2012 júniusában került sor. Ezúttal a sztori régi, de vélhetően minden olvasó számára ismerős volt: *„Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy szép királylány, akit Hófehérkének hívtak. Mostohaanyja, a királynő nevelte, aki rendkívül hiú volt, ezért mindennap megkérdezte varázstükrét, hogy ki a legszebb a világon. A válasz nap, mint nap ugyanaz volt, hisz a mostoha valóban csinos nőnek számított. Egy szép nap aztán minden megváltozott, mert a tükör azt válaszolta, hogy Hófehérke szebb nála... A királynő ekkor magához hívatta udvari vadászát, és megparancsolta neki: ölje meg Hófehérkét, és a leány szívét vigye el neki. A vadásznak megesett a szíve Hófehérkén, ezért elengedte. Hófehérke az erdőn át rátalált a hét törpe házára, amit alaposan kitakarított, sőt vacsorát is főzött. A törpék, mikor hazajöttek, nem értették, hogy lett minden tiszta. Végül megtalálták Hófehérkét, és megengedték, hogy náluk maradjon. Mindeközben a királynő a kastélyban ismét megkérdezte varázstükrét, amely megmondta, hogy becsapták, és Hófehérke él. A királynő vénasszonnyá változott, és mérgezett almát készített Hófehérkének. Másnap megjelent a királynő a törpék házánál, és a sikeres a tervének köszönhetően Hófehérkét megmérgezte. A törpék azonban meglátták, hogy mit tett a királynő, és felkergették a hegy tetejére, ahol a királynőbe belecsapott egy villám és lezuhant a mélybe. A törpék üvegkoporsóba tették Hófehérkét, hogy szépsége örökké látható maradjon. A királyfi, aki szerelmes volt Hófehérkébe, megtalálta, egy utolsó csókot lehelt szerelme ajkára, aki ettől felébredt, és boldogan éltek, míg meg nem haltak.”*

A Hófehérke és a hét törpe Walt Disney 1937-ben készült, első egészestés rajzfilmje, amely az 1928 óta készített, néhány perces rövidfilmek valamennyi tapasztalatát magába sűríti. A Variety filmkritikusa szerint: *„Sosem láttunk még moziban ehhez hasonlót. Az illúzió oly tökéletes, a szerelmi románc oly kedves, és a fantázia oly érzelmes, és a figurák viselkedése olyan mélységről árulkodik, mely vetekszik a valódi színészi alakítással. A film tényleg kiváló.”* A Balassagyarmati Fegyház és Börtön és a Feldmár Intézet közötti együttműködés következő gyümölcseként előadott meséről talán

valami hasonlót lehet elmondani: sosem láttunk férfi fogvatartottak elhelyezésére szolgáló börtönben ehhez hasonlót. Nagydarab, tetoválásokkal televarrt, kőkemény bűnözők, köztük gyilkosok, átszellemült arccal, felszabadultan adtak elő egy mindenki által közismert és méltán népszerű meseklasszikust, esetenként valóban már-már színészeknek tekinthető alakítással.

A darab elején Halász Judit egyik dalának sorai csendültek fel, gitárjátékkal és – a hely szelleméhez is kötődve – ceglédi kannával kísérve:

*„Én nem születtem varázslónak, csodát tenni nem tudok,
És azt hiszem már észrevetted, a jó tündér sem én vagyok,
De, ha eltűnne az arcodról ez a sötét szomorúság,
Úgy érezném, vannak még csodák.”*

A fogvatartotti étkezdében helyet foglaló mintegy negyven néző (ezúttal is a szereplő elítéltek hozzátartozói, a felkészítésükben közreműködő szakemberek rokonai, barátai, valamint az Intézet munkatársai vettek részt az előadáson) között több olyan fogvatartotti rokon volt, aki az első perctől kezdve zokogva nézte a mesét. Hiszen ők aztán talán mindenkinél jobban tudták, hogy a kivételesen nem formaruhában, hanem az alkalomhoz illő jelmezben játszó amatőr színészek valóban nem tartoznak a jó tündérek táborába. A játék, a játszás öröme azonban ott lakozik bennük, és ahogy a mese előadásában átszellemült arcukról leolvasható volt, a lelkük mélyén valahol ők sem rossz emberek, csak egykor letértek a jó, a helyes útról.

A történet egyébként nem sokban tért el a mese eredeti sztorijától, azonban különleges atmoszférát kölcsönzött a helyszín, az előadást egyenruhában biztosító felügyelők jelenléte, de ne feledkezzünk meg arról sem, hogy az egyébként törekeny Hófehérke megszemélyesítője egy közel száz kilós, borostás fogvatartott volt, ami egyfajta diszkrét bájt kölcsönzött a darabnak. Mindez persze nem olyan dolog, amin meg kellene ütközni, hisz figyelembe véve azt, hogy esetünkben férfi fogvatartottak elhelyezésére szolgáló börtönről van szó, a fanyalgók gyorsan beláthatják, a casting során nem volt egyszerű dolga a „rendezőnek”.

Az előadás mindent figyelembe véve jól sikerült, és ha talán nem is jelentett akkora meglepetést, mint a fent említett decemberi mese, egyértelműen úgy értékelhetjük, hogy egy sikeres, eredményes felkészítést követően az eléggé összezokottan mozgó elítéltek számos kellemes pillanatot, mosolyt és derűt fakasztó élményt adtak a nézőknek. Emlékezetes volt a gonosz mostoha kifakadása, amikor megtudta, hogy már nem ő a legszebb a világon: *„Az a csöves tükör azt mondta, hogy Hófehérke szebb nálam...”*. Szintén mulatságos volt a neonzöld vízi pisztollyal Hófehérke lemészárlására készülő, ámde érző szívű vadász, aki inkább feladta az ezzel járó lelki tusát, és a Forrest Gump című film egyik jelenetére emlékeztető *„Fuss, Hófehérke, fuss!”* felkiáltást követően útra kelt, hogy lőjön egy vaddisznót, hogy majd annak a szívét adhassa át a mostohának. A törpék házában akár egy börtönben is érezhettük magunkat, midőn a munkába (bányába) induló nótás kedvű törpék közül az egyik, egy „alfahím” zárkafelelős teljes meggyőzésével hátraszólt: *„Aztán a csajkám tiszta legyen!”*.

Azt hiszem, ismét bebizonyosodott, hogy még a „rosszarcú” elítéltek is képesek önfeledt, gyermeki lelkesedéssel, izgalommal telve készülni, játszani, és közben talán jó embernek érezhetik magukat. Mert valahol bennük is ott van a jó, abban biztos vagyok. A kérdés csak az, hogy van-e valaki, aki ezt elő tudja hozni belőlük. Úgy vélem, hogy a Feldmár Intézet munkatársaiban ismét találtunk olyan embereket, akik képesek voltak erre. Köszönjük hát a nekik felkészítést! A nézők között jelen lévő gyerekek is megköszönték, hogy az édesapjuk talán életükben először – vagy néhányuk esetében már másodszor – mesélt, játszott nekik. Bízunk benne, hogy ezek a pillanatok a szabadulás után is az apák eszébe fognak jutni!

Aktualitások és további tervek

Egyértelmű célkitűzésünk, hogy az eddig elért eredményeket és a résztvevők aktivitását, érdeklődését fenntartsuk, hogy a Mesekör újra és újra megújuló lendülettel, lelkesedéssel folytassa tovább a munkáját a jövőben. Ennek a folyamatnak a következő állomásaként augusztus 3-a és 5-e között a TÁMOP 5.6.1.A-11/4-2011-0001 „Elítéltek visszavezetése a társadalomba képzési és foglalkoztatási, valamint egyéb reintegrációs programokon keresztül” című pályázati projekt keretén belül egy háromnapos rendezvény került megrendezésre intézetünkben. Ennek során a Mesekör tagjai egy újabb családi beszélő alkalmával adhatták elő a „Hófehérke és a hét törpe” című mese átíratát, illetve Büky Dorottya és Kóródi Mária mellett a hazalátogató Feldmár András is személyesen közreműködött a fogvatartottakkal való egyéni és csoportos foglalkozások megtartásában. Az első napra ütemezett előadáson jelen volt az M1 tv-csatorna havonta jelentkező „Bábel – Hesnával a világ” című riportműsorának forgatócsoportja, Al Ghaoui Hesna vezetésével, egy tudósítás elkészítése céljából.

Kihasználva a találkozás adta lehetőséget a háromnapos hétvége után Feldmár Andrászt arra kértem, hogy foglalja össze, milyenek voltak az előzetes elvárásai, majd a találkozást követő benyomásai, illetve milyen véleménye alakult ki a fogvatartottakról? Következzenek a válaszai:

„A hozzám érkező hírekből és a skype-on történt bekukkantásaimból nem kaptam (és nem is vártam) közel sem azt a komplex és mély élményt, ami abban a pillanatban, amikor beléptem a börtönbe, elöntött, vagy még inkább bekebelezett. A hely, az épület, a helyzet, az őnök és a rabok egy új világot mutattak meg, úgy éreztem magam, mintha egy távoli, elfelejtett kis országba tévedtem volna. Nem sokáig maradtam »antropológus«, amint megismerkedtem a fogvatartottakkal, kezet fogtunk, a szemükbe néztem, én is tagja lettem ennek a különleges közösségnek, amit Dorka és Mari létrehoztak. Nyilvánvaló volt, hogy mély, nagyon emberi kapcsolat teremtődött köztük a csoportban. Dorka és Mari minden elképzelésemnél merészebben és hatékonyabban kultiválnak egy olyan atmoszférát, amiben biztonságban, szegyen nélkül, lelkesen lehet játszani. Ahogy egy zenekar tagjai egyggyé válnak a zene varázsa alatt, vagy több százezer ember egyként áll fel egy fontos gól belövésénél, ugyanúgy a balassagyarmati Mesekör tagjai megtalálták azt

a tudatállapotot, amiben egyek tudnak lenni. Ez ugyanaz, amire Jézus utalt: »Mert a hol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.«”

Ebben az együttléttben mélyen éreztem, hogy a különbségek, az akarat, a versengés, a szégyen és a bűntudat eltűnik, és a helyét elfoglalja a konzekvencia nélküli játék. Az előadás alatt és a többi találkozásokon is nyilvánvaló volt számomra, mert rá volt írva az arcokra, hogy a társaság minden tagja, a fogvatartottak és a trénerek is élvezték egymást és önmagukat. Az önfeledt játék kiemel mindenkit a szomorúságból, a reménytelenségből, a félelemből, a szégyenből.

Hogy mi a véleményem a fogvatartottakról? Hogy nincs fogvatartott, csak Béla van meg Gyula, Krisztián, Győző és a többiek, mind név szerint, személy szerint, és úgy mentem el, hogy sajnáltam, hogy nem volt elég időm jobban megismerni mindegyik embert. Számomra a börtön megszűnt olyan rémálomnak lenni, mint, ami eddig volt, megnyílt annak a lehetősége, hogy itt is szert tudnék tenni értékes barátokra.

Bár már ittlétem alatt elkezdődött az új darabbal a munka, biztos vagyok benne, hogy sok meglepetés fog érni novemberben, amikor – remélem – újra együtt lehetek ezzel a társasággal. Remélem, hogy a munkatársaim lelkes támogatásban fognak részesülni a továbbiakban is, mert az is nyilvánvaló számomra, hogy a Balassagyarmati Fegyház és Börtön humánus, nyitott, befogadó attitűdje nélkül képtelenség lenne ezt az amúgy is szinte hihetetlen projektet életben tartani. Amit csinálnak, az egyedülálló, és bár élvezetes, de kemény munka, és remélem, hogy nem fogtok kifáradni, mert az egyik fontos része a megváltó energiának a rendszeres, hosszú távon való megjelenés. A programnak hosszú távon kell működnie, annyi ideig, ameddig az utolsó ember is szabadul a csapathból.”

Büky Dorottya a következőt tette hozzá Feldmár András szavaihoz: „Az ominózus bibliai idézet (Máté 18. 20:22) így folytatódik: »Ekkor hozzámenvőén Péter, monda: Uram, hányszor lehet az én atyámfiának ellenem vétkezni, és néki megbocsátanom? Még hétszer is? Monda néki Jézus: Nem mondom néked, hogy még hétszer is, hanem még hetvenhétszer is.« – Tehát egyesek szerint ez az alap, meg kell bocsátani, nem hétszer is, hanem hetvenhétszer is.”

A fogvatartottak által összeállított és saját ötleteikből megrendezett darabbal már vendégszerepeltünk a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben, ahol a fogva tartott nők előtt nagy sikert arattak a Mesekör tagjai. Amennyiben erre igény és lehetőség lesz, akkor akár más büntetés-végrehajtási intézetben is bemutatják az általuk át- vagy megírt meséket a csoport tagjai. Ennél azonban sokkal lényegesebb az, amit a további terveiket illetően Büky Dorottya megfogalmazott: „Kóródi Mari munkatársammal a legfontosabb feladatunknak azt tartjuk, hogy biztonságos és szabad légkörben, az önfeledt játék segítségével ismertessük meg és értessük meg a fiúkkal, hogy hogyan tudják megkülönböztetni a jót a rossztól, az értékeset az értéktelentől, a biztonságosat a bizonytalantól, a szeretetet a hatalomtól és az agresszióitástól. Ha közülük csak egy is lesz, aki a szabadulása után máshogy fog a saját gyerekeivel bánni, mint, ahogy vele bántak annak idején, akkor a munkánk nem hiábavaló.”

A Mesekör tehát megy tovább, és habár az előadások végén általában elhangzik, hogy „itt a vége, fuss el véle”, esetünkben mindez nem igaz, a történet folytatódik. A legújabb ötlet egy, a börtönélettel kapcsolatos mese elkészítése, amit ismét a karácsonyi ünnepkör kapcsán mutatnának be a fogvatartottak.

A Mesekör tagjai – fogvatartotti vélemények a közös munkáról

Érdeemes röviden szót ejtenünk a Mesekör tagjairól, illetve arról, hogy mit jelent számunkra a Mesekörben folyó munka.

Azok, akik egykor tizenhárman kezdték meg a közös munkát, majd néhány személyi változást követően jelenleg tizennégyen dolgoznak együtt a már elkészült mesék továbbfejlesztésében és az új ötleteik színre vitelében. A jelenlegi összetételt tekintve az alábbiakban lehet bemutatni a közreműködőket:

A Mesekör tagjainak átlagéletkora					
20-25 éves	26-30 éves	31-35 éves	36-40 éves	41-45 éves	46 év feletti
3	4	1	4	1	1

A Mesekör tagjainak kriminalitás szerinti megoszlása			
első bűntényes	visszaeső	különös visszaeső	többszörös visszaeső
8	3	2	1

Megállapítható, hogy erőszakos és nem erőszakos jellegű bűncselekményt elkövető személyek egyaránt vannak a csoportban. Iskolai végzettségük, családi hátterük, gondolkodásmódjuk sokban eltér egymástól. Ennek ellenére egyértelműen kijelenthetjük, hogy képesek egymással összehangoltan, együttműködve dolgozni, ami a megkezdett munka és a tervezett célok elérhetősége szempontjából kiemelt jelentőségű lehet.

Néhány fogvatartottat megkértem arra, hogy fogalmazza meg, mit jelent számára a Mesekör. Következzenek az idézetek:

„Én nagyon szeretem a meseszakkört csinálni. A gyerekeimnek is nagyon tetszik. Örömet tudok nekik szerezni, és sokat lehet tanulni a szakkörben. És itt a börtönben is sokat számít a tanulás. Sokat köszönhetünk a parancsnok úrnak és a két tanárnőnek, és a kulturális nevelőnőnek is...”

„Számomra a Mesekör azt jelenti, hogy amikor részt veszek, sokkal boldogabb vagyok, és elfelejtem a nehézségeket. A családommal sokkal közelebb hoz. Sokat tanultam, mind emberileg, mind szellemileg, sokkal kiegyensúlyozottabb vagyok. Szeretek ide járni, mindig várom, hogy mehessek. Nekem még különórákat is adnak. Amikor előadunk egy színdarabot, a családnak olyan öröm van az arcán, hogy az nekem mindennél többet ér. Nagyon sokat segít a visszailleszkedésben...”

„Nekem a mese szakkör azt jelenti, hogy meg tudom mutatni, miben vagyok jó. Ezen kívül felszabadulást jelent számomra az, hogy a hozzátartozóimnak és a kinti embereknek előadhatjuk a meséket. Sokat tanulok abból, hogy mi találunk ki meséket, és írhatunk szöveget és zenét a mesékre. Engem a Mesekör megtanít arra, hogy ha szabadulok, hasznos tagja legyek a társadalomnak, vagyis a magyar társadalomnak, és ne bűnözök, hanem azt csináljam, amihez értek: a zenéléshez.”

„A Mesekör részemre lehetővé teszi, hogy kifejezhessem önmagam, hogy képességeimet, előadói tulajdonságaimat fejleszthessem. Egy-egy történet és karakter eljátszásával sikerül valaki mássá válnom, valaki más bőrbe bújnom, ezáltal megismerem a karakter stílusjegyeit, sorsát, személyiségét, illetve egy bizonyos élethelyzetbe, történelmi sajátosságba nyújtok ez betekintést. A fejlesztő trénernek, akik a meseszakkörön velünk foglalkoznak, szakmai tudásukkal segítenek, fejlesztenek minket, igyekeznek megismerni képességeinket és személyre szabottan is próbálják fejleszteni azt. A meseszakkör, mindazon túl, hogy elfelejteti velem azt, hogy most épp hol is vagyok, vidám és családias hangulatával fellendíti a közérzetemet, jobb kedvre derít, és javítja az életkedvemet is. A meseszakkörön sikerül megismerni a társaim emberi arcát, s nem a bűnözőt, az elítélt-társat látom bennük, hanem mint barát, úgy tekintek mindenkire. A szakkör segít továbbá megismerni önmagam, és lelki, szellemi szabadságot ad. Mindezért hálás vagyok, és köszönöm a börtön vezetésének, hogy van ilyen lehetőség.”

Mint ahogy a visszajelzésekből kiderült: a hozzátartozók is köszönik a lehetőséget. Néhány fogvatartott ugyanis elmondta, hogy a gyermekük szinte folyamatosan csak a karácsonyra kapott lemezt akarja nézni. A gyermekük csak áll a tv-készülék előtt, és csak azt mondogatja, hogy nem kell félni apától. Nincsenek félelmek, nincs gyűlölet, a gyermek egyszerűen csak játszani akar az édesapjával, és szeretni akarja őt.

Összegzés

Azt hiszem, egyértelműen megállapítható, hogy érdemes volt belekezdeni a Mesekör foglalkozásaiba, érdemes volt kipróbálni, mert nem csak a fogvatartottak és családjaik gazdagodtak meghatározó élménnyel, hanem a felkészítő trénernek és valahol a személyi állomány azon tagjai is, akik a rájuk vonatkozó mértékben részt vettek a munkában, jelen voltak az előadásokon. De azok a fogvatartottak is pozitív élményekkel gazdagodtak, akik a foglalkozásokon személyesen nem vehettek részt, viszont az előadást élő adásban nézhették meg a zárláncú videorendszer segítségével.

Összefoglalva az eddigieket elmondhatjuk, hogy az intézetünk szabadidős programkínálatába bevett, drámapedagógiai eszközöket is tartalmazó olyan programok, mint például a Mesekör is, fontos eszközei a fogvatartottak nevelésének, kezelésének, szabadulásra történő felkészítésének, illetve az egyén és családi kapcsolatai erősítésének. A fogvatartottak és a közvetlen környezetük, családjuk közötti kapcsolatrendszer hatással bír a társadalmi folyamatokra; egy olyan rendszert képez, amelynek ha bármelyik része megváltozik, azzal együtt változik a többi rész is. A büntetés-végrehajtási szervezet tagjaként mi ezeket a változásokat a fogvatartottakban tudjuk elindítani, ők pedig a szereteteikben, és ezek a változások jó esetben kihatnak az egész társadalomra is. Hogy erre a Mesekör kapcsán, vagy más felkínált program (mint például kortárs-segítő csoport, drámapedagógiai csoport, fórum színház stb.) által van lehetőségünk, azt gondolom: mindegy. Annak azonban

nagy jelentősége van, hogy hozzásegítsük a fogvatartottakat ahhoz, hogy a bennük lévő értékeket felismerjék, merjenek hinni magukban mint társadalmilag értékes emberben, legyen bátorságuk és erejük – a nehézségek ellenére is – a szabadulás utáni újrakezdésre.

Végezetül Feldmár András egyik gondolatával fejezem be közölnivalómat: *„Nagyon nehéz, ha az ember átél valamit úgy, hogy nem engedik meg neki, hogy az érzéseit kifejezze. Ez olyan, mint egy megfagyott pillanat. Évtizedek múlhatnak el, és az a megfagyott pillanat mindig ott lesz. Valami történik majd, ha kiolvad. Ezt meg lehet érezni, és utána tovább lehet lépni. Addig, amíg ott van fagyottan, olyan, mintha az ember le lenne szögezve valahova.”*

Művészetterápia a börtönökben Egy európai uniós pályázat szakmai tapasztalati a Szegeden

A Szegedi Fegyház és Börtön a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetek közül először vett részt az Európai Unió „Egész életen át tartó tanulás” pályázati programjában. Az alábbiakban a pályázat lebonyolítása kapcsán szerzett büntetés-végrehajtási szakmai, valamint pályázattechnikai tapasztalatainkat osztjuk meg az Börtönügyi Szemle olvasóközönségével.¹

1. A pályázati formáról általában

2007-től az „Egész életen át tartó tanulás” program keretei között összevontan, megújult formában folytatódott az Európai Unió oktatást támogató Socrates és a szakképzést támogató Leonardo da Vinci programja. Az „Egész életen át tartó tanulás” program a gyerekkortól az időskorig teljes mértékben lefedi az élet-hosszig való tanulást. A négy szektorális alprogram közül a Comenius a köz-oktatást, az Erasmus a felsőoktatást, a Leonardo a szakmai képzést, a Grundtvig pedig a felnőttoktatást támogatja. Ezeket a szektorális programcsomagokat egészítik ki azok a transzverzális programok, amelyek több területhez is kötődnek. A Grundtvig alprogram² célja, hogy európai együttműködési tevékenységek révén elősegítse a felnőttoktatás európai dimenziójának kialakulását. A felnőttoktatás minőségének és hozzáférhetőségének javítása által a Grundtvig hozzájárul ahhoz, hogy a felnőtt tanuló teljes értékű, aktív tagja lehessen a társadalomnak, bővüljenek a más kultúrákról szóló ismeretei, életminősége és munkaerő-piaci esélyei javuljanak. A program értelmezésében felnőttnek számítanak a 25 év feletti személyek, valamint azok a 16-24 éves fiatalok, akik nem részesülnek közép- vagy felsőfokú képzésben. A Grundtvig elsősorban a szakmától független, általános ismeretek oktatását tűzi ki céljául. A programban részt vevő országok: az Európai Unió 27 tagállama, az EU-hoz társult ország (Törökország) és a 3 EFTA-ország (Izland, Liechtenstein, Norvégia).³

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát a romániai aradi börtön kereste meg abból a célból, hogy egy EU-s projekt megvalósításához partnerekre találjon Magyarországon.⁴ A BVOP tájékoztatását követően intézetünk elfogadta a megkeresést és részt vett az Európai Unió Bizottságának „Egész életen át tartó tanulás” program keretében a Grundtvig pályázati programban úgy, hogy az alábbi partnerekkel benyújtotta a „Művészetterápia a börtönökben” című pályázatát.⁵ A pályázaton az aradi Maximális Biztonságú

¹ A pályázat időtartama 2010 szeptemberétől 2012 szeptember 30-áig tartott.

² Hivatalos megnevezése: Lifelong Learning Programme, Grundtvig Learning Partnerships
³ <http://ec.europa.eu/lfp>, 2012. 08. 14.; <http://www.tka.hu>, 2012. 08. 10.

⁴ Az aradi börtön hivatalos neve a pályázat benyújtásakor Aradi Maximális Biztonságú Börtön (Penitenciarul cu Regim de Maximă Siguranță Arad) volt, mely 2011-ben Aradi Börtön-re (Penitenciarul Arad) változott. Lásd: <http://www.anp-just.ro/>, 2012. 07. 20.

⁵ A pályázat hivatalos neve angolul: „Art therapy in the penitentiaries”

Börtön, (Penitenciarul cu Regim de Maximă Siguranță Arad), az aradi Sabin Drăgoi Művészeti Líceum (Liceul de Artă Sabin Drăgoi Arad), az Olaszország északi részén található veronai Kerületi Börtön (Casa Circondariale di Verona Montorio Direziona) és a szlovéniai Radečeben található Fiatalokorúak Zárt Nevelőintézete (Prevgojni dom Radeče) vettek részt. A pályázat koordinátora az aradi börtön volt.

A Szegei Fegyház és Börtön „Művészetterápia a börtönökben” című pályázata elsősorban a büntetés-végrehajtási intézetekben tevékenykedő felnőttek nevelésével foglalkozó személyekről (nevelőkről, szociális munkát végzőkről) szólt. Céljai között szerepelt azoknak a módszereknek és foglalkoztatási módoknak a felkutatása, melyeket a partnerségbe bevont intézetek, intézmények a művészetterápiával alkalmazhatnak, interdiszciplináris csoportok létrehozása (társadalmi-szociális reintegrációt segítő szakemberek révén), valamint a már jól kialakult munkamódszerek és gyakorlatok kicserélése, illetve tapasztalatcsere az Európában hasonló tevékenységet folytató szervezetek és intézmények között.

A pályázati tevékenység során a partnerek arra törekedtek, hogy a szakoktatási intézmény segítségével – esetünkben az aradi Sabin Drăgoi Művészeti Líceum közreműködésével – a művészetterápiával történő oktatást beemeljék az intézetek fogvatartásában lévő személyek oktatásába, képzésébe. A pályázat elsődleges célja volt, hogy olyan szakemberek képzéséhez járuljon hozzá, akik képesek lesznek az intézetekben a művészetterápia eredményeit felhasználni és oktatni, ezzel elősegítve a fogvatartottak iskolarendszerű oktatása mellett a szakkörök és foglalkozások munkáját. A pályázat másodlagos célja pedig az volt, hogy a nehezen kezelhető fogvatartotti csoportok, a speciális nevelési igényű fogvatartotti csoportok, a fogvatartottak informális csoportjainak „erős embereit” bevonja a nevelésbe, a végrehajtásban való együttműködésre. Ezért a pályázat implicit módon hozzájárulhatott az intézeti rend és biztonság növeléséhez, továbbá a rendkívüli események elkerüléséhez is.

2. A pályázatban részt vevő partnerek bemutatása

A pályázatban részt vevő partnerek bemutatását csupán röviden, lényegre töreően tesszük meg, mert szándékunkban áll jelen folyóirat hasábjain egy zárólag a büntetés-végrehajtási szakmai tapasztalatokat önállóan bemutató tanulmányt is közreadni.

Az aradi börtön Románia észak-nyugati részén található. Az 1 600 fő befogadóképességű intézetben 2012 júliusában közel 1 200 fő töltötte szabadságvesztés-büntetését. A büntetés-végrehajtási intézet 5 évtől életfogytig tartó szabadságvesztéseket hajt végre. A fogvatartotti állomány a legkülönfélébb szociális, kulturális és etnikai összetételű, sokan közülük hátrányos helyzetű szociális háttérrel rendelkeznek. A börtönben fogva tartott elítéltek a köztörvényes elkövetői csoportokból, valamint – az országhatár közelsége miatt – más, speciális elkövetői csoportokból kerülnek ki, úgy mint: illegális határátlépők, drogfutárok, embercsempészek, szervkereskedők stb. A fenti fogvatartotti

kör sajátos klasszifikációt kíván meg az intézettől. Elmondható még, hogy a fogvatartottak közül sokan egészségügyi, mentális és viselkedési/beilleszkedési problémákkal küszködnek, 25% fölött van azoknak az aránya, akik diagnosztizált pszichiátriai esetek és pszichológiai/pszichiátriai megfigyelés alatt állnak. Az aradi börtön rendelkezik már európai uniós pályázati tapasztalattal: az intézet a 2007-2009. években a „Az én esélyem a szabadságra” című PHARE-program országos koordinátora volt Romániában.

Az aradi Sabin Drăgoi Művészeti Líceum egy szakoktatási intézmény, ahol 2012-ben 957 tanuló folytatta tanulmányait, tantestülete 149 főt számlál. Az intézmény három oktatási szinttel működik: elemi, gimnáziumi és líceumi tagozattal. Az aradi Sabin Drăgoi Művészeti Líceum az egyetlen ilyen művészeti profillal rendelkező líceum Arad megyében, ahol a jövő művészeit nevelik és oktatják, olyan szakirányokon, mint a szobrászat, kisplasztika, zene, színházművészet. A líceum a legrégebbi múlttal rendelkező művészetoktatási intézmény Nyugat-Romániában; számottevő EU-s pályázati tevékenységet fejt ki, nyertes pályázatainak a száma eléri a húszat. Jelen pályázat lebonyolítása alatt más EU-s pályázati forrásainak az összértéke meghaladta a 60 000 eurót. A Művészeti Líceum a művészetek specialistájaként vett részt a pályázat lebonyolításában, létrehozta az alkotó tanárok csoportját, elvégezte a képzéseket, és kiképezte a művészeteket oktató büntetés-végrehajtási szakembereket, a nevelőket.⁶

Az olaszországi partner egy észak-olasz büntetés-végrehajtási intézetet volt, mely Verona városában működik. A veronai börtön a hazai viszonylatokat figyelembe véve is zsúfoltnak számít. Az intézet tényleges befogadóképessége 753 fő (663 férfi és 90 nő elítélt részére), ahol 2012-ben átlagosan több mint 900 főt (850 férfi és 73 női fogvatartottat) őriztek. A fogvatartotti állományba előzetesen letartóztatottak, nem jogerősen elítéltek és jogerős elítéltek – maximum 5 évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel – tartoznak. A fogvatartottak különböző geográfiai és kulturális háttérrel rendelkeznek, több mint 60 különböző állam polgárai, a külföldi elkövetők a veronai börtön összlétszámának a 70-75%-át teszik ki. Megjegyzendő, hogy ez a bábeli jelenség a mindennapokban komoly szakmai kihívást jelent a kezelő személyzet számára. A börtön egy külön részlegében, a többi fogvatartotttól elkülönítve vannak elhelyezve, a különös biztonságot igénylő fogvatartottak (az ügyészségekkel együttműködő személyek és a szexuális bűncselekmények elkövetői). A bánásmód területén legtöbb problémát és kihívást a kábítószerrel összefüggésben elítélt fogvatartottak jelentik. Ezek az elítéltek főleg az Európán kívüli területekről származnak, többségükben észak-afrikai és ázsiai államok polgárai, akik közül jó néhányan a börtönben is komoly befolyással bírnak, már ami a kábítószerkezhez való hozzáférést illeti.⁷

⁶ Az intézmény nem működött önálló, hivatalos honlapot. <http://www.facebook.com/pages/Liceul-de-Arta-Sabin-Dragoi/189526764399355>, 2012. 08. 29.

⁷ <http://www.polizia-penitenziaria.it/dap.asp>, 2012. 07. 10.

A 2011. márciusi olaszországi szakmai találkozón az intézetek delegációit fogadta Verona város polgármestere is.⁸

A nyertes pályázatban a radecei Fiatalkorúak Zárt Nevelőintézete volt a szlovén partner, amely a Szlovén Köztársaság büntetés-végrehajtási rendszerébe tartozik. Az intézet 70 kilométerre található Ljubljanától, az ország fővárosától, Radeče városban. A radecei intézet hajtja végre a fiatalkorú és fiatal felnőtt elkövetők 1 évtől 3 évig terjedő nevelői célú szabadságelvonását Szlovéniában. A végrehajtás nagy része az oktatási programok (elemi oktatás, gimnázium, szakmunkásképzés) köré van strukturálva. Mindezen tevékenységek egy szakemberekből álló gárda irányítása alatt zajlanak, amely munkaközösségeként működik. A fiatalkorúakkal való foglalkozásokat úgy alakították ki, hogy azokkal elsősorban a személyiséget és a kreativitást fejlesszék.⁹

A pályázatban részt vevő partnerek mellett az olvasónak nem kell részletelesen bemutatnunk a 127 éves Szegedi Fegyház és Börtönt. Röviden csak azt említjük meg, hogy Magyarországon a hosszú időre ítélt büntetés-végrehajtásában nagy tapasztalatra tett szert intézetünk. A börtön létesítésének kezdete óta büntetés-végrehajtási feladatokat lát el.¹⁰ A fogvatartotti létszám 2012 augusztusában 1 650 fő körül mozgott. A Magyarországon életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt meghatározó többsége a Szegedi Fegyház és Börtön I. számú,

⁸ A fénykép első sorában jobbról balra: Mircea Goina (félíg takarásban), az Aradi Börtön igazgatója; Pieralfonso Fratta Pasini, Verona város polgármestere; Danijela Mrhar-Prelić, a szlovéniai Igi női börtön igazgatója; dr. Margherita Forestan, hivatalnok; dr. Kiszely Pál bv. dandártábornok, főtanácsos, a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnoka; dr. Giuseppina Pedà, a Veronai Börtön nevelője, dr. Stefano Bertacco, önkormányzati képviselő és dr. Chiara Ghgetti, Verona Város Polgármesteri Hivatalának hivatalvezetője.

⁹ http://www.mpju.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/o_ursiks/organiziranost/, 2012. 08. 10.

¹⁰ A Szegedi Királyi Kerületi Börtön 1885. január 1-jén kezdte meg működését. Lásd: TÖRÖKFALVI TÖRÖK KÁLMÁN: *Emlékirat a szegedi királyi kerületi börtön és kir. törvényszéki fogházakról*. Engel, Szeged, 1886. 13. o.

Mars téri objektumában tölti büntetését,¹¹ akárcsak az a 20 fő, akiket a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt a bíróság.¹² A II. számú objektumban az előzetesen letartóztatottak vannak elhelyezve, a III. számú, nagyfai objektumban pedig a fogház és börtön fokozatú, viszonylag rövidebb ítélettel rendelkező személyek töltik büntetésüket.

A Szegedi Fogház és Börtönben a fogvatartottak művészeti tevékenységének (festészet, grafika, kézműves alkotások) – mondhatni – évszázados hagyománya van. Hosszan lehetne sorolni azoknak a tárgyakkal a sorát, melyeket az elítéltek a rendelkezésükre álló anyagokból – kezdetben főleg kenyérbéلبől és fadarabkákból – készítettek. A szegedi várbörtönben – mely de facto a Szegedi Fogház és Börtön elődjének is tekinthető – egy elítélt vérral rajzolt és megfestett kártyát is készített, melyet a nagyközönség először „Az alvilágnak nincs romantikája” című, a Somogy Megyei Múzeum által rendezett kiállításon tekinthetett meg 2003 decemberében.¹³ 2005 januárjában nyílt az a kiállítás, melyet a szegedi Csillagbörtön 120 éves fennállása kapcsán rendeztek meg a szegedi Móra Ferenc Múzeumban, ahol a látogatók a vérral festett kártyák mellett sok más érdekes, a fogvatartottak által zárkán készített, képzőművészeti szempontból is értékelhető alkotásával ismerkedhettek meg.¹⁴

Hogyha röviden tovább folytatjuk a történeti szempontú kitekintést, elmondhatjuk, hogy a Csillagbörtön elítélteinek alkotásairól a Parlamentben is szót ejtettek. A múlt század elején az egyik parlamenti felszólalásban az alábbiak hangzottak el: „Ezenkívül az volna a tiszteletteljes kérésem, hogy kivételes esetekben a felügyelő hatóság hozzájárulásával szellemi és művészeti téren is lehessen foglalkoztatni azokat, akik dologházi őrizet alá kerültek. Legyen szabad erre nézve a mélyen t. Képviselőháznak figyelmébe ajánlanom, hogy például Szegeden a Csillagbörtönben voltak olyan hosszabb szabadságvesztés-büntetésre ítélt foglyok, akiknek művészi hajlamossága ott tűnt ki. Egyes elítéltek épen e nevelő hatású foglalkoztatás mellett művészi hajlamosságokat árultak el. Ma is ott van a szegedi Csillagbörtön irodájában egy olyan művészi értékű óramű, amely az illető fogolynak találékonyságát és művészi hajlandóságát kellőképp mutatja. Tudunk eseteket, hogy hosszabb szabadságvesztés-büntetésre ítélt foglyok közül egyesek festőművészi és szobrászművészi hajlamosságokat mutattak. Ezeknek ápolása, azt hiszem, elsőrendű feladat. Kívánatosnak tartom tehát a törvényben gondoskodni arról, hogyha a felügyelő hatóság ilyent észlel, az illető szigorított dologházba vétetteknek ne

¹¹ A BVOP Központi Szállítási és Nyilvántartási Főosztály adatai alapján 257 fő (2012. augusztus 22-ei adat; ez a szám 2012 májusában 236 volt) életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt tölti büntetését, melyből a Szegedi Fogház és Börtönben 184 fő elítélt van elhelyezve.

¹² A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi. IV. törvény 47/A. § (1) bekezdés. A továbbiakban: TÉSZ.

¹³ <http://www.smmi.hu/alvilag/alvilag.htm>

¹⁴ CSAFÓ JÓZSEF: *Börtöntörténeti kiállítás a szegedi Móra Ferenc Múzeumban. Jogtörténeti Szemle*, 2005. 1. szám. 67-68. o.; Lásd még: <http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/TanszekiKiadvanyok/doc/JSZ200501.pdf>; http://www.museum.hu/k/120_eves_a_Csillagborton_-_Bortontortenet_i_kiallitas

csak fizikai munkára való fogása történhessék meg, hanem ez a művészi hajlamosság is arra feljogosítsa a felügyelő bizottságot, hogy ilyen módon, művészi téren is foglalkoztassa őket.”¹⁵

A fenti mondatok Gál Jenő képviselőtől, az Országgyűlés Képviselőházának 102. ülésén hangzottak el 1927. december 13-án, mely napon a Képviselőház a „büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló törvényjavaslatot” tárgyalta.¹⁶ Ezzel az idézettel elsősorban csak azt szerettük volna kiemelni, hogy közel száz évvel ezelőtt napirenden volt a törvényhozás különböző szintjein az elítéltekkel való bánásmód kérdéseinek a megvitatása, akárcsak az értelmes és hasznos elítélt-foglalkoztatási módok megtárgyalása is. Másrészt pedig ez a kiragadott képviselőházi felszólalás annak is ékes bizonyítéka, hogy a szegedi Csillagbörtönben akkor is hosszú időre ítélték töltötték büntetésüket. Az intézet akkori igazgatója, dr. Csiky Jenő és a személyi állomány tagjai minden bizonnyal igyekeztek a legjobb szakmai tudásukkal eleget tenni annak a büntetés-végrehajtási kihívásnak, amivel a hosszú ideig tartó büntetések végrehajtása jár.

3. A büntetés-végrehajtási szakmai szempontok érvényesülése a projektben

A szabadság megvonása nevelési szinkópákat és zavart személyiségképet szülhet, ezért a nevelés fontos szerepet tölt be ezeknek a negatív hatásoknak a csökkentésére, továbbá hozzájárul a belső „felborult” rend ellensúlyozására, ami a szabadságmegvonás miatt alakul ki. Ezért a büntetés-végrehajtási nevelés egyik legfontosabb tevékenysége, melyet a mindennapok során kifejti: a fogvatartáshoz való alkalmazkodás, továbbá a szabadulásra való felkészítés, a társadalomba való visszavezetés/reintegrálás folyamatának elősegítése.

Jelen pályázat alapötlete az aradi börtön Nevelési és Pszichológiai Osztálya statisztikai adatainak elemzése kapcsán született, mely adatok relevanciája szerint az aradi börtönben szabadságvesztés-büntetésüket töltők összlétszámának több mint harmada – a büntetés-végrehajtási nevelés szempontjából is – deviáns magatartásúnak tekinthető, mely fogvatartotti populáció a szokásosnál is több odafigyelést, nagyobb hozzáértést, speciális nevelői munkát igényel. Ezek a börtönlakók gyakran vesznek részt fogvatartotti programokon, így művészeti, irodalmi, valamint ismeretterjesztő jellegű foglalkozásokon is. A fogvatartottak integrálása és a börtönártalmak csökkentése érdekében úgy gondolták a szakemberek, hogy növelni kell a sajátos nevelési igényeket kielégítő szaktudást azon személyek vonatkozásában, akik ebben a szociális, reintegrációs munkában részt vesznek, vagyis a nevelő személyzetet e tekintetben is képezni kell.

¹⁵ [Az] Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 1927. VII. kötet. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 1927. 278. o.

¹⁶ A szegedi büntetés-végrehajtás történetét bemutató készülő kiadványunk szerkesztése során behatóan tanulmányoztunk minden olyan forrást, melyekben intézetünkkel kapcsolatosan használható adat szerepelhet. Lásd: A szegedi büntetés-végrehajtás múltja és jelene. (Szerk. Nagy István.) Szeged, Szegedi Fegyház és Börtön, 2011. 66 o. Kézirat.

Ezért a pályázat arra tett javaslatot, kísérletet, hogy hozzunk létre az érintett nevelőkből egy munkacsoportot, és ők részesüljenek speciális képzésben. Javaslatot tettünk arra is, hogy a művészetterápia legyen beemelve a partnerintézetek nevelési tevékenységébe. Úgy gondoltuk, hogy a projekt megvalósítása hozzájárulhat a fogvatartottak és a végrehajtó személyzet közötti kommunikáció javításához, hogy a fogvatartottak tevékeny bevonása a végrehajtás folyamatába csökkenheti az antiszociális viselkedésmódokat. Olyan készségeknek és kompetenciáknak az „előhívására” tettünk kísérletet, amelyek az önbecsülést és értékvalasztást növelik az elítéltek körében.

A fogvatartottak körében tapasztalható pszicho-szociális sajátosságok, a szociális szerepek csökkenése, a személyes igények és az ezek magvalósíthatósága közötti ellentmondás (konfliktus), a pszichológiai zavarok állandó jelenléte, megjelenése a viselkedésben és ezek erőszakos cselekményekben való kifejezése; mindezek generálják a fogvatartott viselkedésének megváltozását. A börtön közege a hihetetlenül erős szubkultúrájával képes megváltoztatni a fogvatartott személyiségét, főleg azokra van nagy hatással, akik első büntetésüket töltik. Ez a ráhatás „a speciális börtönbeli értékek” iránti alkalmazkodáshoz vezethet, a büntetésüket töltőknél tipikus visszaeső-típusú elkövetővé válás alakulhat ki. Innentől kezdve jelennek meg a szabadulás utáni alkalmazkodási nehézségek, munkahelyi, szociális és családi problémák; sokan a szabadultak közül rövid időn belül visszakerülnek a börtönbe.

Mindazért tehát, hogy a szabadságelvonással járó, azonnal és folyamatosan jelentkező stresszhelyzetek és traumás hatások csökkentését és semlegesítését elérjük, az érintettek részére támogató programokra, pszichológiai és szociális segítségre van szükség. Egy ilyen program lehet a művészetterápia, mely lehetővé teszi a bezárt közegből való kikapcsolást (kikapcsolódást, elvonatkoztatást), a művészetekkel való azonosulás és a kreativitás kibontakoztatása, az abban való aktív részvétel révén. Ez a megállapítás azon alapszik, hogy a művészeti alkotás az alkalmazkodási készséget fejleszti, a fizikai és a pszichikai és állapotot javítja, az agresszió és a frusztráció forrásait kiiktathatja. Segíti a börtön személyzetével való jobb kapcsolat kialakítását, és erősíti az önbecsülést. Az így létrehozott alkotások alkalmasak lehetnek arra, hogy a civil társadalom, a börtönön kívüli közösségek érzékenyebbé váljanak a fogvatartotti státusszal kapcsolatban felmerülő problémákra, azért mert – ami intézetünk esetében is hatványozottan érvényes – a hosszú időre ítélt fogvatartottak, különösen a TÉSZ-re ítélték, nem élhetnek a resztoratív igazságszolgáltatás adta lehetőségekkel.¹⁷

Művészetterápiás tevékenységek valamilyen formában már folytak a pályázatban részt vevő partnerintézetekben, de elmondható, hogy az állomány nem volt kellőképpen felkészítve a különböző művészeti ismeretek tekintetében, az oktatáshoz szükséges készségekkel pedig még nem rendelkeztek. Kö-

¹⁷ A resztoratív (helyreállító) igazságszolgáltatás központi kérdése és legfőbb célja az áldozatok kártalanítása, az áldozat és az elkövető megbékélése. Lásd: <http://jesz.ajk.elte.hu/vigh14.html>, 2012. 07. 10.

vetkezésképp igényként merült fel, hogy a börtön személyzete a művészetek területén jártasabb személyekkel aktív kapcsolatokat létesítsen, hogy megismerjen más bevált gyakorlatokat és bánásmódokat az európai börtönökből, ahol ezek a tevékenységek az önkéntesek bevonásával megvalósulnak, vagy együttműködési megállapodások alapján a helyi civil közösséggel együttműködésben realizálódnak. Szükség volt tapasztalatok gyűjtésére, hogy a jövőben megvalósítandó programokban részt vehessünk.

A pályázat segített a részt vevő feleknek a felnőttek oktatásában, különösen a fogvatartottak oktatásában. A feltárt és alkalmazott európai gyakorlatot tapasztalatcserékkel adjuk tovább, a művészetterápia területén új módszerek kidolgozásával, a civil közösségek bevonásával valósítjuk meg. A partnerség, a pályázat során történő együttműködés az előfeltételeit teremtette meg egy későbbi stratégiai együttműködésnek, melyben az oktatási intézmények, a büntetés-végrehajtási intézetek, valamint a helyi közösségek közötti modell működőképes lehet más európai országok számára is.

A kidolgozott metódusokkal a részt vevő felek kísérletet tehetnek európai módszerek kialakítására, tapasztalatcserék lebonyolítására, új művészetterápiás módszerek kidolgozására; megtanulhatnak hátrányos helyzetű csoportokkal foglalkozni, gazdagíthatják az oktatási intézmények és a börtönök nevelési ismereteit. A művészetterápia által alkalmazott módszerek és megoldások, valamint ezeknek a technikáknak az egységesítése európai szinten lehetővé tenné egy egységes beavatkozási (kezelési) módszer standardizálását, még akkor is, ha tudjuk, hogy a technikák alkalmazása bizonyos fokú kreativitás meglétét feltételezi. Ezen módszer egyértelmű szellemi hozadéka, eredménye az lesz, hogy a közösség a fogvatartottak stigmatizálásával kapcsolatos nézeteit átgondolja, és átértékeli. A közösségi haszna pedig az új alkotások megszületése lesz.

4. A pályázat speciális célkitűzései

Az általánosságban kinyilvánított szándékokon, elképzeléseken túl a pályázat a következő speciális célkitűzéseket fogalmazta meg:

1. Kompetenciák és készségek fejlesztése, melyeket a művészetek általi oktatásban a reintegrációt segítő személy (a nevelő) alkalmazhat;
2. Az alkotók interdiszciplináris csoportjainak kialakítása; speciális, adaptív csoportok kialakítása és művészetterapeuták képzése;
3. Azoknak az előfeltételeknek és stratégiáknak a megteremtése, melyek alapján az együttműködésben részt vevő börtönök európai modellek alapján együtt tudnak működni.

Minden EU-s pályázat részét képezi azoknak a várt eredményeknek a felsorolása, melyeknek a projekt lebonyolítása után, vagy már aközben jelentkeznie kell. Pályázatunk esetében a várható eredmények megvalósulása mellett projekttermékek létrehozására is szerződünk, tehát ezek megvalósulása minden partner esetében szerződéses kötelezettség volt. Ezek a projekttermékek a következők: a sajátos nevelési igényű csoportokkal foglalkozó terapeuták

(oktatók, nevelők) képzésére vonatkozó oktatási segédlet (tulajdonképpen egy oktatási segédanyag, modul) elkészítése; a börtönökben a művészetterápiát alkalmazók számára egy gyakorlati útmutató összeállítása, valamint ezeket a gyakorlati fogásokat, módszereket is bemutató honlap létrehozása és meghatározott ideig tartó működtetése.¹⁸

5. Technikai tudnivalók a pályázati formával kapcsolatban, kulcsfogalmak

Pályázattechnikai szempontból az „Egész életen át tartó tanulás” program pályázatai nem tartoznak a nehezen megírható, bonyolult, sok mellékletet és kvázi felesleges adminisztrációs terhet jelentő pályázatok közé. Mivel intézetünk kiterjedt pályázati tevékenységet folytat, ezért van összehasonlítási alapunk, így kijelenthetjük, hogy példának okául egy hazai TÁMOP típusú pályázattal a Grundtvig pályázatot nem lehet és nem is szabad összehasonlítani. Ezért minden szakmabelit csak biztatni tudunk, hogy éljenek ezzel az EU-s pályázati lehetőséggel, hiszen intézetünk példáját követve már két másik hazai büntetés-végrehajtási intézet is sikeresen pályázott ebben a pályázati programban. A Budapesti Fegyház és Börtön, valamint a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön jelenleg is részese egy-egy ilyen nemzetközi projektnek.

A Szegedi Fegyház és Börtön feladata a nyertes pályázat kapcsán – a szakmai koncepció kialakítása, a partnerekkel történt egyeztetések, a kommunikációs és együttműködési elvek kidolgozása mellett – az volt, hogy a nemzeti hatóság honlapjáról letöltött pályázati űrlapot¹⁹ kitöltse és továbbítsa a Tempus Közalapítványnak. A pályázat koordinátora fogja össze a szakmai munkát, és figyel arra, hogy minden partner határidőre továbbítsa saját nemzeti hatósága számára a szakmai anyagot, magát a pályázati dokumentációt, ami – a hazai, főleg TÁMOP-pályázatokon edződött kollegáink számára: vigasztalás – nem bonyolult, végtelenül egyszerű folyamat.²⁰ A pályázattal beadandó mellékletek sora is elenyésző más EU-s pályázatokhoz képest. Figyelni kell továbbá arra, hogy a közpénzekből nyújtott támogatások átláthatóságáról szóló 2007. évi CLXXXI. törvény értelmében az intézetnek az „érintettségre vonatkozó nyilatkozatot” kell tennie (mivel közpénzt használ fel/el). A nyilatkozat csatolása nélkül a benyújtott pályázat érvénytelen, illetőleg, ha az érintettség fennáll, de a pályázó az érintettség közzétételét a fenti törvény szerint nem kezdeményezte, számára támogatás nem nyújtható.

¹⁸ A honlap már elkészült, tartalma folyamatosan frissül.

Lásd: www.arttherapyintheprisonaries.eu

¹⁹ A pályázat beadásának esedékessége minden év február hónap közepén esedékes. A pályázati űrlap letölthető: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc1208_en.htm

²⁰ Már megjelent az „Egész életen át tartó tanulás” program 2013-ra szóló pályázati felhívása. Letölthető: http://www.tpf.hu/pages/newslit/index.php?page_id=1939, 2012. 08. 21.

5.1. A nemzetközi mobilitás fogalma

A pályázat szakmai része az ún. mobilitásokon valósult meg. Nemzetközi mobilitásnak az alábbiak tekinthetők: egy mobilitás egy külföldi út, mely a partnerség keretében valósul meg. Az utazás célja lehet a partnerek egyikének felkeresése vagy egy, az „Egész életen át tartó tanulás” program (illetve annak elődprogramja) keretében támogatott projekt vagy hálózat által szervezett rendezvény meglátogatása. Csak egy személy egy külföldi útja számít egy mobilitásnak, de ugyanaz a személy több mobilitásban is részt vehet egy partnerség keretein belül. Ha egy út keretében kettő vagy annál több országot érint, és több partnert látogat meg a mobilitást teljesítő személy, utazása egy mobilitásnak számít. A mobilitásoknak nincs minimális vagy maximális időtartamuk, kivéve a diákcsereket a Comenius bilaterális együttműködések keretében. További szabály, hogy csak a külföldi utazás számítható a nemzetközi mobilitások közé. (Az országon belüli mobilitás, amennyiben az Európai Unió tengerentúli országaiba és távoli területeire²¹ irányul, szintén nemzetközi mobilitásnak számít.²²)

5.2. A pályázat disszeminációja

A fenti fogalom tulajdonképpen egy szép magyar szó mostanság divatos idegen nyelvű megfelelője: a disszemináció szétterjedést jelent. A pályázati szakzsargonban használatos fogalom alatt olyan tevékenységeket értünk, melyek célja, hogy egy projekt „tág értelemben vett eredményeit hozzáférhetővé tegyék mindazok számára, akik nem voltak résztvevői az adott projektnek, a projekt eredményeinek olyan módon történő továbbadása és hasznosítása, hogy azok beépüljenek a projektet megvalósító szervezet további munkájába, illetve jóval szélesebb körben hozzájáruljanak újabb innovációk / ötletek megszületéséhez, ösztönözve hasonló fejlesztési folyamatok elindítását.”²³

Intézetünk a disszemináció érdekében – különösen a hazai projekttalálkozók során – olyan projektprogramot állított össze, melyben hangsúlyosan szerepelt a projektnek a társadalommal való bemutatása, megismertetése. Ezért mindkét szegedi projekttalálkozó során Szeged város impozáns kiállítótereiben bemutatuk a pályázat ideje alatt készült elitélti alkotásokat.²⁴ Ezek a helyszínek olyan oktatási és kulturális intézmények voltak, ahol naponta akár több ezer hazai és külföldi diák, tanár, városlakó fordult meg, ahol önkéntelenül is „belebotlottak” a projekt plakátjaiba, valamint az intézet által kiállított tárgyakba.

²¹ Kanári szigetek, Guadeloupe, Martinique, Francia Guyana, Réunion, Azori-szigetek, Madeira

²² Grundtvig Tanulási Kapcsolatok Navigátor - A felnőttkori tanulás Európai együttműködésének útmutatója. (Szerk. Baukó Bernadett.) Budapest, Tempus Közalapítvány, 2005. 21. o. Letölthető: http://www.tpf.hu/upload/docs/grundtvig/olvasmanyok/gr_navigator_hu.pdf, 2012. 08. 15.

²³ Lásd: TÓR ÉVA: *Eredmények terjesztése a Leonardo projektekben - Útmutató*. Budapest, Tempus Közalapítvány, 2004. 8. o. Letölthető: http://www.tpf.hu/document.php?doc_name=/konyvtar/leonardo/disszem.pdf, 2012. 07. 30.

²⁴ A kiállításokról lásd bővebben a tanulmány 6. pontját, valamint hivatkozásait.

A Szegedi Fegyház és Börtön sajtósa a hazai projekttalálkozókra mindkét alkalommal meghívta a médiát. A partnerek látogatását megelőzően eljuttatta a média részére a projekt tervezett programját, megjelölve benne a sajtónyilvános események helyszíneit és időpontjait, de tájékoztatta a médiát azokról az alkalmakról is, amikor munkatársaink külföldi mobilitásokon vettek részt, azokról rövid beszámolót készített, és az intézet honlapján közzétette.

Összességében elmondható, hogy az intézet projekttevékenységét a média folyamatosan figyelemmel kísérte, ami köszönhető az évtizedek során kialakult és jónak mondható médiakapcsolatainknak, de a figyelemfelkeltő címet viselő EU-s pályázati formának is.

5.3. Az arculati elemek használatának szabályai

Az arculati kézikönyv segítséget nyújt abban, hogy a pályázati tevékenység során a kiadványokon, a plakátokon vagy egyéb sajtótermékeken, amikor a pályázatról van szó, a projekt hivatalos arculati elemeit használjuk. Az Európai Bizottság Oktatás és Kultúra főigazgatóságának logója, a koordinált programok logói, valamint azok használati útmutatója az internetről letölthető.²⁵ Ez azért fontos, mert az EU-s pályázatok esetében is igaz az, hogy az arculati elemeket csak abban a formában és színben szabad felhasználni, ahogyan az a hivatalos – a fentiekben hivatkozott – helyen szerepelnek. Esetünkben az arculati elemek a pályázat elbírálása és a záró beszámoló elkészítése között megváltoztak. Kiadványainkon és a plakátokon a pályázat kiírásakor használatos arculati elemeket használtuk, de a 2012. szeptember 30-án továbbított záró beszámolónkon már az új arculati elemeket használtuk. A nemzeti hatóságok az arculati elemek használatának helyességét ellenőrizni szokták, ezért a pályázat megvalósulása során mindenképpen fontos ezen apróságokra is figyelmet fordítani.

A pályázattal kapcsolatos minden szakmai anyag és azok mellékletei megtalálhatók a jól áttekinthető, megfelelően strukturált honlapon.²⁶ Emellett a Grundtvig Tanulási Kapcsolatok Navigátor és a nemzeti hatóság, a Tempus Közalapítvány honlapja is hasznos információkat tartalmaz egy új projekt generálásához és kidolgozásához, valamint a leendő partnerek keresésében is segítséget nyújt. A Navigátor áttekintése során érdemes figyelembe venni, hogy 2005-ben készült, a benne foglalt információk egy része már idejélmúlt, de ettől eltekintve jó és hasznos segédanyagnak bizonyult.

5.4. Adminisztráció, igazolások, a beszámoló elkészítése

A nemzetközi mobilitásokat a nemzeti hatóság számára igazolni kell. Ezért a beszámoló elkészítésének megkönnyítése végett a szakmai találkozókra a tapasztalatokat, valamint a képzés anyagát minden esetben adminisztráltuk. A fogadó intézet a mobilitáson résztvevők részére részvételi igazolást bo-

²⁵ http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/graphics/identity_en.htm, 2012. 08. 21.

²⁶ http://www.tpf.hu/pages/content/index.php?page_id=622, 2012. 08. 17.

csátott ki, emellett a szakmai munkán résztvevők kitöltötték egy részvételi jegyzőkönyvet (jelenléti ívet) is, melyet minden résztvevő kézjeggyével ellátott, melyet a fogadó fél aláírásra jogosult vezetője pecséttel és aláírásával hitelesített. A fentiek mellett a mobilitások során az utazás tényét igazoló iratokat (pl. külföldi kiküldetési rendelvény) is megőriztük, akárcsak a költségek tekintetében a gépjárművek üzemanyag számláit, valamint a szállodai számlákat is. A felsoroltak a szakmai beszámoló mellékletét képezték. A nemzeti hatóság részére a pályázat szakmai beszámolója mellett azt is igazolni kell, hogy a támogatási szerződésben a vállalt számú mobilitásnak eleget tettünk-e, melyet a felsorolt mellékletek hitelt érdemlően bizonyítanak.

Az adminisztráció részét képezi az előrehaladási jelentés elkészítése, amely kb. a projekt felénél esedékes. Ez egy rövid iromány, amit a nemzeti hatóságnak azért kell megküldeni, hogy abból kitűnjön: hol tart a kedvezményezett a megvalósítás során. Az előrehaladási jelentést minden támogatott partner felhívásra, a saját nemzeti hatóságának teszi meg, amelynek időpontja partnereként nagyon eltérő lehet. Vannak olyan EU-s országok, ahol a nemzeti hatóság nem ír elő előrehaladási jelentési kötelezettséget, nagyvonalúan megbízik a támogatott intézményekben.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a nemzeti hatóság, a Tempus Közalapítvány az első perctől kezdve kiemelt figyelmet fordított intézetünkre, mert – mint említettük – a hazai bv. intézetek közül először nyertünk ilyen típusú támogatást. Elmondhatjuk, hogy az elmúlt két év során az intézmények között a kommunikáció és az együttműködés zökkenőmentes volt, a felmerült kérdéseinkre a nemzeti hatóság munkatársai készségesen, időben válaszoltak.

5.5. *Finanszírozási kérdések*

A Szegedi Fegyház és Börtön a „Művészetterápia a börtönökben” pályázaton 22 ezer eurót nyert, mely összegnek a 80%-át az intézet az európai fizetőeszköz 2010. augusztusi középárfolyamán kapta meg. A fennmaradó 20%-ot az intézet a záró beszámoló elfogadását követően kapja meg, ami azt is jelenti természetesen, hogy a mobilitásokat a rendelkezésre álló támogatási összegből úgy kellett kigazdálkodni, hogy a fennmaradó – tulajdonképpen az intézet által megelőlegezett – 20%-ot is el kellett költeni. Ez a körülmény pontos költségvetési számításokat igényelt, hiszen a támogatás megítélése és az elszámolási időszak alatti két évben a forint-euró árfolyam jelentős átalakuláson ment át.

6. A pályázat hasznosulása a Szegedi Fegyház és Börtönben, tapasztalatok

A pályázat elsődleges célja az volt, hogy szakembereink képzéséhez járuljon hozzá. Ezek a szakemberek lehetőséget kaptak arra, hogy külföldi büntetés-végrehajtási intézeteket látogassanak meg, és ott nemcsak a szigorúan vett pályázati programban leírt képzésekben vegyenek részt, hanem általánosságban megismerjék más országok büntetés-végrehajtási rendszereit. Természetesen

az elsődleges pályázati cél megvalósulására helyeztük a hangsúlyt: hogy képpé váljunk intézeteinkben a művészetterápia eredményeit felhasználni és oktatni, ezzel elősegítve a fogvatartottak oktatása mellett a szakkörök és foglalkozások munkáját. Elmondhatjuk, hogy a két év során több mint húsz nevelő kollégánk vett részt külföldi szakmai úton. Nevelő kollégáink mellett a biztonsági szakterületen dolgozó munkatársaink is lehetőséget kaptak, hogy egy-egy mobilitáson a szakmai munkába bekapcsolódhassanak. A Szegedi Fegyház és Börtönből a projekt kétéves időtartama alatt nyolc alkalommal utaztak külföldre munkatársaink. Ezeket a külföldi utakon teljesítettük a támogatási szerződésben vállalt 24 mobilitást.

A Szegedi Fegyház és Börtön tekintetében a másodlagos pályázati cél talán még hangsúlyosabban érvényesült: mégpedig az, hogy a foglalkozások során a nehezen kezelhető fogvatartotti csoportokat, a fogvatartottak informális csoportjait is „elérhessük”, megszólíthassuk, az intézet „erős embereit” sikeresebben vonjuk be a nevelésbe, a végrehajtásban való együttműködésbe. Mindezekre tekintettel úgy gondoljuk, hogy a projekt implicit módon hozzájárult az intézeti rend és biztonság növeléséhez, továbbá a rendkívüli események elkerüléséhez is, ami a Csillagbörtön emberéleteket követelő, tragédiáktól sem mentes történetét ismerve, annak mindenkorai fogvatartotti állományát figyelembe véve nem egy elhanyagolható szempont.²⁷ Meggyőződésünk, hogy a pályázat sikeresen járult hozzá a fogvatartottak beilleszkedéséhez és adaptációját támogató szakmai munkához, segítette megismerni a börtönben élők szubkultúráját és a szociális reintegráció elősegítésében is fontos szerepet játszott.

Zhao Jing Che elítélt az egyik foglalkozáson Giuseppina Pedaról, a veronai börtön nevelőjéről készített portrét. (Fotó: Schmidt Andrea – Forrás: delmagyar.hu)

²⁷ Balogh László: Tragédiák a gyár életében. In: Emlékkönyv 1951-2001. 50 éves a börtönbútor-gyár. (Szerk.: Oláh Miklós.) Szeged, Bába és Társa Kiadó, 2001. („Szegedi Csillagbörtön” – Történeti, tudományos, módszertani közlemények III.) 190-211. o.

A projekt kezdetekor a csoportos és egyéni foglalkozásokkal érintett azon fogvatartottak száma, akik vállalták az alkotó tevékenységet – akár egyénileg zárkán, akár csoportos foglalkozások keretében – elenyésző volt. Az elítéltek, többek között a rendelkezésre álló jelentős anyagi forrásoknak köszönhetően is, olyan kézműves foglalkozásokat próbálhattak ki, melyeket korábban az intézeti költségvetés szabta szűk keretek nem engedhettek meg. Ezek között említhetjük meg az üvegfestő kézműves foglalkozásokat. Üvegfestő csoport a gyógyító-nevelő csoportban és a Csillagban,²⁸ a fegyház körleten is működik. Mindenképpen eredményként könyvelhetjük el a fegyház körlet újonnan létesített kerámiázó és agyagozó helységét is. Az elítéltek részére meghirdetett képzőművészeti pályázatok során művészeti szempontból értékes és színvonalas alkotások születtek. Kezdetben alig egy tucatnyi elítélt vette a bátorságot, hogy zárkán készített alkotásával (ceruzarajz, grafika, kisplasztika, makett stb.) jelentkezzen. A legutóbbi kiállításra közel száz elítélt egyénileg több alkotással is megmérettette magát. Figyelemreméltó alkotásokkal állt elő többek között az egyik TÉSZ-re ítélt fogvatartott is, aki zárkájában fából készített méretarányos maketteket.

Intézetünk elérte azt, hogy az elítéltek alkotásait a város patinás helyszínén mutathassa be, többek között a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár kiállítóterében,²⁹ valamint a József Attila Tanulmányi és Információs Központban,³⁰ ami köztudottan a Dél-Alföld egyik legszínvonalasabb kiállítótere. Ez év októberének elején nyílt meg az az elítéltek alkotásait felvonultató kiállítás, melynek a híres szegedi Fekete Ház – a Móra Ferenc Múzeumhoz tartozó önálló intézmény – ad otthont egy olyan kiállítóterben, ahol 2006 őszén Salvador Dalí aranykorát felvonultató művészeti alkotásokat mutattak be.

²⁸ A Szegedi Fegyház és Börtön csillag alakú épületegyütteséről van szó, mely jelenleg az intézet fegyház körleteként működik. Hajdan ebben az épületben, a „C utcában” elsősorban egyszemélyes elhelyezés érvényesült, melyről intézetünk első igazgatója, Törökfalvi Török Kálmán is ír említést tesz a börtön első éves munkáját bemutató könyvében. Vö.: TÖRÖKFALVI TÖRÖK KÁLMÁN: *Emlékirat a szegedi királyi kerületi börtön és kir. törvényszéki fogházakról*. Szeged, Engel, 1886. 37. o.

²⁹ http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/bye-bye_lany_es_a_keramiaremete/2200779/, 2012. 08. 19.;
<http://szegedma.hu/hir/szeged/2011/01/muveszetterapia-az-elitelteknek-fotok.html>, 2012. 08. 30.

³⁰ http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/bety-art_eliteltek_kiallitasa_a_tik-ben/2241555/, 2012. 08. 19.;
http://vtvszeged.hu/hun/s_!news/n_allvideo/t_Vide%C3%B3anyagok/index.html?page=90, 2012. 08. 19.

A fénykép a Szegedi Fegyház és Börtön aulájában készült az első, 2011. januári projekttalálkozón.

A fentieket is figyelembe véve meggyőződésünk, hogy intézetünk a nemzetközi együttműködés során a partnerekkel együtt a disszeminációs kötelezettségének is eleget tudott tenni, a pályázat belső, intézeten belüli és külső disszeminációja egyaránt megvalósult. Erre elegendő legyen példaként azt felhozni, hogy ha a Google internetes keresőben a „művészetterápia elítéltek”, „művészetterápia Szeged”, „művészetterápia csillagbörtön”, kifejezésekre rákeresünk, akkor a Szegedi Fegyház és Börtön „Művészetterápia a börtönökben” című projektje oldalakon át a keresési eredmények első helyén szerepel.³¹

Elmondhatjuk azt is, hogy a külföldi mobilitások során legalább ilyen élénk sajtóérdeklődés követte a projektet, a projekttalálkozóról rendszerint jelentek meg tudósítások úgy az olasz,³² mint a román és romániai magyar médiában is.³³

³¹ <http://www.firstpost.com/topic/place/hungary-muveszetterapia-a-csillagbortonben-szegedenasf-video-zDyb0Qa7SaY-1274-1.html>, 2012. 08. 19.;

http://wn.com/M%C5%B1v%C3%A9szetter%C3%A1pia_a_Csillagb%C3%B6rt%C3%B6nben-Szegedenasf#/videos, 2012. 08. 20.

³² <http://www.veronaoggi.it/2011/marzo/18marzo/newsV110514.htm>, 2012. 08. 20.; http://www.larena.it/stories/Home/315223_inaugurata_la_mostra_arte_terapia_in_carcere/, 2012. 08. 20.;

³³ http://www.adevarul.ro/locale/arad/Profesorii_de_la_penitenciar_vor_fi_instruiti_cu_privire_la_metodele_de_predare_0_342565792.html, 2012. 08. 20.; http://www.nyugatijelen.com/jelenido/muveszetterapia_a_borton_falain_belul.php, 2012. 08. 20.

Papp János

A büntetés-végrehajtás egyenruháinak rövid történeti áttekintése

1852-ben, a forradalom és szabadságharc bukását követően Magyarországon elfogadták az osztrák büntető-törvénykönyvet, amely kimondta, hogy az elsődleges büntetési forma a szabadságvesztés. Ennek értelmében a szabadságvesztésre ítéltet az erre a célra átalakított országos börtönökben (Munkács, Illava, Vác, Márianosztra), illetve újonnan épített büntető-intézetekben (Nagyenyed) kellett elhelyezni. Ettől kezdve az intézetek személyzete kifejezetten a börtönügy szolgálatában állt, a korábban ezt a tevékenységet ellátó katonákkal, pandúrokkal, zsandárokkal, porkolábokkal ellentétben. Testületi hovatartozásukat a részükre kiadott egységes egyenruha fejezte ki.

Az 1891. november 30-án kelt 43.845/1891. számú IM rendelet, amely az „Öltözeti szabályzat a magyar kir. országos büntető intézeti hivatalnokok részére” címet kapta, írta le elsőként a büntetőintézetek személyzetének ruházatát. Ebben az időben a tisztviselői beosztásban lévők látták el a börtönök igazgatását, adminisztratív munkáját, valamint az egészségügyi ellátást, az oktatást és a vallásgyakorlást. Az őri személyzet volt felelős a rendért, biztonságért, a foglalkoztatásért, valamint az élelmezésért.

A hivatalnokok egyenruhája kétféle volt: díszöltöny és házi öltöny. A díszöltöny fehér lószőrforogós és koronás címert ábrázoló érc bogláros, finom fekete nemezből készült kalapból, valamint sötétkék, aranygombos, a kar részen vitézkötéses atillából és ibolyaszínű bevarrásos sötétkék pantallóból állt. A házi öltöny sapkából, amely a honvédtisztekéhez hasonló kivitelben, fehér posztóból készült, sötétkék zubbonyból, ami két mell-, illetve derékzebbel volt ellátva és szürke pantallóból vagy csizmanadrágból állt. A köpeny szintén a honvédtisztekéhez hasonló barna posztóból, aranygombos kivitelben készült. Lábbeliként fél-, illetve egész cipőt, rövidszárú bőrcsizmát vagy a honvédtisztekéhez hasonló csizmát viselhettek.

1920-tól 1945-ig a büntetőintézetek személyzete a következő egyenruhákat viselte. A börtönügyi tisztviselők házi öltönyéhez különféle ruházati felszerelések tartoztak: a honvédtisztekéhez hasonló alakú, fekete posztóból készült, szemernyővel, állszíjjal és hurkos rózsával ellátott sapka; a sötétkék, aranyzsinóros zubbony, aranyozott rézgombokkal, gallérján ibolyaszín hajtókával; a szürke pantalló vagy csizmanadrág, a fekete selyem vagy gyapjúszövetből készült, fehér nyakszegéllyel ellátott nyakravaló; a fekete és simafejű cipő vagy félszárú csizma. A felszerelés leírását folytatva: a köpeny sötétbarna posztóból készült, kétsoros, aranyozott fémgombokkal volt ellátva, továbbá ibolyaszín posztóval volt szegélyezve. A szolgálati tekintélyük növelésére a börtönügyi tisztviselők az 1861M gyalogtiszti kardot viselték.

Az egyes állások és fizetési fokozatok megkülönböztetése céljából a tisztviselők az egyenruha gallérjára varrott, 3 cm széles lila hajtókán kis rozettákat viseltek. A XI. fizetési osztályban egy, a X.-ben kettő, a IX. fizetési osztályba tartozó tisztviselők pedig három darab rozettát. A VII. és VI. fizetési osztályba tartozó igazgatók bal vállukon 5 mm széles, meggy színű selyemmel átszőtt vállzsinórt, a V. fizetési osztályba soroltak ezen felül pantallójukon 4 cm széles ibolyaszínű függőleges sávot is hordtak.

A börtönigazgató a házi öltönyön kívül díszöltönyt is köteles volt beszerezni. Az utóbbit ünnepélyes alkalmakkor viselte. A többi tisztviselőnek csak joga volt hozzá, hogy ünnepi alkalomkor díszöltönyt hordjon. A díszöltöny kalapból, atil-lából, díszpantallóból és fehér bőrkesztyűből állt.

A közőrök, azaz a fogházőrök, börtönőrök és fegyőrök ruházata a következőképpen nézett ki (1. kép): Sapka búzavirágkék posztóból, a honvédségi sapkák mintájára ezüstsínű rózsával, két réz fémgombbal, bőr szemvédővel és rézcsatos, fekete viharszíjjal volt ellátva. A téli zubbony sötétkék posztóból készült, az újjakon vitézkötés, a mellen 5 db rézgomb volt. A téli nadrágot búzavirágkék posztóból varrták. A közőrök téli köpenye acélszürke színű volt, ibolyaszínű hajtókával, a mellen két sorban 5-5, hátul 2 rézgombbal díszítve.

1. kép

2. kép

A közőrök rendfokozati jelzéseiket ibolyaszínű hajtókájukon 1 cm széles és 8 cm hosszú ezüstsínű paszomány formájában viselték. A fogházőrmester, börtönőrmester és a főfegyőr 3 sávot, a I. osztályú fogházőr, börtönőr és fegyőr két sávot, a II. osztályú fogházőr, börtönőr és fegyőr pedig egy sávot volt jogosult hordani. Az ideiglenesen kinevezett közőr, véglegesítéséig rangjelzést nem viselt. Az őri állomány nyári ruházatként „csinvata” anyagból készült egyenruhát viselt, amin zsinórzat nem volt található.

A II. világháborút követő első időszakban a büntetés-végrehajtás állománya elsősorban a rendelkezésre álló M. Kir. Honvédség raktáraiból visszamaradt ruházat feketére festett darabjait hordta (2. kép).

Ezek az egyenruhák a testületi hovatartozást megjelenítő ibolyaszínű gallérhajtókat hordták. A kezdetekkor még nem, de később a koronás címert ábrázoló gombokat felváltotta a Tildy-kormány Kossuth-címeres gombja.

1945 után, még a kommunista hatalomátvételt megelőzően – mint minden fegyveres testület – a büntetés-végrehajtás is szakítani próbált a horthysta hagyományokkal, így a zárt nyakú helyett kihajtott fazonú, az ívelt helyett egyenes zsebtakaróval rendelkező, váll-csúcsba vart rendfokozati-jelzéssel ellátott zubbonyt, pantallót, valamint tányérsapkát rendszeresített a letartóztató intézeti állomány részére (3. kép).

3. kép

4. kép

A büntetés-végrehajtási testület jelképévé a lila vagy kék mezőben tusáján álló szuronyos puska lett, amit nemzeti szalaggal összekötött tölgyfalomb-koszorú fog közre. Ezt a jelképet a tányérsapkán festett, préselt rézlemezből sapkarózsaként, valamint a zubbony bal felkarján fémszövésű cérnából hímzett karjelvényként is viselték. Ugyancsak szuronyos puska volt látható a zubbony gallérján is.

Ezen egyenruha viszont rövid életet élt meg, mivel az 1948-as választásokat követően a Rákosi-korszak egyenruházati önállótlanságát élte meg minden fegyveres testület, köztük a büntetés-végrehajtás is.

A nyitott zubbony még néhány évig viselhető volt (4. kép), természetesen a kommunista rendszer jelképeivel ellátva. A szocialista tábor vezető nagyhatalmának, a Szovjetunióknak egyenruházati „trendjeit” követve 1950-től a letartóztató intézetek állománya ismételtén zártnyakú zubbonyt kapott, amit lovaglónadrággal, csizmával vagy pantallóval és félcipővel lehetett viselni. A tányérsapka megmaradt, viszont a váll-lapok a jellegzetes szovjet mintájú széles ötszögletű kivitelben készültek, amiket a magyar hagyományoktól teljesen idegen rendfokozati jelzésekkel láttak el.

Az egyenruhákat az viselési alkalmak szerint és ezeken belül időszakonként különböztették meg. Az öltözet lehetett:

- a) viselési alkalom szerint:
  - díszöltözet alakzatban,
  - díszöltözet alakzaton kívül,
  - társasági öltözet,
  - szolgálati (gyakorló) öltözet.
- b) időszak szerint:
  - téli,
  - nyári, illetve
  - átmeneti öltözet.

Meg kell említenünk, hogy ebben az időszakban már jelentős számú hölgytagja is volt a testületnek, így számukra az alábbi kategóriákban női egyenruhák készültek. Az öltözet a szoknya viselésében és a fordított gombolásban különbözött a férfiak egyenruhájától. A zubbony – a férfiakétól eltérően – nem mellrészen, hanem derékon volt ellátva rejtett gombolású zsebekkel. A szolgálati zubbony (5. kép) rejtett gombolású, sávoly anyagból készült, ami viselhető volt sávoly pantallóval, illetve csizmanadrággal is.

5. kép

6. kép

7. kép

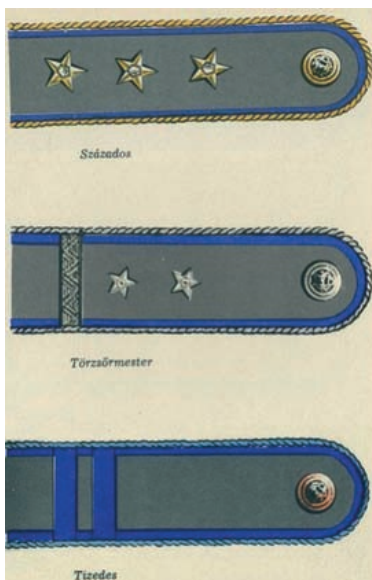
Ezen ruházati változatot a nyári időszakban viselték az anyag szellőssége miatt. Viszont nagy hátránya volt, hogy igen gyenge minőségben készült: a sávoly anyag erősen hajlamos színének elvesztésére és az elrongyolódásra.

Az átmeneti és a téli időszakban posztóból készült zubbonyt és csizmanadrágot viselt a börtönök őrszemélyzete. Nagy hideg esetén ez kiegészült posztóköpennyel (6. kép), illetve téli sapkával (usánkával). Az egyenruházat állandó kiegészítője volt a 1951M válszijas derékszija, amely a férfiak és a nők részére egyaránt egyféle kivitelben készült. A fegyvernemi szín a pirossal szegélyezett világoskék volt, ami a zubbonyok és a posztóköpeny paroliján volt megtalálható.

Az IM Bv. Főosztály vezetője, Garasin Rudolf 1951. évi 33. számú heti parancsában számolt be – többek között – a büntetés-végrehajtás fegyvernemi jelének megváltoztatásáról: „Testületünk eddigi jó munkája elismeréseként kormányzatunk hozzájárul ahhoz, hogy hajtókajelvényünk megváltoztatásával testületünk fegyveres jellege még jobban kidomborodjék. Ezért Sztálin elvtárs születésnapja tiszteletére december 21-től az egyenruha zubbonyának és köpenyének hajtókájára jelvényül az eddigi szuronyos puskahelyett két keresztbe tett puskát rendszeresíték”¹ (7. kép).

1952. március 1-én a büntetés-végrehajtási szervezet az Igazságügyi Minisztérium fennhatósága alól átkerült a Belügyminisztériumhoz. Ebben az évben a rendfokozatok előtt feltüntetett letartóztató intézeti „li” jelző helyébe a büntetés-végrehajtás rövidítése – „bv.” – került.

Az '56-os eseményeket követően a Kádár-rendszer – jelezve az előző korszaktól való elhatárolódását – kísérletet tett a fegyveres testületek arculatának megváltoztatására. Eltüntették a nagyméretű szovjetes váll-lapokat, helyükbe kis eltéréssel a ma is ismeret rendfokozati rendszer elemei léptek. A legénységi és tisztési állomány rendfokozata kék, a tiszthelyettesi állományé ezüst, a tiszt állományé arany színórral volt szegélyezve (8. kép).

8. kép

9. kép

¹ Idézi: A királyi Törvényházról a Fegyház és Börtönig. A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön centenáriumi évkönyve. (Szerk. Estók József.) Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön, 2005. 164. o.

Az arculatváltás részként a Belügyminisztérium hatáskörébe tartozó fegyveres testületek – rendőrség, tűzoltóság, büntetés-végrehajtás – ruházata szürke színűre változott. Ennek megfelelően a büntetés-végrehajtási szervezet korabeli egyenruhája szürke, a testület színe szilvakék. Ez a szín az egyenruhákön, a tiszti köpenyen, sapkán, zubbonygalléron, pantallón és a csizmanadrág paszpólozásán, a zubbony- és köpenyhajtókán, valamint a váll-lapok szegélyezésén jelent meg. Továbbra is megmaradt a szolgálati ruházat vonatkozásában a zártnyakú zubbony módosított változata (9. kép), ami már csak csizmanadrággal volt viselhető.

A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 1961. április hó 28-án kelt, 8. számú parancsában találkozhatunk egy teljesen új ruhadarabbal, ami az ingblúz elnevezést kapta. Ezt a nyári szolgálatellátáskor önállóan, az átmeneti időszakban inggel és nyakkendővel viselhették a rendőrség és büntetés-végrehajtás tagjai. Ez a ruhadarab külön ingblúzra rendszeresített váll-lapokkal rendelkezett, amin sem a szilvakék szegély, sem a kék, az ezüst vagy az arany zsinórzat nem volt megtalálható. Az egyenruha gombja a Magyar Népköztársaság 1957-es állami címerét ábrázolta, ami a rendfokozat-nélkülieknél és a tiszteseknél barna (bronz) a tiszthelyetteseknél ezüst, a tiszteknél arany kivitelben készült. Az egyenruhák egységesítése – feltehetően a költséghatékonyság miatt – már akkor elkezdődött. A fegyveres testületek egyenruhái csak színben tértek el egymástól. A szabásuk, anyaguk, viselési lehetőségeik megegyeztek.

Az 1961-es öltözködési szabályzat rendelkezik a fésűs, illetve a tropikál anyagból készült ruházatról. A fésűs anyagú öltöny hordható volt pantallóval és csizmanadrággal is, a tropikál anyagúhoz csak pantallót készítettek. A fazonjuk megegyezett az 1949 előtti zubbonyok szabásával. Ennek is kihajtott gallérja volt, és egyenes szabású zsebtakarókkal látták el. A „tradicionalis” fegyveres erők (Magyar Néphadsereg, Határőrség) egyenruhájától eltérően viszont a zsebeket nem nagy, hanem kisméretű címeres gombokkal lehetett lezárni.

Közvetlenül fontos megjegyezni, hogy 1963-ban a büntetés-végrehajtás az Igazságügyminisztérium felügyelete alá került, az egyenruházati előírások és normák azonban változatlanok maradtak.

Szintén új ruházati elemként jelent meg a tisztek megengedett viseleteként a fésűs anyagból készült felöltő, amely 1978-tól általános viseletté vált, amit akár ünnepek alkalmával is lehetett hordani (10. kép).

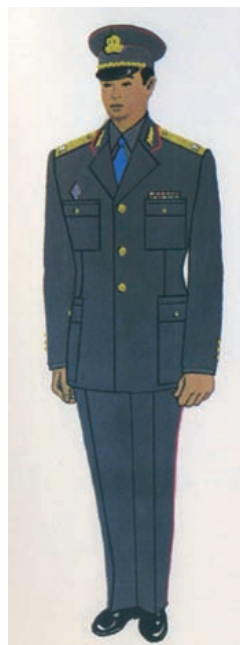
10. kép

11. kép

11/a. kép

12. kép

1968. február 1-jétől a társasági tányérsapkán az addigi fekete bőrből, illetve PVC-ből készült viharzsinór helyett, fonott ezüst vagy arany viharzsinórt kellett hordani. A tányérsapka sapkajelvénye – a rendőrséggel egyetemben – minden állománykategóriának azonos kivitelben készült (11. kép).

Az 1978. március 2-án hatályba lépett 101/1978. IM utasítás az öltözet típusait az alábbiak szerint határozta meg:

- „a) *Szolgálati öltözet* a hivatásos és a hallgatóállomány ruházata a napi szolgálat és foglalkozások idején, amikor a tevékenység jellege viselését lehetővé, illetve szükségessé teszi.
- b) *Ünnepi öltözet* a hivatásos és hallgatóállomány alkalmi ruházata nemzeti ünnepeken, kiemelkedő katonai és társadalmi rendezvényeken,
- d) *Díszöltözet*, díszőrségben és meghatározott alkalmak esetén.”

Ez a szabályzás írta le először a tábornoki kar egyenruháját (12. kép). Alapjában véve megegyezett a testületnél rendszeresített egyenruhával, azzal az eltéréssel, hogy paszpólozása skarlátpiros és a nadrágon a paszpól két oldalán vörös lampasz található. A galléron tölgyfalombok helyezkedtek el, amit gyakran vörös filalátétre helyezve hordtak. A tábornoki kar tányérsapkáján a Magyar Népköztársaság 1957-es, tölgyfalombbal díszített címere volt látható (11/a. kép).

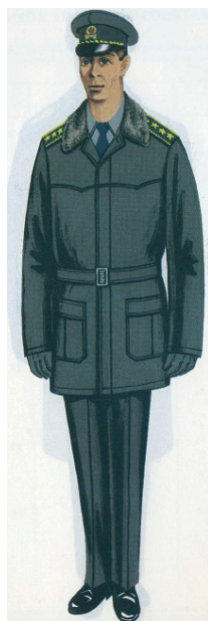
1978-tól új ruházati termékek jelentek meg szolgálati ruházatként: a háromnegyedes műbőr köpeny, ünnepi viseletként pedig az orkán kabát. Módosításon esett át a közkedvelt ingblúz is, anyagát megváltoztatták, eltérő kivitelű váll-lapjait megszüntették, és a rendszeresített vállszalagokhoz hasonló lengő váll-lapot

írtak elő hozzá. Az ingblúz címeres fémgombjait egyszerű, szürke, sima fejű műanyag gombokra cserélték, és megjelent a ruhadarab rövid ujjú változata is.

A büntetés-végrehajtási szervezet jelentős ruházati reformja valósult meg 1987-ben. Kivonták rendszerből a kényelmetlen és igen költséges posztóköpenyt, helyébe műszőrme béleses háromnegyedes kabátot (13. kép) rendszeresítettek, ami kívül orkán huzatú volt. A legnagyobb változást a hölgyek ruházata élte meg: új fazonú zubbonyt (14. kép) kaptak fésűs és tropikál anyagból.

Megjelent a sötétkék garbó, amit csak alsóruházatként lehetett hordani. A nők ingblúza is megváltozott: egy kívül viselendő, alul zsebekkel ellátott, de-rékrészben saját anyagából készült övvel megköthető ruházati terméket – a köznyelven: tunikát – kaptak a hölgyek (15. kép). Ezen felül új hosszú és rövid ujjú szolgálati ruhát rendszeresítettek, amin női kivitelű, azaz kisebb méretű lengő váll-lapokat kellett viselni. A hölgyek részére továbbá sötétkék színű tropikál sapkát, barettet és kalapot rendszeresítettek.

Az 1987-es ruházati reform egy másik nagy változtatása volt, hogy bevezették a 65M hadigyakorló öltözet téli és nyári, szürke változatát, amin fekete színű, a Magyar Népköztársaság címerét ábrázoló gombok voltak. Ezt az öltözetet könnyített kivitelben is lehetett szolgálatellátáskor hordani (16. kép).

13. kép

14. kép

15. kép

16. kép

Ez azt jelentette, hogy a gyakorló anyagából készült, koptatóval ellátott pantallót fekete félcipővel viselte a felügyelői állomány. A nők könnyített ruházatához szoknya járt. Nadrágjuk oldalt slicces kivitelű volt, aminek szárát a 65M fekete színű, kétcsatos bakancsba kellett behúzni. A gyakorló öltözet fegyvernemi jelzése a két, keresztbe tett puska lett, amik előtt paragrafus jelet

ábrázoló pajzs látható (17. kép). Ezüst és arany kivitelben készült. Az egészségügyi személyzetnek kelyhen felkúszó kígyó (18. kép) lett a fegyvernemi jelzése. Az öltözethez rendszeresített sapka a munkásörség sapkája volt, a továbbra is meglévő általános sapkarózsával. A testület díszegyenruhája – feltehetően a spórolás jegyében – a 65M gyakorló ruházat lett, tányérsapkával és fehér kesztyűvel. A zubbony alatt inget kellett viselni nyakkendővel. Az ünnepi ruházat a női egyenruha kivételével változatlan maradt.

17. kép

18. kép

Az 1989-es rendszerváltás jelentősen nem érintette a büntetés-végrehajtás ruházatát, bár 1993-ban voltak próbálkozások annak megváltoztatására, amik azonban hamvába fulladtak. Csapatpróbáig jutott az új sötétkék szolgálati ruha, amire új, gallérra helyezett rendfokozati jelzés volt tervezve, és baret sapka járt hozzá. A köznapi és a díszruházatok csak mintadarabokban készültek el. Itt találkozhatunk piros, zöld, illetve rózsaszín és lila paszpólozással is. A fennmaradt forrásokból látszik, hogy a rendfokozat kivitelét is próbálták megtervezni, viszont az csak később, 2003-ban realizálódott. A változtatás annyiban merült ki, hogy a gombokat lecserélték a koszorúba fogott, keresztbe tett puskás kivitelre, amit a honvédség már 1967-től használt.

1991. július 1-jétől a vállszíjas derékszíj vállszíj részének kötelező viselését eltörölték, a vállszíj viselését csak az előljáró rendelhette el. A korábban kapott kitüntetések és az iskolai végzettséget igazoló jelvényeken mind megtalálható volt a vörös csillag. Így a kitüntetések csak szalagsávon voltak tovább viselhetők. Új rendőrtisztai főiskolai jelvény került rendszeresítésre, amin az új állami címer volt megtalálható. Igaz, hogy ezek viselése a fennmaradt fényképek tanúsága szerint szinte teljesen elmaradt. A sapkarózsát is lecserélték az ovális trikoloros változatra, amely arany, ezüst és szürke gyakorló kivitelben készült. A tábornoki sapkarózsát 1990-től ideiglenes, az új állami címert ábrázoló sapkadíszre cserélték, amit később felváltott a honvédségnél és a rendőrségnél 1993-ban rendszeresített változat. A rendfokozati jelzéseken továbbra is az ötágú csillagot kellett viselni, azt csak 1997-ben változtatták hatágúra.

Szintén 1997-ben rendszeresítették a szolgálati ruházathoz a sötétkék „V” nyakú kötött pulóvert, amit később könnyített szolgálati öltözetként a 65M hadigyakorló pantallóhoz is hordhatott az állomány. Ez a ruhadarab a mai napig is a leguniverzálisabb ruházati termék, amit szinte minden évszakban, alkalomkor és munkafázisban viselhet az állomány.

A 26/2005. (XII. 19.) IM rendelet merőben új szolgálati, ünnepi és kistársasági ruházatot rendszeresített. A büntetés-végrehajtás ruházati alapszíne sötétkék lett, a fegyvernemi színben visszatértek a hagyományos ibolyaszínhez, azaz a lila színhez. Ez a szín látható a szolgálati és ünnepi pantalló, az ünnepi zubbony paszpólján és a rendfokozati jelzéseken (vállszalag, paroli) is. A szolgálati és ünnepi ruházaton a tábornokok nadrágjukon szintén lila színű lampaszt viselnek. A szolgálati ing színe világoskék lett, hosszú ujjú és rövid ujjú változatban készült. Ez az ing volt viselhető a 65M hadigyakorló öltözethez is. A gyakorló – mint szolgálati ruha – rövidesen megszűnt. Viselését riadókor, lövészetben, kutyás szolgálatoknál, akciócsoportoknál rendelték el, azzal a módosítással, hogy váll-lap helyet lila színű vállszalagot, a vállszíjas derékszíj helyett fekete, kéttüskés málfahövet, az új szolgálati ruhához rendszeresített, préselt jelvényes baret sapkát és réz szolgálati jelvényt kellett hozzá viselni. A hivatásos állománynak ünnepi öltönyt rendszeresítettek (19. kép).

19. kép

20. kép

Ez a ruházat a honvédség 93M társasági öltönyéhez hasonló – a következő eltérésekkel. A tiszthelyettesi állomány paroliját is háromhurkos sujtás szegi körbe. A zsebtakarók megmaradtak kiscigányos változatúnak. Az ünnepi öltönyhöz új, a Magyar Köztársaság tűzzománcos címerét és a büntetés-végrehajtás egyszerűsített jelképét ábrázoló sapkajelvénnel díszített tányérsapkát rendszeresítettek. A zsinórzatokat vékony, lila színű átszövés díszíti. A mellkas jobb oldali részére a hivatásos állományt kifejező, tölgyfalombbal díszített címer, a bal felkarra a büntetés-végrehajtás címerét tartó oroszlán került. Állománykategóriától függően ezüst, illetve arany kiegészítőkkel készültek az öltönyök. A női ünnepi öltöny is változott, itt teljesen eltérő lett az ünnepi kalap, amit a korábban leírt sapkajelvény díszít (20. kép).

2003-ban az intézetparancsnoki, illetve a tábornoki kar részére kistársasági ruhát rendszeresítettek. Ez az öltözet szabásában, kivitelében megegyezik a sötétkék ünnepi öltönnyel, csak a színében tér el attól. A nadrág fekete, a zubbony és a tányérsapka szürke színű. A paszpólozás a főtisztelnél lila, míg a tábornokoknál vörös. A tábornoki pantalló paszpólja skarlátpiros, amit kétoldalt azonos színű lampasz fog közre (21. kép). A tábornoki sapka vihar- és vállszínőre meggyvörössel van átszőve. A tábornoki tányérsapkán új, nagyméretű állami címerrel és tölgyfalombbal díszített tábornoki sapkarózsa található. 2010-ben a kistársasági tányérsapka állórészét is feketére módosították.

Szintén 2010-ben, a szakszervezetek közbenjárására rendszeresítették az 10M „Antal kék” színű gyakorlóruházatot, amely a modern ruházati termékek egyik első generációja. A zubbonyon a bal mell fölött és a hátrészen félkörívben a világoskék színű „BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS” felirat látható.

Az öltözethez világoskék piké póló jár, amely szintén feliratozott. A zubbonyon réz szolgálati jelvényt, a pólón hímzett azonosító számot, míg a bal felkaron tépőzárás rendfokozati jelzést kell viselni.

A büntetés-végrehajtás egyenruházatának utolsó fejezete napjainkban íródik. A 14/2010. (XII. 31.) BM rendelet alapján 2011-ben vezették be a 10M e (egységes) rendészeti gyakorló ruházatot, ami nadrágból, zubbonyból és kabátból, valamint bevetési bakancsból áll. A színe ennek is kék, viszont a büntetés-végrehajtásra utaló fehér színű feliratok találhatóak rajtuk. A rendfokozati jelzéseket a bal felkaron tépőzárral lehet rögzíteni, és új, tiszthelyettesi vagy tiszti kivitelű állományjelzőt kell a rendfokozati jelzés fölött viselni. A ruházat „unisex”, azaz nem készült női változat.

Különleges ruhadarabként végül tegyük említést a műveleti csoportoknak a 43/2011. OP intézkedésben meghatározott fekete színű ruhájáról, amely a kiemelt fontosságú előállítási feladatok ellátása alakalmával, taktikai mellénnyel és kámzsával viselhető. Speciális kiegészítőjük még a golyóálló mellény, az ízületvédők, kesztyű és a combra erősíthető fegyvertokok (22. kép).

21. kép

22. kép

A büntetés-végrehajtás elmúlt 125 évét „egyenruházatis szemmel” áttekintve megállapíthatjuk, hogy az egyenruházatot mindig a kor divatja, politikai és ideológiai igényei alakították. Ezek tükröződnek vissza a sűjtásokban, a csillagokban és az egyenes vagy ívelt zsebtakarókban. Napjainkban az egyenruha és a testületi szín visszatért a monarchiabeli hagyományokhoz. Ez leginkább az ünnepi és a kistársasági egyenruhákon köszön vissza. A szolgálati ruhákat manapság a praktikum és a kényelem jellemzi. Remélhetőleg továbbra is ezeket a szempontokat fogják szem előtt tartani a jövő büntetés-végrehajtási egyenruháinak tervezése közben.

Irodalomjegyzék

Könyvek

A királyi Törvényháztól a Fegyház és Börtönig. A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön centenáriumi évkönyve. (Szerk. Estók József.) Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön, 2005.

Emlékkönyv 1951-2001. 50 éves a börtönbútorgyár. (Szerk. Oláh Miklós.) Szeged, Bába és Társai Kiadó, 2001.

Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon.* Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, 1997.

Oláh Miklós: *A Szegedi Várbörtön és a Szegedi Fegyház és Börtön történeti kronológiája.*

Szeged, Bába és Társai Kiadó, 1998.

Jogszabályok

43.845/1891. számú IM rendelet

10-21/8/1961. BM utasítás: Öltözködési szabályzat

101/1978. IM utasítás: Öltözködési utasítás a büntetés-végrehajtás hivatásos állománya részére

115/1987. (IK. Bv. Mell.10.) IM utasítás: Az IM Büntetés-végrehajtási Testület Öltözködési Szabályzata

13/1997. (IV. 22.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási szervezet öltözködési szabályzatának kiadásáról

1-1/59/2004. (IK. Bv. Mell. 8.) OP intézkedés a hivatásos állomány részére korábban rendszeresített szürke, illetve az újonnan rendszeresített sötétkék egyenruházatok viseléséről

14/2010. (XII. 31.) BM rendelet

1-1/50/2010. (VIII. 3.) OP intézkedés a hivatásos állomány egyenruházati alapellátási normáinak kiadásáról

1-1/28/2012. (IV. 20.) OP intézkedés az egyenruházati, a munka- és védőruházati alapellátási normák kiadásáról, valamint az egyenruha-ellátásra jogosult állomány ruházati és öltözködési szabályzatáról

Estók József

A magyar börtönügy arcképcsarnoka

Megyery István
(1859 – 1931)

Szerzetesi szigorral élt, rendkívüli fegyelmezett napirendjéből kiküszöbölve mindazt, ami gátolhatta volna szellemi tevékenységében. És ha pihent, olvasott.

(Megyery Sári)¹

Megyery István jogi szakíró, igazságügy-minisztériumi tisztviselő, császári és kir. kamarás, koronaügyész-helyettes „A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek” című, 1905-ben megjelent mű szerzője. A nevezetes munka a hazai börtönügyi szakirodalom egyik legjelentősebb és legnagyobb lélegzetű alkotása.

Megyery István 1859. augusztus 13-án született a Szabolcs-Szatmár megyei Vasmegyeren – földbirtokos apja, vas-megyeri Megyery Pál² Porkoláb Rózával kötött második házasságának elsőszülött gyermekeként. Alig egy éves, amikor az édesapját tragikus körülmények között elveszti, így az édesanyjára vár az az óriási feladat, hogy a család megélhetéséről gondoskodjon, és a rövidesen megszülető második fiával együtt felnevelje és taníttassa gyermekeit.

A tragédiát követően a csonka család a Nyíregyháza melletti Kemecsére költözik; az özvegy édesanya minden kötelezettségének maradéktalanul eleget tesz, gyarapítja a családi vagyont, neveli, taníttatja fiait, akik később mindketten a jogi pályán találják meg boldogulásuk útját.

Megyery István elemi iskolai tanulmányait Kemecsen és – a ma már Romániához tartozó – Nagykárolyban végezte. Középiskolába előbb Nyíregyházán, majd Debrecenbe járt, és a debreceni református főgimnáziumban 1877-ben kiváló eredménnyel érettségi bizonyítványt szerzett.

¹ Megyery Sári: *Én is voltam jávorfácska*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1979. 13. o.

² Egyes források szerint a Megyery család története a honfoglaló Megyer törzsig vezethető vissza. A későbbi utódok a várjobbágyi sorból emelkedtek nemesi rangra; a Megyery név első okleveles említésére – Komiszár Dénes helytörténet-kutató szerint – 1294-ből található információ. A Megyeryek közül többen a magyar történelem, a jogtudomány és az igazságszolgáltatás neves egyéniségei lettek. A család egyik ágának leszármazottja volt többek között Arany János édesanyja, Megyery Sára is.

Megyery már gyermekkorától kezdve érdeklődött a jogtudomány, a jogi pálya iránt, így egyáltalán nem okozott meglepetést sem a közeli, sem a távolabbi rokonainak, ismerőseinek, amikor a debreceni jogi akadémiára iratkozott be. Tanulmányait később a budapesti egyetemen folytatta, ahol 1885-ben szerzett jogi doktori oklevelet.

1881. június 25-én kinevezték díjtalan joggyakornoknak a budapesti királyi főügyészségre, ahol Kozma Sándor királyi főügyész mellett dolgozott. 1882. április 20-ától 1883. október 1-éig a debreceni királyi ügyészség alkalmazásában állt, ahol szorgalmáról, munkájáról nagy elismeréssel szóltak előjárói. 1884. február 1-étől három és fél hónapon át Debrecenben, Popper Mór-nál ügyvédgyakornok. 1884 közepétől előbb a gödöllői járásbírósnál, majd ugyanazon év októberétől a debreceni törvényszéknél joggyakornok. 1885 októberétől törvényszéki aljegyzőként a nyíregyházi törvényszéknél dolgozik, 1886-ban bírói vizsgát tesz.

1887-ben Balassagyarmatra került királyi alügyésznek, és egyben a börtön igazgatója is lett. Lánya, Megyery Sári életrajzi regényében erről az időszakról a következőket írja: *„Amikor szellemi nevelője, első hivatali főnöke, a nagy jogász, Kozma Sándor ajánlására elnyerte a várva várt állást – a balassagyarmati alügyési tisztséget – egyszerre két tervét látta megvalósíthatónak. A munkáiban kifejtett, „a börtönügyi jogszabályok módosítása” kérdéseivel kapcsolatos nézeteinek gyakorlati alkalmazását és a házasságát. Valami ösztönös képzettársítással egyesítve a két fogalmat, nem sejtve, hogy az otthoni fogházból hányszor menekül majd a feyencek sorsán javító eszmék világába.”*³ Megyery István kinevezését követően levelet írt menyasszonyának, Korniss Saroltának, és közölte a jó hírt: *„Kedves Sarolta, kineveztek. Szüleinek immár semmi kifogása nem lehet minél előbbi házasságkötésünk ellen.”*⁴ A pár 1887-ben kelt egybe,⁵ a házasságból három leánygyermek született.⁶

³ Uott.

⁴ Uott. 13. o.

⁵ Megyery István Tiszabüdön 1887. május 14-én jegyezte el és Büdszentmihályon, a mai Tiszavasváriban, 1887. október 29-én vezette oltár elé tóthváradgyai és buji Korniss Saroltát, Korniss Ferenc – Ugocsa vármegye szolgabírája, a nyíregyházi kir. törvényszék elnöke, a tiszaezlári vérvád-per tanácsvezető bírása, a dadai járás országgyűlési képviselője – másodszülött leányát, akitől évtizedekkel később, több évnyi különélés után 1919-ben elvált. Komiszár Dénes nyíregyházi helytörténész kimutatta a közös családfa vizsgálata alapján, hogy Megyery István és Korniss Sarolta közös össel (Megyery János) rendelkeztek; így Megyery István ötödfokú unokahúgát vette feleségül. Ezért adódott az az érdeklődés, hogy három leányuk egymásnak nemcsak testvérei, hanem hatodfokú unokatestvérei is voltak. (Lásd „A sokoldalú ügyész” című, Megyery István születésének 150. évfordulója alkalmából Balassagyarmaton 2009. december 1-jén megtartott konferencián elhangzott előadást.)

⁶ Ella, Irma és Sarolta. A legkisebb lány, Megyery Sári, Sacy von Blondel (1897–1983) színészetet tanult, számos magyar és német film női főszerepét játszotta el. 1932-ben felhagyva a filmzéssel hazatért Budapestre, és minden idejét az irodalomnak szentelte, próza- és verseskötetei jelentek meg. 1938-ban Párizsban telepedett le, ahol egy évvel később feleségül ment André Lang újságíróhoz és színpadi szerzőhöz. Itthon a 70-es évek végén, a 80-as évek elején fedezték fel újra „Én is voltam jávorfácska” c. önéletrészletének és a „Játékszerzem” c. emlékeket és portrékat tartalmazó kötetének köszönhetően. Megyery Sárít végakarátának megfelelően apja budapesti sírjába temették, irodalmi hagyatéka Balassagyarmatra került.

A balassagyarmati kinevezés elindítja Megyeryt a várva várt karrierje útján, 1895-ben királyi ügyésznek nevezik ki. Ahogy korábbi feladatait, ezt a megbízatását is rendkívül komolyan veszi. Rendszeresen szemlét tart, személyesen foglalkozik a rabokkal, és ha szükséges azonnal intézkedik. *„Az őrkísérete nélkül naponta kétszer járta végig a börtön celláit, csak egy acéltört rejtő bottal felfegyverkezve, s bár ennek használatára sohasem került sor...”*⁷

Sári lánya a már említett életrajzi művében – egy sajnálatos eseménnyel kapcsolatosan – apja határozott, felelősséget vállaló intézkedésére, *„hősiességére”* így emlékszik vissza: *„...még nem volt szervezett tűzoltóság és Gyarmaton egy nap az esti órákban kitört, s a szélviharban végzetessé válható tüzet csak Megyery István merész elhatározása akadályozta meg: a börtönudvaron összehívott rabok becsületességére utalva, a saját felelősségére szabadon engedte mind a kis bűnösöket, mind a hírhedt gonosztevőket, megmenteni a várost. Soha tűzoltóosztag nem dolgozott hősiesebben. Hajnaltájt csak a füst és a szénné feketedett romok emlékeztettek a szerencsétlenségre, és a lakosság nem győzte magasztalni az önkéntes tűzoltókat, kik életük kockáztatásával ragadták ki a gyerekeket, agastyánokat, állatokat a lángokból. (...) a foglyokat összehívó jelre senki sem hiányzott, s az utolsónak érkező – többszöri szökési kísérleten rajtaért – lóhalálában, futva, már a kapuból integetve csatlakozott társaihoz, nehogy szószegéssel gyanúsítsák.”*⁸

Megyery István 1889-től 1894-ig állandó munkatársa volt a Nógrádi Lapoknak, de már jóval korábbról, 1876-tól folyamatosan publikált a Szabolcs megyei Közlönyben, a Debreceni Ellenőrben, a Nyírvidék és Délibáb nevű lapokba tudósításokat, tanulmányokat és különböző értekezéseket. Kéziratban maradt hátra Petőfiről írt tanulmánya. Mint számos jogászt, őt is megérinti a „szépírás”. Bár nem volt termékeny „író”, „költő”, de ezen a téren is megmutatta tehetségét: *„... a jogi hivatásra készülve poétának is érezte magát. Nem költőnek, „poétának”. Szerelmese volt az irodalomnak.”*⁹

⁷ Uott. 11. o.

⁸ Uott. 52-53. o.

⁹ Uott. 13. o.

Megyery – ma azt mondanánk, hogy nyelvzseni volt – szinte pillanatok alatt tanult meg három idegen nyelvet, és „*egyetemista éveiben zsebében fillérekkel baran-golta be Európát, otthonos volt Párizsban, Londonban, Olaszországban.*”¹⁰

Visszatérve Megyery István szakmai előmenetelére: karrierje csúcsára 1912-ben érkezett. „*1898-tól az igazságügymin. törvényelőkészítő osztályán teljesített szolgál-tatot, ahol a büntető eljárást hatályba léptető jogszabályok, utóbb egyes börtönügyi jogsza-bályok tervezetén dolgozott. [Az ügyészi utasítások többségét is ő írta – E. J.] 1909-től a büntetőjogi osztály vezetője. 1912 – 1929 között koronaügyész-helyettes.*”¹¹

* * *

Megyery István nevéhez szakmai szempontból két jelentős alkotás kötődik, ezek *A magyar királyi ügyészségek* és *A magyar börtönügy és az országos letartóztatósi intézetek* című munkák.

1893-ban még balassagyarmati királyi alügyészként írja meg élete első nagyobb lélegzetű szakmai művét a *Magyar királyi ügyészségek* címmel. Ebben fel-vázolja az ügyészi szervezet kialakulását, fejlődését, felsorolja a magyar kir. ügyészségekről szóló 1871. XXXIII. tc.-et követően megjelent joganyagot, a kü-lönböző útmutatásokat, állásfoglalásokat.

Megyery tanulmánya bevezető gondolatai közt rögzíti, hogy „... az ügyész-ség alapszervezete a létrejöttétől számított huszonegy év alatt lényeges változást nem szenvedett, az továbbra is a szervezeti törvény és a koronaügyészi tiszt betöltetlensége miatt az ügyészi szervezetet ténylegesen irányító Kozma Sándor által kijelölt úton ha-lad. Állítása szerint a kir. ügyészség intézményét 1893-ban már országszerte tisztelet, bizalom, sőt népszerűség övezte.”¹²

A munka további részeiben az ügyészi feladatokat tekinti át, ezt követő-en a kir. ügyészségek bíróság előtti szerepével, az ügyészi adminisztrációval foglalkozik, majd teljes terjedelemben közli Kozma Sándor budapesti királyi főügyész 1872. január 1-én megjelent szervezeti körrendeletét. A mű befejező részében az ügyészségek területi beosztását ismerteti.

Megyery István már kir. főügyész-helyettesként írta meg az 1905-ben megje-lent, hat részből álló, 573 oldalas, statisztikai adatokkal, képekkel és tervrajzokkal illusztrált – a magyar börtönügy szempontjából igen jelentős művét – *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek* címmel, amit francia nyelven is ki-adtak. Lánya erről – nem kis büszkeséggel – így ír: „... bevallom, hogy a terjedelmes szöveg egy részét én is csak francia fordításban (*Les institutions pénitentiaires en Hongrie, 1905*), a párizsi Nemzeti Könyvtárban olvastam. Véletlenül akadtam rá. És azt hittem, öreg szívem kiugrik a helyéből a gyermekes– gyermeki büszkeségtől.”¹³

¹⁰ Uott. 7.

¹¹ *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*. Javított, átdolgozott kiadás. Főszerkesztő: Kenyeres Ág-nes. HTML: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár.

¹² Pityi Norbert balassagyarmati városi ügyész előadása „A sokoldalú ügyész” című, Megyery István születésének 150. évfordulója alkalmából Balassagyarmaton 2009. december 1-jén meg-tartott konferencián. (A tanácskozást az ügyészség és a Magyar Jogász Egylet Nógrád megyei Szervezete rendezte Kovács Tamás legfőbb ügyész fővédnökségével és részvételével.)

¹³ Megyery Sári: i. m. 13. o.

Kétségtelen, hogy a büntető igazságszolgáltatás, illetve a büntetés-végrehajtás szempontjából olyan nagy jelentőségű alkotásról van szó ami – azóta már tudjuk – „... legfeljebb félévszázadonként bukkant fel szakirodalmunkban”¹⁴

1905-ben Budapesten rendezték meg a nemzetközi börtönügyi kongresszust, Megyery István királyi főügyészhelyettes könyvét „... a kongresszushoz igazítva jelentette meg az igazságügyi tárca”¹⁵ A mű – Mezey Barna szerint – az országos börtönügy áttekintő adattárának is felfogható; a kiadvány a műfaját tekintve: „kommentárral ellátott adatközlés és szemelvénygyűjtemény”¹⁶

A könyv részletes tartalmi ismertetésére – terjedelmi okok miatt – nincs lehetőségem. Önkényesen ragadok ki néhány területet, amelyekről részletesebben írok, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy felkeltsem az olvasó érdeklődését e ma már nehezen fellelhető mű iránt.

Megyery a művét történeti visszatekintéssel kezdi, vázolja 1772-től a kiegyezésig terjedő időszak azon törekvéseit, amelyek célja a büntetőjog és a börtönügy reformja volt. Bemutatja a gróf Eszterházy Ferenc által 1772-ben Szempcen alapított első országos fegyintézetet, majd a „jogutód” tallói és a szegedi intézeteket. Részletes képet kaphatunk szamosújvári provinciális börtönről és a megyei hatósági börtönökről. Részletes statisztikai adatokon keresztül és intézeti jelentések segítségével bepillantunk néhány intézet életébe.

A könyv második részében megismerheti az olvasó Horvát Boldizsár igazságügy miniszternek a börtönügy érdekében tett intézkedéseit, Kozma Sándor főügyész szervezeti körrendeletét, a házszabályokat és más fontosabb börtönügyi rendeleteket, közöttük is a – legfontosabbak egyikét – az 1874. július 1-jén hatályba lépett 696. számú IM utasítást. Információt kaphat az olvasó a progresszív rendszer meghonosítására tett lépésekről, a fegyőrök oktatásának beindításáról, a fegyencek tankötelezettségének módosításáról. A tankötelezettség felső határát a 30. évben határozták meg, mert a rabok átlagos műveltsége jóval alacsonyabb volt az országos átlagnál; a szabadultaknak csak mintegy 55%-a tudott írni, olvasni pedig 61 %-uk.

A fegyőrök oktatásának beindítását jelentős eseménynek tekinti a szerző. Az intézetek képzetlen őri állományának problémáira már több neves börtönügyi szakember felhívta a figyelmet korábban is. Többek között Tuffer Emil, amikor Csillag Lászlóval Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter megbízásából vizsgálták az országos fegyintézeteket. Különösen elsomorító helyzetet tapasztaltak e téren az illavai fegyintézetnél, ahol a fegyencek örök elleni támadása, lázadása több esetben a nem megfelelően felkészített, képzetlen személyzet szakszerűtlen intézkedéseire volt visszavezethető.

¹⁴ Lőrincz József – Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Budapest, BVOP, 1997. 5. o.

¹⁵ Mezey Barna: *A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon.* In: *A magyar börtönügy kutatásának alapjai.* (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, 1997. (Jogtörténeti Értekezések 20.) 86. o.

¹⁶ Uott.

A kiadvány harmadik része az 1878. évi V. tc. – a Csemegi-kódex – büntetési rendszerével és a szabadságvesztés-büntetésekkel foglalkozik. Megyery részleteken kitér a Kódex által bevezetett hat büntetési nemre és a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásának módjára.

A negyedik részben a börtönügy 1880. és 1905. közötti helyzetét ismerhetjük meg. Ebben az időszakban épült a ma is működő intézeteink több mint nyolcvan százaléka, a nagyszabású beruházások eredményeként 10 országos intézet, 68 ügyészségi, 316 járásbírósi fogház és 5 javítóintézet működött az országban.

A könyvből képet kaphatunk a tisztviselői karról, tagjainak javadalmazásáról, az őrszemélyzetről, a letartóztatottak munkáltatásáról, étellemezéséről, ruházati és egészségügyi ellátásáról, a fegyelmezés, az oktatás, a rabsegélyezés, a feltételes szabadságra bocsájtás szabályrendszeréről, a fegyházrendtartás szabályairól.

A munkáltatás korabeli rendszere igazodott a rabok képzettségi színvonalához. A belső házi – ellátási, intézetszervezési, rabkerti – munka mellett ismert volt a munkaerő bérbeadása, elsősorban mezőgazdasági munkák, pl. a szőlőművelés, vagy a folyó-, illetve patakszabályozási munkák elvégzésére. A munkáltatás harmadik formája volt – az alapvetően képzetlen munkaerővel –, amikor intézeten belül valamilyen kézműves tevékenységet (kosárfonást, kefekötést, tollfosztást) végeztek, vagy a hosszabb időre elítélteknek betanított asztalosipari munkákat biztosítottak, avagy a rabokkal az elítéltek ruházati ellátásához szükséges daróc anyag szövését és a daróc ruházat varrását végeztették el.

Az elítéltek étellemezése terén előrelépésként könyveli el a szerző, hogy már megjelenik a differenciált étellemezés, amikor az étlap összeállításánál eltérő étrendet állítottak össze az egészséges és a beteg elítéltek számára.

Az egészségügyi viszonyokkal kapcsolatosan Megyery megállapítja, hogy az étellemezés javuló színvonala, a szabad levegő biztosítása, illetve a szabad levegőn való munkáltatás, a kórházrészlegek és az azokhoz kapcsolódó verandás szellős létesítmények nagymértékben hozzájárultak a pusztító kór, a tüdőbaj visszaszorításához. A korábbi időszakhoz viszonyítva a halálozási arány a negyedére esett vissza a magyarországi börtönökben.

Az elítéltek kötelező elemi iskolai oktatása mellett Megyery ír a rabok vallásgyakorlásáról. Az elítéltek számára biztosítva volt az intézetekben a vallásuknak megfelelő lelki gondozás, és emellett kötelező volt vasár- és ünnepnapokon a szentmiséken, istentiszteleteken való részvétel is.

Megyery részletesen szól a fegyintézeti rendet megsértőkkel szemben alkalmazható büntetésekről, valamint a rabsegélyezés hazai és nemzetközi helyzetéről is; teljes terjedelemben közli a büntetések végrehajtását szabályozó 1880. évi 2106. sz. IM rendeletet.

A könyv utolsó részében – leíró jelleggel – az országos letartóztatási intézeteket mutatja be kellő részletességgel, egy-egy látkép csatolásával és a ki-

advány végén – számos statisztikai adat mellett – a fegyintézeti tervrajzok közreadásával.

* * *

Megyery munkásságát számos kitüntetéssel és címadományozással ismerték el, melyek közül csak a két legjelentősebb elismerést említjük: nevezetes börtönügyi munkája megjelenése után a király a Signum Laudis elismerésben részesítette, majd 1916-ban megkapta az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztjét.

Megyery Istvánnak hosszú élet adatott, ugyanakkor élete utolsó éveit megke-
serítette a betegsége. Rövid szenvedés után 1931. augusztus 17-én hunyt el. Sírja a budapesti Fiumei úti temető 34/4/43 számú parcellájában található, ahol vele együtt nyugszik leánya, Megyery Sári is végakarátának megfelelően.

Megyery István díszmagyaros és idősebb kori fotója a balassagyarmati Madách Imre Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteményéből való. Megyery István fiatalkori fotóját, illetve a sírkövéről készült felvételt Komiszár Dénes nyíregyházi helytörténész, helytörténet-kutató bocsájtotta rendelkezésünkre.

Irodalom

- Komiszár Dénes: *Megyery István jogi szakíró, császári és királyi kamarás, magyar királyi koronaügyész-helyettes*. In: Balassagyarmati Honismereti Híradó 2009. évi évkönyve. Balassagyarmat, 2010. 20-29. o. [„A sokoldalú ügyész” című, Megyery István születésének 150. évfordulója alkalmából Balassagyarmaton 2009. december 1-jén megtartott konferencián elhangzott előadás.]
- Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon*. Kiadja: a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság. Budapest, BVOP, 1997.
- Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*. Javított, átdolgozott kiadás. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. HTML: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár.
- Megyery István: *A magyar királyi ügyészségek*. Balassagyarmat, Halyák István Könyvnyomdája, 1893.
- Megyery István (szerk.): *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Közzéteszi a Magyar Kir. Igazságügyi Ministerium. Budapest, Franklin, 1905.
- Megyery Sári: *Én is voltam jávorfácska*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1979.
- Mezey Barna: *A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarorszáján*. In: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, 1997. (Jogtörténeti Értekezések 20.) 5-102. o.
- Pityi Norbert: *Dr. Megyery István szakmai elméleti munkássága*. In: Balassagyarmati Honismereti Híradó 2009. évi évkönyve. Balassagyarmat, 2010. 30-41. o. [„A sokoldalú ügyész” című, Megyery István születésének 150. évfordulója alkalmából Balassagyarmaton 2009. december 1-jén megtartott konferencián elhangzott előadás.]
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. HTML: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár.
- Wikipédia: *Megyery István, Megyery Sári*

Hírek a börtönvilágból

Skócia új börtöne

A HMP Low Moss Skócia új büntetés-végrehajtási intézete a tervezett időn és költségvetési kereten belül készült el. A modern épület külső megjelenése nem sokban különbözik egy kórházétól vagy kollégiumétól. A belső terek és folyosók tágasak. A biztonságról monitorok és elektromos berendezések gondoskodnak.

Az új, háromszintes börtön feladata a Glasgowból és Lanarkshire-ből érkező 700 fogvatartott elszállásolása lesz. Az első 100 elítélt a HMP Barlinnie-ből érkezett a Kelet-Dunbartonshire-ben található intézetbe. Az új komplexumban hat műhely, tankonyha és tanulószobák várják a fogvatartottakat, akik reggel 9 és délután 5 óra között dolgoznak a műhelyekben vagy tanulnak az osztályokban.

A Skót Börtönszolgálat elégedett a Bishopbriggs közelében emelt komplexummal, mivel a fegyőrök és az elítéltek számára is könnyebbé vált az épületen belüli közlekedés, és sokféle rehabilitációs projektet sikerült útjára indítani.

Forrás: Reevel Alderson: Low Moss, Scotland's newest prison, gets first prisoners. BBCNews, 2012. 03. 12.

Börtönbezárás – érvek és ellenérvek

A Prison Reform Trust szervezet úgy látja, hogy helyesebb lenne az elavult börtönök modernizálása, mint a magánszektor térnyerésének biztosítása. Ezt a véleményét kifejezésre is juttatta a szervezet a Wellingborough börtön tervezett bezárása kapcsán.

Az igazságügyi minisztérium titkárságát képviselő Kenneth Clarke bejelentette, hogy 2012 végéig szeretnék bezárni a 600 főnek helyet adó Wellingborough büntetés-végrehajtási intézetet, amennyiben a hátralevő pár hónap alatt találnak szabad kapacitással rendelkező börtönöket. A börtönszemélyzet tagjait szintén áthelyeznék más komplexumokba. A korszerűtlen northamptonshire-i intézet bezárásával – számítások szerint – 10 millió angol fontot (kb. 3 milliárd forintot) spórolnak meg évente.

A Prison Reform Trust szervezet vezetője, Juliet Lyon valószínűnek tartja, hogy idővel a régi intézet helyén magánbörtön épül. Ezzel a kijelentésével a 2011-ben megnyitott G4S vezetésű, Wolverhampton közelében álló Oakwood és a dél-kelet-londoni, Serco irányította Thameside intézetekre célzott, amelyek összesen 2 500 fő befogadására alkalmasak.

Forrás: Cutting prison numbers. BBCNews, 2012. 07. 17.

Létszámcsökkentés a személyzet körében egy spanyol bv. intézetben

A spanyolországi Huelva büntetőközpont oktatói kifogásolják, hogy a létszámukat csökkentették. Úgy vélik, hogy ez az intézkedés hátrányosan hat majd a fogvatartottak képzésére. Alejandro Zulueta igazgató úgy látja, hogy az eddigi oktatási koncepció mindenképpen megkövetelné a korábbi vagy még nagyobb létszámú oktatói csoport

alkalmazását. A létszámhiány a jövőben szervezetlenséget hozhat és a hatékonyság csökkenését okozhatja. Az intézet 1 450 fős elítéltpopulációjának mintegy a fele vesz részt az oktatási és terápiás egység által szervezett képzésben. A létszámcsökkenésen kívül átmeneti nehézséget okoz az is, hogy a sportért és a kultúráért felelős két alkalmazott is nyugdíjazás előtt áll, a szakértelmük pótlása pedig időbe telik.

Forrás: Los educadores de la prisión de Huelva creen que la reducción de su área traerá más conflictos. Huelva Información, 2012. 07. 18.

Munkaerőhiány egy romániai büntetőintézetben

A Bukarest közelében található jilavai börtönben jelenleg 1 300 fő helyett 1 800 elítéltet helyeznek el, viszont az intézet a finanszírozási nehézségek miatt csak 500 alkalmazottal rendelkezik.

Megoldatlan probléma, hogy a büntetés-végrehajtási intézetnek tíz éve nincs saját fogorvosa, és az 1 800 fogvatartott gyógykezeléséről csupán három orvos gondoskodik. A 40 fegyőr négy váltásban dolgozik, havonta 60-70 túlóráat kénytelenek teljesíteni. Marian Diga a börtön igazgatója kiemelte, hogy a közalkalmazotti létszámstop miatt csaknem két éve nem tudják bővíteni a börtön személyzetet.

A jelentések szerint 2011-ben 100 ezer eurónyi (kb. 26 millió forintnyi) befektetéssel próbáltak javítani a fogvatartottak életkörülményein. Románia börtöneinek túlszűfolttsága és az elítéltek rossz életkörülményei miatt gyakoriak a panaszok.

Forrás: Labor shortage in Jilava prison. Daily Star, 2012. 04. 23.

A norvégiai Bastoy-sziget börtönfilozófiája

A „rabbarátként” ismert Bastoy intézetet csak komppal lehet megközelíteni. A szigeten 115 főt szállásolnak el, akik olyan faházakban élnek, amihez saját kulcsuk is van. A börtön fegyveres őrköt nem alkalmaz, és kerítés sem épült. Az elítéltek a szabadidejükben élnek a természet adta lehetőségekkel: gyakran horgásznak, napoznak a parton vagy teniszeznek.

A Bastoy börtön ideológiája szerint a bűncselekmények elkövetőinek gondolkodásmódját át kell alakítani. Arne Kvernvik Nilsen börtönigazgató úgy látja, hogy az intézet 10%-os visszaesési rátája is azt bizonyítja, hogy a rendszerük működőképes. Országos viszonylatban a progresszív börtönökből kikerülők 20%-a követ el a szabadulást követő 2 éven belül újabb bűncselekményt. Nilsen igazgató kiemelte, hogy a progresszív intézetek ösztönzően hatnak az elítéltekre, csökkentik az elszigeteltség káros hatásait, biztosítják a szabad élet viszonyaihoz való fokozatos adaptálódást.

Természetesen a Bastoy börtön sem működhet belső szabályok és fegyelem nélkül. A fogvatartottnak naponta többször is be kell jelentkezniük az őrknel. Mindenkinek 8.30 és 15.30 között részt kell vennie valamiféle munkavégzésben. Szabadon lehet választani a kertészkedés, egyéb mezőgazdasági tevékenységek, továbbá a loápolás és számos hasonló tevékenység között. Az elítéltek a munkájukért kb. 10 dollárt (kb. 2 200 forintot) kapnak naponta, amit a helyi üzletekben tudnak elkölteni. A fogvatartottak maguk készítik a reggelit és az ebédet, de a vacsorát az intézet szakácsától is kérhetik.

A szárazföld nagyon közel van, csónakkal vagy akár úszva is el lehetne szökni a szigetről. Ennek ellenére ritkán fordul elő engedély nélküli távozás. A szökési kísérlet ugyanis a maximális biztonsági fokozatú intézetbe történő azonnali átszállítást vonja maga után, amit a legtöbb elítélt nem kockáztat meg.

Forrás: Bastoy Prison Island – A relaxing getaway for hardened criminals. IceNews, 2012. 05. 28.

A női és férfi fogvatartottak átfogó egészségvizsgálata

A brit Lancet című szaklapban a fogvatartottak étrendjével, fizikai aktivitásával és az elhízással kapcsolatban végzett kutatás eredményeit tették közzé. A kutatás alapjául szolgáló szakirodalom szerint a szakemberek világszerte 884 intézet több mint 60 ezer elítéltjét vizsgálták meg.

Az Oxfordi Egyetem szakértői kimutatták például, hogy az Egyesült Államokban és Ausztráliában a női elítéltek nagyobb eséllyel híznak el, mint a rácsokon kívül élő nők. A megjelent tanulmány rámutat arra is, hogy a férfi elítéltek az esetek többségében kisebb valószínűséggel válnak elhízottá, mint az általános népesség férfitagjai. Ez alól csak az USA jelent kivételt. Ausztrália női és férfi elítéltei hetente 150 percet töltenek testedzéssel, ami jobb eredmény, mint amit a szabad lakosság körében találunk.

2008-ban a világszerte bekövetkezett 57 millió elhalálozás hátterében 26 millió esetben olyan nem fertőző betegségek álltak, mint például a cukorbetegség, stroke, szívbetegség és légzőszervi megbetegedések. Ezek a betegségek nagyon gyakran olyan sérülékeny populációt sújtanak, mint a fogvatartottaké.

A világ 9,8 millió fős börtönnépessége gyakran a legszegényebb, perifériára szorult társadalmi rétegekből tevődik össze. Az ő esetükben nagyobb az esélye annak, hogy nem fertőzés útján terjedő betegségek következtében halnak meg. Az egyetem kutatói 31 tanulmányt elemeztek, amelyek összesen több mint 60 ezer elítéltet vizsgáltak Ausztráliában, Bangladesben, Kamerunban, Németországban, Romániában, Oroszországban, Tajvanon, az Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban, Japánban, Nigériában, Pakisztánban és néhány afrikai országban. Ezek alapján bizonyos irányvonalakat fogalmaztak meg.

A tudósok rámutattak arra, hogy a női elítéltek azért válnak nagyobb valószínűséggel elhízottá, mint az általános népesség női tagjai, mert étrendjük túl sok kalóriát tartalmaz. Valószínűleg a női fogvatartottaknak is olyan étrendet biztosítanak, amelyet elsősorban férfiaknak terveztek. Szakértők gyakran hangoztatják, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben ritkán veszik tekintetbe a nők érdekeit, igényeit, hiszen a világ börtöneiben a női fogvatartottak elenyésző kisebbségét alkotnak.

A tanulmány szerzői beavatkozásra szólítják fel a közegészségügyi hatóságokat, mert úgy vélik, hogy minden büntetés-végrehajtási intézet felelősége az egészséges, megfelelő energiatartalmú és alacsony nátriumszintet tartalmazó étrend megtervezése, valamint az elegendő testmozgás biztosítása.

Forrás: Michelle Henderson: Women prisoners more likely overweight. Australian News, 2012. 04. 20.

Nőtt a drogok jelenléte egy angliai bv. intézetben

Az utóbbi négy évben a kannabiszhasználat megháromszorozódott a suffolki Highpoint börtönben. Ez az IMB (Független Ellenőrző Testület) által végzett összehasonlító vizsgálat során derült ki. A belső ellenőrzés rámutatott arra, hogy 2010-ben 197,1 gramm, 2011-ben pedig már 627,2 gramm kannabiszt foglaltak le.

A szakemberek szerint a külföldi elítéltek növekvő jelenléte okozza a kannabisz-használat térnyerését.

A saját főzésű – előtalált – alkohol mennyisége is megnövekedett 90-ről 211,5 literre. A lefoglalt heroin mennyisége 7,3 grammról 19,4 grammra nőtt. A börtön vezetői szerint az ellenőrzést fokozni kellene, csak így lehet visszaszorítani a tiltott anyagok kínálatát.

Forrás: Cannabis levels at Highpoint Prison treble in a year. BBCNews, 2012. 07. 27.

Teljes dohányzási tilalom egy brit börtönben

2013. január 1-jétől a Chanel-szigeteken található guernsey-i Les Nicolles büntetés-végrehajtási intézetben bevezetik a teljes dohányzási tilalmat. Nemcsak a cellákban, de a börtön egész területén tilos lesz a cigarettázás.

David Matthews börtönigazgató tarthatatlannak tartja azt az állapotot, hogy a passzív dohányosok egészsége is veszélynek van kitéve. Mindazonáltal kiemelte, hogy a fogvatartottak 88%-a dohányzik.

A dohányzó elítéltek úgy vélik, hogy a tilalom bevezetése után rossz lesz a hangulat, és előbb vagy utóbb külön szárnyat kell nyitni a cigarettázó fogvatartottak számára. A börtönigazgatóság a dohányzásról való teljes leszokáshoz biztosítja a nikotintapaszkodat és a terápiás kezelést.

Forrás: Guernsey prisoners to be barred from smoking in cells. BBCNews, 2012. 03. 04.

Program a szexuális bűnelkövetők kezelésére

2009 januárjában indították be az írországi Arbour Hill büntetés-végrehajtási intézetben a „Jobb élet építése” projektet, amelyen akkor 105 elítélt vett részt. Az említett fogvatartottak valamennyien nemi erkölcs ellen elkövetett bűncselekmény miatt töltötték szabadságvesztés-büntetésüket. A fogvatartottak közül 71-en be is fejezték a programot, amelynek jelenleg is még 24 aktív résztvevője van.

Forrás: „Building Better Lives” programme for sex offenders. IPRT News, 2012. 04. 05.

Egy amerikai börtönfarm

Az észak-karolinai Dan River börtönfarm 187,5 hektáros (1,87 km²) területen fekszik Yanceyville város közelében. Már 1996-ban kijelölték a területet a büntetés-végrehajtás számára, de a farm csak 1998-tól kezdhetette meg a működését. A börtönfarm évente 11,4 millió dollárt (kb. 2,5 milliárd forintot) kap a gazdálkodáshoz, 187 alkalmazott látja el az elítéltek őrzését, ellátását, és gondoskodik a különféle reszocializációs programokról.

A fogvatartottak elhelyezésére, foglalkoztatására szolgáló épületek külső megjelenése jelentősen különbözik a korábban megszokott tervezéstől, a komplexum a költséghatékonyság jegyében készült. Az éjszakai szálláshely 5 574 m² területen fekszik. Ez 10 kisebb egységre osztható, ahol a cellák találhatóak, illetve 10 nappali szoba, 2 étkező, 10 zuhanyozó és 1 mosókonyha. Az orvosi szobák, a könyvtár és a lelkész szobája külön épületben kerültek elhelyezésre.

A Dan River börtönfarm 570, alacsony biztonsági fokozatú börtönbüntetését töltő fogvatartott számára épült. Az elítéltek közül 194 fő növénytermesztéssel, illetve karbantartással foglalkozik. A továbbképzésekben részt vevő 130 fő az ács, virágtermesztő, villanyszerelő és egyéb szakmák között választhatott. Az intézetben 12 csoport vesz részt közösségi munkaprogramban, és 2 hulladékgyűjtő csapatot alakítottak ki. Ez utóbbi csoportok Alamance, Caswell, Durham, Granville, Guilford, Person, Stokes és Rockingham megyékben is kapnak feladatokat. Gyakran hívják őket például Rockingham megyébe a hurrikánok és tornádók után, a törmelékeltakarítási és az újjáépítési munkálatokhoz.

Forrás: Dan River Prison Work Farm – Farming operations. All Voices, 2012. 04. 12.

Börtönben készült termékek

Brindisi és Bari repülőterein „Börtönben készült” felirattal ellátott táskákat, karkötőket, pólókat, gyűrűket és nyakkendőket lehet vásárolni. E termékek forgalmazásában a kereskedők jó lehetőséget látnak.

Lecce és Trani női elítélteji olyan anyagok felhasználásával készítették el termékeiket, amelyek már a szeméthyűjtőbe kerültek volna. Ötletességük rámutat arra, hogyan lehet környezetbarát módon használni, átalakítani az egyes anyagokat és termékeket. A szemétképzés szánt alapanyagok nagyobb textilipari vállalatok révén kerültek a börtönök falai közé. A női fogvatartottak kizárólag kézzel készült termékeket adtak át értékesítésre.

A program által összefonódik a környezetbarát újrahasznosítás és a szolidaritás eszméje. A repülőtéren megforduló turisták vásárlása révén a világ bármely országába eljuthatnak a termékek.

Forrás: Manufatti di „Made in carcere” in vendita negli aeroporti pugliesi. Corriere del Mezzogiorno, 2012. 07. 27.

Konyhaművészet két olasz börtönben

A ragusai és modicai büntetés-végrehajtási intézetekben új kezdeményezés keretében négy fogvatartott az intézet konyhájában készít speciális alapanyagok felhasználásával különféle egyedinek mondható ételeket. A „Rompete le righe” programban felhasznált növények különleges körülmények között nevelkednek, csak fényt és tápoldatot kapnak, nem kerülnek földbe. Az Egyesült Államokban számos étterem használ ún. hidrokulturás növényeket egyes fogások elkészítéséhez, mivel a tápoldatban nevelés költséghatékonyabb, mint bizonyos alapanyagok nagykereskedőktől való megvásárlása. A kezdeményezés vezetői szeretnék elérni a külső piacokat is, és a végső cél a vendéglátóipari egységekkel

való szerződés lenne. A jelenlegi első szakaszban megalakult a „Szabadítsuk ki az ízeket” Társaság, amely az ingyenc gasztronómiának szenteli a tevékenységét, és munkát biztosít néhány elítélt számára.

Forrás: Luisa Corso: Sprigioniamo i sapori: così il carcere diventa impresa. Corriere del Mezzogiorno, 2012. 07. 18.

Call center munka – fogvatartottaknak

Egy zöldenergiát értékesítő cég a wales-i Monmouthshire-ben, az Usk város közelében épült Prescoed büntetés-végrehajtási intézetből 23 elítéltet alkalmaz különféle telefonos munkák elvégzésére. A fogvatartottak egy nap alatt 15 angol fontot (kb. 5 ezer forintot) keresnek.

A Becoming Green nevű cég minden nap busszal szállítja az elítélteket a call centerébe, ami 21 mérföldes (kb. 33 km-es) út megtételét jelenti. A fogvatartottak zöme csak fogadja a telefonhívásokat, a cég reklámszövegének beolvasására néhány elítéltet alkalmaznak. A potenciális ügyfelek nem tudnak arról, hogy fogvatartottak bonyolítják a telefonhívásokat.

Forrás: James Slack: Prisoners are working for a solar panel call centre. Dailymail, 2012. 08. 08.

Képzés egy olasz börtönben

Az avellinói Bellizzi Irpino intézetben 160 fogvatartott számára nyitottak új épületet, ahol egy kísérleti program keretében különféle továbbképzésekben vesznek részt. A programba csak olyan elítéltek kerülhetnek be, akik korábban megfeleltek bizonyos magaviseleti követelményeknek. A szabadulásukat követően is nyomon követik a boldogulásukat.

A Börtönmunka Olaszországi Szakszervezetének általános titkára, Eugenio Sarno úgy látja, hogy szükség van további tanfolyamok indítására, hogy a korábbi elítéltek megállják a helyüket a munkaerőpiacon.

Forrás: Opportunità all'interno della carcere. Corriere Irpina, 2012. 04. 12.

Egy megszüntetett rehabilitációs program

A kanadai börtönökben jól ismert Lifeline rehabilitációs program befejezése mellett döntöttek az illetékesek. A kezdeményezést 20 éve felügyelő és irányító Szt. Leonard Társaság értetlenül áll a döntés előtt, mivel szerintük sok elítélt köszönheti a Lifeline-nak a sikeres újrakezdést.

A hivatalos álláspont szerint nem elég költséghatékony a projekt működtetése. Julie Carmichael, közbiztonságért felelős miniszter a jelentések alapján úgy véli, hogy nincs kézzelfogható eredménye annak, hogy a program hatására a társadalom biztonságosabbá vált volna. Úgy gondolja, hogy az éves szinten elköltött 2 millió dollárt (kb. 448 millió forintot) új program beindítására kellene átcsoportosítani.

Megjegyzésre érdemes, hogy néhány évvel ezelőtt a Lifeline program átkerült az Egyesült Államokba is, Colorado államban az illetékesek elégedettek az eddigi eredményekkel.

Forrás: Maureen Brosnahan: Prison rehab program axed due to budget cuts. CBC News, 2012. 04. 16.

Eredményes a németországi Seehaus Leonberg program

A fiatalkorúak számára fenntartott Seehaus Leonberg reszocializációs program tavaly ünnepelte a fennállásának 8. évfordulóját. A program működtetője Prison Fellowship nemzetközi szervezet németországi részlege, a részt vevő fiatalkorúak rendszeres oktatásban és szakmai képzésben részesülnek. Ezek mellett jelentős szerepet játszik a vallási nevelés is.

Forrás: Seehaus Leonberg Programme, 2011.

Vallásgyakorlás a szlovákiai börtönökben

A szlovákiai zselízi büntetés-végrehajtási intézet kápolnájában a fogvatartottak és a lelki gondozóik rendszeresen együtt imádkoznak a keresztények egységéért. Az elítéltek igénylik a kétnyelvű – szlovák és magyar – ökumenikus istentiszteletek megtartását is. A szlovákiai elítéltekre jellemző, hogy kevés közöttük a hívő, a legtöbben csak a büntetés-végrehajtási intézetben kezdenek el érdeklődni a vallás iránt.

Szlovákiában a rendszerváltás után szinte mindegyik egyház elkezdte a börtönmissziós tevékenységet. A lelkészek munkáját a Szlovák Testvéri Börtöntársaság koordinálja, amelynek vezetőségében az összes hivatalosan regisztrált egyház képviselője jelen van. A Szlovákiai Református Egyház 1999-től vállal börtönmissziós tevékenységet, jelenleg a zselízi börtönben és a pozsonyi rendőrfőkapitányság fogdájában három lelkész és három önkéntes dolgozik.

Forrás: Prays and celebrations in prisons. Prague Post, 2012. 04. 29.

Vallási program női elítélteknek Lettországbán

A lettországi Myriam projekt 10 éve áll a női elítéltek szolgálatában. A programban részt vevő lelkészek a keresztény etika értékeit adják át az Ilguciema női börtön lakóinak, és igyekeznek lelkileg megerősíteni őket, hogy ezáltal megkönnyítsék a társadalomba való visszatérésüket.

2002-ben a Myriam program a börtön egy felújított külön egységében vette kezdetét, mivel a szervezők a résztvevők számára biztonságos és egészséges környezetet akartak teremteni. Az új egységben négy új, fürdővel és konyhával felszerelt cellát alakítottak ki azért, hogy a „kinti” élet körülményeit utánozzák. Mindegyik cellában 4-4 fő került elhelyezésre.

A projekt keretében napközben a börtön főépületében dolgozik a 16 női fogvatartott, akik szabadidejükben vesznek részt a speciális tanfolyamon. Ennek során megismerik az Új és Ótestamentum tanait, történelmi és művészettörténeti filmeket néznek, klasszikus zenét hallgatnak, és bibliaismereti műhelybe járnak.

Forrás: Myriam projekt celebrate ten years of serving female prisoners. Baltic Times, 2012. 05. 24.

Costa Ricában is átvették az APAC módszertanát

Az APAC (**A**ssociation for the **P**rotection and **A**ssistance of the **C**ondemned – Szövetség az Elítéltek Védelmére és Támogatására) által kidolgozott módszertan segíti a Costa Rica-i fogvatartottakat abban, hogy megtanulják a tetteikért való felelősségvállalást, megfontoltabb döntéseket hozzanak, és képesek legyenek a társadalomba való beilleszkedésre.

Heredia tartományban található San Augustín intézet 2011-ben készült értékelése alapján állapították meg az APAC programmal kapcsolatos 2012-es terveket. Az elkészült programterv – a vallásgyakorláson kívül – a lelki és jogi segítségnyújtásra, az oktatási és egészségügyi ellátás biztosítására, a családi kapcsolatok erősítésére, valamint szakképzési elemekre épül.

Az APAC keretében az elítélteket sokféle tevékenységbe lehet bevonni. Az országos békeparádén például a fogvatartottak egy 70 galambot ábrázoló képpel képviselték az erőszakmentes világ és a béke üzenetét. Később ezt a festményt San José városában helyezték el.

Az APAC együttműködést kezdett a Latina Egyetem és az Országos Egyetem pszichológiai karával, melynek következtében konfliktuskezelő, agykontroll-tanfolyamok és a szabadulás előtt állóknak szervezett programok is indultak. Az Igazságügyi Minisztérium bátorítja az APAC-módszer terjeszkedését.

Forrás: APAC Program in Costa Rica. PFI, 2012. 02.

Muszlim fogvatartottak a cseh börtönökben

Csehországban a legtöbb muszlim fogvatartott a prágai Ruzyně büntetés-végrehajtási intézetben található. A szakemberek a cseh Belügyminisztérium legújabb negyedéves jelentésében kiemelték, hogy a cseh fogvatartottak jelentős számban tértek át az iszlám hitre. Renata Balcarová, a büntetés-végrehajtás vallási ügyeivel foglalkozó munkatársa rámutatott arra, hogy sok esetben csak gasztronómiai és nem spirituális oka van a korábbi hit elhagyásának. A hagyományos cseh ételekhez képest a muszlim étrend érdekes és változatos.

A börtönlelkészek fedezték fel a fenti jelenséget. Az iszlám hitre áttért fogvatartottak az új hitről általában nem tudnak sokat, a Koránt sem olvasták, továbbá tájékozatlanok Mohamed próféta életével és az iszlám hit alapelveivel kapcsolatban is.

Balcarová szerint jelenleg 20 elítélt tartja csak az iszlám előírásait. Érdemes megemlíteni, hogy már az 1990-es években megjelentek azok a muszlim fogvatartottak a börtönökben, akik a börtönkápolnát használták imahelyként. A cseh büntetés-végrehajtási intézetben tiszteletben tartják a muszlim fogvatartottak speciális kéréseit, és ellátják őket imaszőnyeggel, illetve fejkendővel is.

Forrás: Tom Jones: Czech prisoners convert to Islam for varied diet. Czech Position News, 2012. 05. 04.

A Sycamore Tree Projekt

A Sycamore Tree Projekt, amely a világ számos országában jelen van (Magyarországon Zákeus program néven ismert) egy intenzív 5-8 hetes börtönprogram, amelynek keretében bűncselekmények áldozatainak egy csoportja találkozik fogvatartottakkal. (Az áldozatok és elkövetők nem feltétlenül ugyanazon bűncselekmény érintettjei.) Az elítéltek gyakran ekkor kapnak először lehetőséget arra, hogy megértsék az elkövetett bűncselekmény súlyát, az áldozatra gyakorolt hatását, és ráeszméljenek, hogy felelősséggel tartoznak a tetteikért.

Forrás: Sycamore Tree Project. STP Brochure, 2012.

Közösségépítő program

A Dél-Afrikai Köztársaság területébe ágyazódó Lesothói Királyság egyik börtönében háromnapos közösségépítő műhelyt szerveztek. A lesothói büntetés-végrehajtásért felelős vezető, Joseph Mpakanyane fontosnak tartja, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás teret nyerjen a börtönökben. A helyreállító igazságszolgáltatás az elkövető és a sértett közötti kapcsolat javítására, az áldozatnak, illetve a sértett közösségnek okozott sérelmek csökkentésére és a bűncselekményben megnyilvánuló konfliktus megoldására törekszik. Mafeteng kerületben – ahol elszigetelt körülmények között állattartásból élnek az emberek – általánosan mondható az antiszociális viselkedés, és nagyon gyakoriak a bűncselekmények. A szakemberek a jövőben is szeretnék olyan csoportos foglalkozásokat szervezni, amelyek keretében az áldozat és az adott bűncselekmény elkövetésében nem érintett elítéltek találkozására kerülne sor.

Forrás: Community building programmes in Lesotho. Africa News, 2012. 06. 02.

Olvasási program Brazíliában

Olvasást népszerűsítő program indult néhány brazíliai börtönben. Öt szövetségi börtönben a vezetőség jóváhagyásával csatlakozhatnak a fogvatartottak ehhez a kezdeményezéshez. Egy könyv elolvasása négy nappal csökkenti a szabadságvesztés-büntetés időtartamát. Ilyen módon azonban csak évente 48 nappal rövidíthető meg a büntetés hossza, tehát maximum 12 könyv kerülhet beszámításra. A kiadványok lehetnek szépirodalmiak, filozófiai és egyéb tudományos jellegű munkák. A fogvatartottnak minden elolvasott könyvről fogalmazást kell írniuk; az elkészült olvasónapló tartalmát, helyesírását és külalakját a börtön szakemberei ellenőrzik.

Forrás: Reading program in Brazilian prisons. Daily Telegraph, 2012. 06. 26.

Zenei foglalkozások Venezuelában

Venezuela több büntetés-végrehajtási intézetében is zenei foglalkozásokat indítottak. A nyugat-venezuelai Coro büntetőintézetben a fogvatartottak egyre nagyobb kedvvel vesznek részt az órákon. A szervezők a kezdeményezéstől az elítéltek ma-

gatartásának megváltozását várják. A hangszerstanulás terén elsősorban a nagybőgő, szaxofon, tuba és hegedű oktatására helyezik a hangsúlyt; a tiszta és erős hanggal megáldott fogvatartottak a kórusba jelentkezhetnek. A résztvevők száma eléri a 300 főt, ami azt mutatja, hogy a fogvatartottak számára fontos szabadidős tevékenységről van szó. Az elítéltek napközben fémmegmunkálással foglalkozó műhelyben, varrodában dolgoznak, vagy ácsmunkát végeznek.

A börtön vezetői úgy látják, hogy a hangszerekről való gondoskodás felelősségtudatot nevel a fogvatartottakba. A kórusba és a zenekarba való felvételhez jó magaviselet szükséges; a tanárok elvárják a résztvevőktől a kulturált, rendezett megjelenést is.

Forrás: The music project is being run in several prisons in Venezuela. Universal, 2012. 03. 02.

Ajánló

Az Alföldi Bútorgyártól a Nagyfa-Alföld Kft.-ig. Emlékkönyv II. (1951–2011). Szerk. Benkó László és Mocsai Zoltán. Szeged, Bába és Társa Kft., 2011. 175 oldal.

A megalakulásának – pontosabban: a jogelőd: Alföldi Bútorgyár létrehozásának – 60. évfordulóját ünneplő Nagyfa-Alföld Kft. az 50. évfordulóhoz hasonlóan emlékkötetet jelentetett meg (innen származik a címben szereplő Emlékkötet II. megjelölés.)

A kiadvány, amelyhez Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok írt előszót, változatos módon jeleníti meg a szegedi, majd később a nagyfai bv. intézethez kapcsolódó fogvatartotti munkáltatás mindennapjait. A könyv első két fejezete a hazai rabmunkáltatás történetét, illetve a szegedi börtön munkáltatási hagyományait dolgozza fel a kezdetektől az 1950-es évekig. A harmadik fejezet a Vállalat – az Alföldi Bútorgyár – történetét mutatja be. A negyedik fejezetben – Mocsai Zoltán jóvoltából – Nagyfa rövid történetét olvashatjuk. Az ötödik fejezet a dél-alföldi régió börtöneiben folyó munkáltatás jövőjét vázolja fel. A következő fejezetben Bátyi Zoltán Borsi Jánossal, a Kft. ügyvezető igazgatójával készült riportja található. Ezután visszaemlékezések, majd a hősi halottakra és Csapó Józsefre, a szegedi intézet egykori parancsnokára emlékező sorok következnek. A kötet végén található adatsorok a létszám- és eredményadatokat, a beruházásokat, a vezetők névsorát, valamint a Kft. jelenlegi felépítését tartalmazzák.

Az Emlékkönyv összeállítói az üres reprezentativitás helyett az információgazdagságra törekedtek, ugyanakkor olvasmányos kötet született munkájuk eredményeként.

Infotár. Magyarországi drogkezelőhelyek, 2010. (Szerk. Varga Erzsébet.) Budapest, Sziget Droginformációs Alapítvány, 2010. 258 oldal.

A hasznos, praktikus kiadvány, amely egy tenyérben is elfér, a magyarországi szenvedélybeteg-ellátás intézményeivel kapcsolatos alapvető információkat tartalmazza. Célja, hogy mindenki számára egy helyen, könnyen megismerhetővé tegye a segítségnyújtó szervezetek szolgáltatásainak profilját, az intézmények, illetve a kontaktszemélyek elérhetőségét.

A többféle tematikájú mutatók szerinti elrendezés (intézmények, szervezetek mutatója, helyiségnev szerinti mutató, ellátási típusok szerinti mutató) mellett a megyei bontásban megjelenő adatok megkönnyítik a drogbeteg-ellátások területi szempontú hozzáféréseinek áttekintését. A különböző szociális, egészségügyi, civil és önszerveződések az ellátandók szempontjából sok esetben az ellátási lánc első, kontaktusteremtő pontjaiként is funkcionálnak. Az intézmények segítséget nyújtanak az egyéni szükségletek szempontjából leginkább megfelelő ellátások megtalálásában. Mint a könyv előszavában Porttörő Péter írja: „Egy átfogó, több irányból belépést biztosító drogbeteg-ellátási rendszer az egymással hálózatban lévő szolgáltatásformák együttműködése,

a továbbbírányítás révén lehet alkalmas arra, hogy az egyén problémáihoz igazodva a leginkább megfelelő ellátást nyújtsa.”

A harmadik alkalommal kiadott információs kötet, amelynek végén ajánló szakirodalmi bibliográfia is található, hasznos lehet a kábítószer-probléma kezelésében részt vállaló szinte valamennyi szakember, így a büntetés-végrehajtásban dolgozó szakemberek számára is.

Katasztrófavédelem, 2011. Összeállította: BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság Hivatala. Budapest, BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, 2012. 190 oldal.

A külsőjét tekintve mértéktartóan elegáns kiadvány komplex módon mutatja be a katasztrófavédelem fő szakmai területeit (polgári védelem, iparbiztonság, tűzvédelem), országos, fővárosi, illetve megyei hatáskörű szerveit, a szervezet 2011. évi eredményes tevékenységét.

Dr. Bakondi György tűzoltó altábornagy, főigazgató beköszöntőjét – amelyre még visszatérünk – követően megismerhetjük a kötetből a BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság szervezeti struktúráját, a szervezettel kapcsolatos legfontosabb tavalyi eseményeket, majd a – már említett – fő szakmai területek, továbbá szakterületek (pl. informatikai, műszaki, ellenőrzési szakterület, Humán Szolgálat), valamint a fővárosi és megyei szervek munkáját.

A könyvben több helyütt is történik utalás arra, hogy az idei év „rendszerátlás léptékű” változást hozott a szervezet életében. A katasztrófavédelmi szervezet főigazgatójának beköszöntője is kihangsúlyozza a változás horderejét. Az új, 2012. január elsején hatályba lépett katasztrófavédelmi törvény új alapokra helyezte a katasztrófavédelem rendszerét, szervezetét; jelentősen bővült a szervezet feladat- és hatásköre. A törvény négy alappillére: a veszélyes anyagokkal kapcsolatos, súlyos balesetek elleni védekezés erősítése, a lakosságvédelem javítása, a polgári védelmi rendszerek fejlesztése és az egységes, erős katasztrófavédelmi szerv kialakítása, ezen belül a hivatásos tűzoltóságok állami fenntartásának és irányításának létrehozása.

A kötet egyik megállapításával – „A katasztrófavédelem Magyarország egyik legfegyelmesebb és legjobban működő szervezete” – a kiadvány ismeretében csak egyetérthetünk.

A rendészettudomány határháza. „Tanulmányok a Pécsi Határőr Tudományos Közlemények első évtizedéből”. Szerkesztette: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2012. 318 oldal.

A Pécsi Határőr Tudományos Közlemények tíz éve rendszeresen közli a pécsi határrendészeti éves konferenciák írásos változatát. A kiadvány, amelyhez Korinek László, a Magyar Rendészettudományi Társaság elnöke írt beköszöntőt, válogatást nyújt az elmúlt tíz esztendő legjelentősebb tanulmányaiból. (Hautzinger Zoltán szerkesztő jóvoltából a Pécsi Határőr Tudományos Közlemények kötetei megtalálhatók, tanulmányozhatók a BVOP Szakkönyvtárban.)

A szerkesztők négy témakör szerint csoportosították a kötetben megjelent írásokat. Az első, „Rendészetelméleti határkövek” című fejezetben Virányi Gergely, Ivancsics Imre, Finszter Géza, Kovács Tamás és Bukovics István tanulmányait olvashatjuk a rendészet tudomány különböző aspektusairól. A következő, szervezeti kérdéseket tárgyaló fejezet Ádám Antal, Tóth Judit, Teke András, Horváth József és Janza Frigyes tanulmányát közli. (Az utóbbi szerző nagyszabású dolgozata például a rendészeti karrier rendszerről szól.) A harmadik fejezet – Karsai Krisztina, Szenes Zoltán, Sallai János és Kóhalmi László tanulmányai révén – nemzetközi kitekintést ad. A negyedik, utolsó anyagrész a rendészettudomány periférikus területeivel foglalkozik. A fejezet szerzői: Fábíán Adrián, Szövényi György, Gyenisné Bertók Róza és Zámbó Péter.

Korinek László szavaival élve: a válogatás jóval szélesebb spektrumot ölel fel, mint a rendészet; megtalálható a könyvben „a magyar jogi, katonai, katasztrófavédelmi kutatóknak a legjava, akik tanulmányaikkal színesítették, gazdagították a határrendészeti szakemberek látásmódját, s hozzájárultak ahhoz, hogy szemléljük az Európai Unió és a világ fő vonulataihoz igazodjon.”

Rendőrség, 2011. (Szerkesztette és lektorálta: Bényi Mónika, M. Kiss Milán, Szomor Sándor.) Budapest, Országos Rendőr-főkapitányság, 2012. 340 oldal.

A küllemében a hagyományokat követő, reprezentatív kiadvány rendkívül sokrétűen mutatja be a rendőrség 2011. évi tevékenységét. Az évkönyv kellő betekintést nyújt a mindennapok erőfeszítéseibe, az elért eredményekbe, az egyes szolgálati ágak és szervezeti egységek munkájába.

Dr. Hatala József r. altábornagy, országos rendőrfőkapitány előszavát követően színes publicisztikai írások olvashatók a Rendőrségi Panasztestület, illetve az Őrezred munkájáról, az uzsora-bűncselekmények elleni küzdelem tapasztalatairól, valamint a 19. század végének budapesti detektívjeiről.

A kötet következő szerkezeti egysége a Budapesti és a megyei Rendőr-főkapitányságok munkáját tárja az olvasó elé a szervezeti egységek vezetőinek nyilatkozatai alapján. „A rendőrség helyzete és működése” című részben az ORFK főigazgatóságai, szervezeti egységei mutatkoznak be hasonló módon. Rendkívül informatív a könyvben az év történéseit feldolgozó fejezet, a „2011 képes krónikája” is. A kötet méltó helyet szentel arra, hogy bemutassa az év rendőreit, végül a rendőrségi címek és elérhetőségek jegyzékét közli megyei bontásban.

A képekkel, táblázatokkal gazdagon illusztrált kiadványból plasztikusan rajzolódik ki az a bonyolult és felelősségteljes, sok esetben nem eléggé méltányolt tevékenységrendszer, amely a magyar rendőrség munkájához köthető.

Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor: Budapest a diktatúrák árnyékában. Titkos helyszínek, szimbolikus terek és emlékhelyek a fővárosban. Budapest, Jaffa Kiadó, 2012. 191 oldal. 3150 Ft.

A rendhagyó útikalauz a XX. század politikai diktatúrái és legmeggrázóbb történelmi eseményei mentén térképezi fel Budapest emlékeit. A szerzőpáros olyan

fővárosi helyszíneket mutat be olvasóinak, amelyek jórészt ismeretlenek a turisták előtt, a városlakók számára pedig a félmúlt homályába vesznek.

Az „útikönyv” budapesti sétáin feltárulnak az 1919-es Tanácsköztársaság és az azt követő fehérterror, a német megszállás, a nyilas rémuralom és a zsidóüldözés, a világháborús főváros, a szovjet megszállás és a Rákosi-diktatúra, az 1956-os forradalom és szabadságharc, végül a Kádár-korszak elfeledett vagy épp szándékosan titokban tartott történelmi helyszínei és emlékhelyei. Az egyes történelmi eseményekhez köthető szobrok és műemlékek kapcsán a szerzők a múlt és a jelen emlékezetpolitikai törekvéseit is áttekintik.

A történéspáros kíméletlen és fájdalmas őszinteséggel mutat rá: a múlt századi véres diktatúrák emlékei jelöletlenül bár, de ma is ott kísértenek a főváros utcáin – ideje hát mindenkinek megismerni őket.

A kiadvány az egyes korszakokhoz tartozó helyszíneket egyfelől a történelmi események időrendje szerint, másfelől a földrajzi elhelyezkedésük alapján csoportosítva közli. A képekkel gazdagon illusztrált kötetben számos térkép segíti az olvasót a látnivalók közötti eligazodásban. Sok szócikkhez magyarázó térkép is készült. Az egyes történelmi helyszínekkel kapcsolatos információk a www.titkosbudapest.hu honlapon is megtalálhatók. A weboldal – a szerzők reményei szerint – a közelmúltunkról szóló interaktív párbeszéd fórumává is válhat majd.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)